

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITTH. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVÄL

GOTLAND

BAND I. HÄFTE 3.
KYRKOR I BRO TING

UTGIVNA
MED BIDRAG AV
GOTLANDSFONDEN

KYRKOR I BRO TING

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

AV

EFRAIM LUNDMARK

MED STÖD AV KUNGL. VITT.
HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
UTGIVET AV S. CURMAN
OCH J. ROOSVAL

SVENSKA BOKHANDELSCENTRALEN A.B.
STOCKHOLM

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1929.

FÖRORD.

Då utgivarna av SVERIGES KYRKOR nu återupptaga tryckningen av GOTLANDS KYRKOR, sker detta med uttryck av djupaste tacksamhet till dem som möjliggjort publiceringen. Manuskript till Bro, Endre och Dede ting förelågo färdiga redan år 1916 och ha senare av författaren reviderats, men av ekonomiska skäl har tryckningen blivit fördröjd, tills den nyskapade donationen för fornminnes- och naturskydd på Gotland, den s. k. Gotlandsfonden, trädde fram och genom tillfyllestgörande anslag möjliggjorde utgivandet i tryck. Vi rikta vår tacksamhet till fondens nämnd, som uppskattat Sveriges Kyrkors betydelse, men vi vända oss i första hand till Gotlandsfondens skapare, Grevinnan Wilhelmina von Hallwyl, som med denna stora donation lämnat ett nytt bevis på djupt intresse för vetenskapligt och kulturbefrämjande arbete.

Utom föreliggande häfte, som behandlar Bro ting, är ett fjärde häfte av samma band, omfattande beskrivningar av Endre tings kyrkor, färdigt i andra korrektur och femte häftet, Dede ting, i första korrektur. Härmed blir band I av Gotlands kyrkor fullbordat. Genom hela detta band, behandlande kyrkorna i Bro setting, bibehålles det format, vari verket Sveriges Kyrkor började att utgivas. I följande band övergå vi till ett för illustrationsändamål mera tjänligt, bredare format. Vi påpeka, att detta icke har någon som helst störande inverkan på bandens utseende i bokhyllan, i det att samma rygghöjd bibehålles.

I stort sett tryckfärdiga manuskript föreligga även för kyrkoberskrivningarna inom Rute och Hejde settingar samt större delen av Kräklinge setting, varför det torde vara utgivarna möjligt att inom de fyra à fem närmaste åren fullfölja tryckningen av beskrivningar av $\frac{2}{3}$ av Gotlands kyrkor. De återstående landskyrkorna, södra tredingen, skola bearbetas inom de närmaste åren, under förutsättning att även härför nödigt bidrag lämnas utgivarna. För en snabb publicering av samtliga gotlandskyrkor är det givetvis nödvändigt, att ett stort antal nya abonnenter inträda. Det alltmer växande intresset för Gotlands fornminnen ger oss förhoppning härom, och vi vädja härmed till alla vänner av fäderneslandets gamla kultur att

snarast möjligt i sin bokhandel, hos förläggaren eller hos utgivarna anmäla sin medverkan. Tack vare ett sålunda med förtroende väntat intresse från allmänheten och tack vare Gotlandsfondens mellankomst skall den för vår konsthistoria så betydelsefulla gotländska provinsen snart i sin helhet vara bearbetad i verket Sveriges Kyrkor.

Till författaren fil. lic. Efraim Lundmark säga utgivarna ett varmt tack för hans utomordentligt samvetsgranna arbete på kyrkornas beskrivning, vilken han kompletterat genom i Fornvännen 1925 publicerade värdefulla undersökningar om dokumentariska källor för kyrkornas datering samt genom katalogen över kyrklig konst efter reformationen i Gotlands fornsal, 1925. Med tacksamhet vända vi oss även till arkitekterna K. Martin Westerberg och G. Leche, vilka utfört uppmätningarna av kyrkobyggnaderna i Västkinde, Bro och Lokrume, artisten John Österlund, som utfört ritningar av Fole kyrka samt arkitekten Arre Essén, vilken utfört en del teckningar, vidare till professor Otto von Friesen, som granskat runinskrifter, ävensom till alla dem, kyrkoherdar, kyrkovärdar och skollärare samt tjänstemän i bibliotek och arkiv, vilka vid manuskriptets utarbetande på varjehanda sätt givit författaren sitt bistånd.

Stockholm i augusti 1929.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL.

TILLÄGG TILL I HÄFT. 1 OCH 2 MEDDELADE FÖRKORTNINGAR

HILFELINGS »Resa» och »Journal» anföras nu, sedan de i K. B. befintliga manuskripten signerats med namnet HILFELING samt vederbörligt signum, vilket är olika för varje band.

LUNDMARK, Kyrklig konst = E. Lundmark, Kyrklig konst efter reformationen i Gotlands Fornsal. Gotlands fornsals handkataloger II, Sthlm 1925.

LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc. = E. Lundmark, Bilefeld, Strelow och de gotländska kyrkornas kronologi (i Fornvännen 1925).

ROOSVAL, Ciceronen = J. Roosval, Den gotländske ciceronen, Sthlm 1926.

ROOSVAL, Medeltida konst = J. Roosval, Medeltida konst i Gotlands Fornsal. Gotlands fornsals handkataloger I, Sthlm 1925. Ny uppl. 1927.

ROOSVAL, Medeltida skulptur = J. Roosval, Medeltida skulptur i Gotlands fornsal, Sthlm 1925.

ROOSVAL, Revision = J. Roosval, Revision av gotländska dateringar (i Fornvännen 1925, 1926).

AF UGGLEAS, Träskulptur = C. R. af Ugglas, Gotlands medeltida träskulptur till och med höggotikens inbrott, Sthlm 1915.

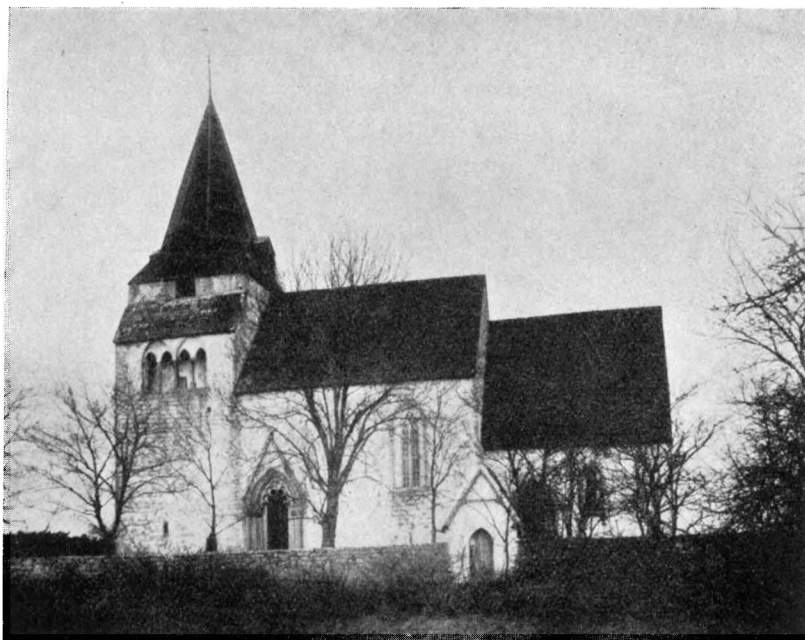

Fig. 198. Västkinde kyrka. Exteriör från söder.
Aussenansicht von Süden.

VÄSTKINDE KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN,
NORRA TREDINGEN, BRO SETTING, BRO TING¹,
VISBY STIFT, NORRA KONTRAKTET.

Tryckta källor (se även föregående samt noter): BRUNIUS II. — ROOSVAL, Kirchen. — LINDSTRÖM II.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.: HILFELING, Fm. 57:7 och 8. — A. T. A.: P. A. SÄVES berätt. 1864; 68 fot.; teckn. av P. A. SÄVE och A. T. GELLERSTEDT.

Kyrkans arkivalier: Arkivdepån: inventarium 1684 (innehåller även inv. 1673 (?), förteckn. på döpta och döda 1667—1689); tionderäkningsbok 1638—1684; likstols- eller räkenskapsbok 1684 (innehåller visitationsprot. t. o. m. 1771, inv. 1765, förteckn. på 1773—1777 tillkomna inv.); tionderäkningsbok 1742—1785; prot. från 1799; räk. från 1774.

¹ Manuskriptet till kyrkorna i Bro ting utarbetades 1913—16, kompletterades 1921, 1924—25 och 1929.

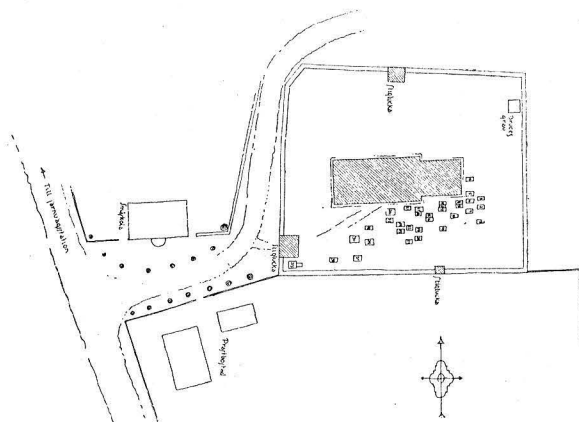

Fig. 199. Västkinde kyrka. Situationsplan. Skala 1:2 000.
Lageplan.

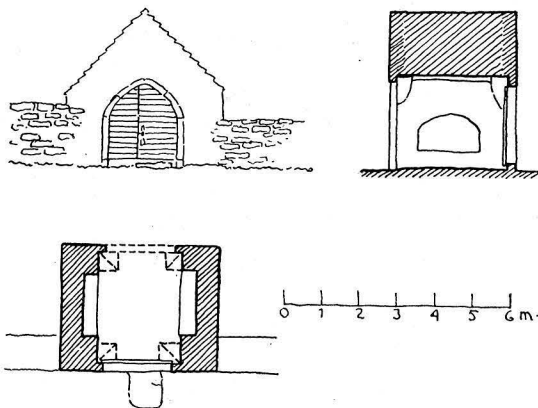

Fig. 200. Västkinde kyrka. Västra kyrkogårdsportalen.
Westliches Kirchhofportal.

Kyrkogården.

MUR Kyrkogårdsmuren är väl lagd i ordentliga skift av regelbundna kalkstensflisor i bruk. H. 100—150—185 cm, B. 90 à 100 cm. — Strax söder om västra kyrkogårdsportalen ligger ett hästbindsle av kalksten kvar i rätt läge i muren. Den väl bibehållna muren och de tre portalerna ge en god föreställning om en gotländsk kyrkogårdsanläggning utseende under medeltiden. Otvivelaktigt har muren ursprungligen varit avtäckt med kalkstenshällar, möjligen ock med bräder.

INGÅNGAR Västra kyrkogårdsportalen (fig. 200) är byggd av ohuggen sten, brukslagen och avfärgad vit. På insidorna finnas spår av röd färg; på poster och kantstenar, som äro huggna, oputsade, synas till största delen

utplånade målade rankor, 1700-talsdekorering. Valvet är spetsbågigt med tunnvalvs-konstruktion. I den fem meter djupa portalbyggnadens långsidor äro invändiga nischer med sittbräder. På åsen av brädtaket är uppsatt en flöjel av järn och brons med årtalet 1777 (fig. 201). Portbeslaget (fig. 202), av järn, är troligen samtida med flöjeln. Årtalet 1868, som är inristat på haken, gäller förmodligen denna och dörrvirket. Södra kyrkogårdsportalen (fig. 203), som leder in i prästgårdens trädgård, har likaledes brukbeslagna kalkstensmurar med putsfria, slät-huggna omfattningar. Tunnvalvet är svagt spetsigt; dörr-omfattningen åt söder är spetsbågig, öppningen i norr rundbågig. I en av stenarna i den senares omfattning är inhugget: »1745 N: S.», troligen datum för någon reparation. Invändiga nischer; tegeltak; enkel bräddörr. Norra kyrkogårdsportalen (fig. 204) är utvändigt spritputsad. Möjligen har i denna portalbyggnad, liksom i de båda andra, ursprungligen funnits valv, i alla händelser ha sådana påbörjats; därpå tyda anfang i hörnen (till kryssvalv). Öppningarna i norr och söder äro spetsbågiga. En lågvälvd sittnisch i vardera lång-

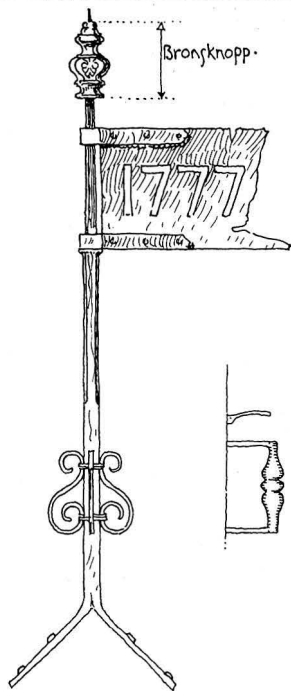

Fig. 201. Västkinde kyrka. Flöjel på västra kyrkogårdsportalen.

Wetterfahne auf dem westlichen Kirchhofportal.

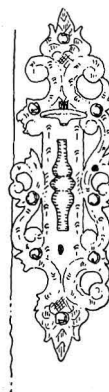

Fig. 202. Västkinde kyrka. Dörrbeslag på västra kyrkogårdsportalen, omkr. 1777.

Türbeschlag am westlichen Kirchhofportal, um 1777.

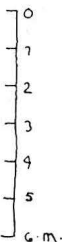
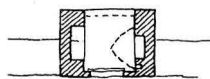
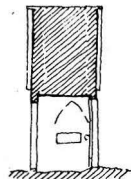
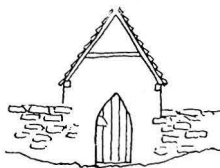

Fig. 203. Västkinde kyrka. Södra kyrkogårdsportalen.

Südliches Kirchhofportal.

Fig. 204. Västkinde kyrka. Norra kyrkogårdsportalen.
Nördliches Kirchhofportal.

muren; tegeltak. Samtliga kyrkogårdsportaler från omkring år 1300.

Storlek och placering ange västra kyrkogårdsportalen som den förnämligaste av de tre. Från denna huvudingång får den inträdande en fördelaktig bild av kyrkans sydfasad med kyrkogårdens hällar i förgrunden. Kyrkogården är utefter murarna planterad med lövträd: lönnar och hästkastanjer.

På Västkinde kyrkogårds södra del ligga ett trettiotal gravstenar, därav bortåt hälften från medeltiden (vidare nedan, s. 223 ff.).

Kyrkobyggnaden.

Situationsplan (fig. 199). Exteriören visar ett stympat, måhända aldrig till avsedd höjd uppfört torn med ovan långhusets taklist liggande gallerier, ett långhus av tornets bredd samt ett smalare, rektangulärt kor, allt i gotik (fig. 198). Plan och sektioner fig. 206—210.

PLAN,
SEKTIONER

MATERIAL

Den flerstädes bristfälliga rappningen blottar väggarnas material, kalksten. Den från ett äldre byggnadsverk härstammande stenen i

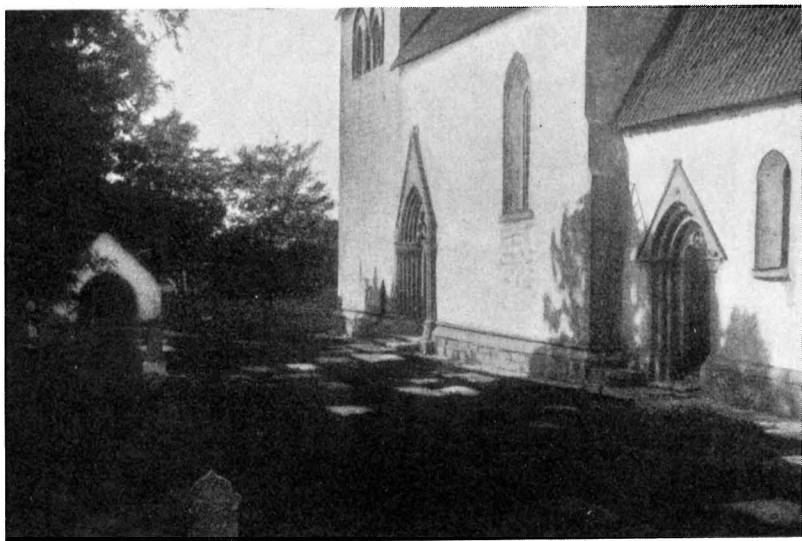

Fig. 205. Västkinde kyrka. Utsikt över kyrkogården mot väster.
Blick über den Friedhof nach Westen.

tornets och långhusets i ett byggda sydfasad är huggen, stenen i övriga väggytor är endast tuktad. Hörn och omfattningar äro överallt i det yttre lagda av huggen, oputsad sten. Det äldre materialet har putsgräns ca 15 cm från hörn. Sockellisten på koret utgöres av skråkant, på långhus och torn av skråkant med överliggande vulst. Yttertaket på kor, långhus och gallerier är lagt av tegel; taket på tornspiran är av trä, tjärat. 1663 uppsattes spira. Takstolar, fig. 209. Golvet är överallt av trä. Valven äro av kalkstensflis, deras schema synes fig. 222.

SOCKLAR

Korportalen (fig. 211), har murhörn, kolonnett, hörn och post; attisk basprofil med hörnblad framför kolonnetterna; dessa sistnämnda ha knoppkapitäl. Tympanonflisan, som vilar på posterna, är trepassig med en femdelad, genombruten sten i rosettform i mellersta bågen; flisans fält är dekorerat med skulpterade, eklövsliknande blad (fig. 212). Kolonnetterna uppbära en med sicksackställda cylindrar prydd vulst i båge, vilken liksom övriga bågar i portalen har spets och fog i hjässan. Ovan kapitälradens yttersta led på västra sidan är en huggen djurrelief, en drake, och på motsvarande plats på östra sidan en relief av ett liggande lejon (fig. 213, 214). Ovan yttersta

KORPORTAL

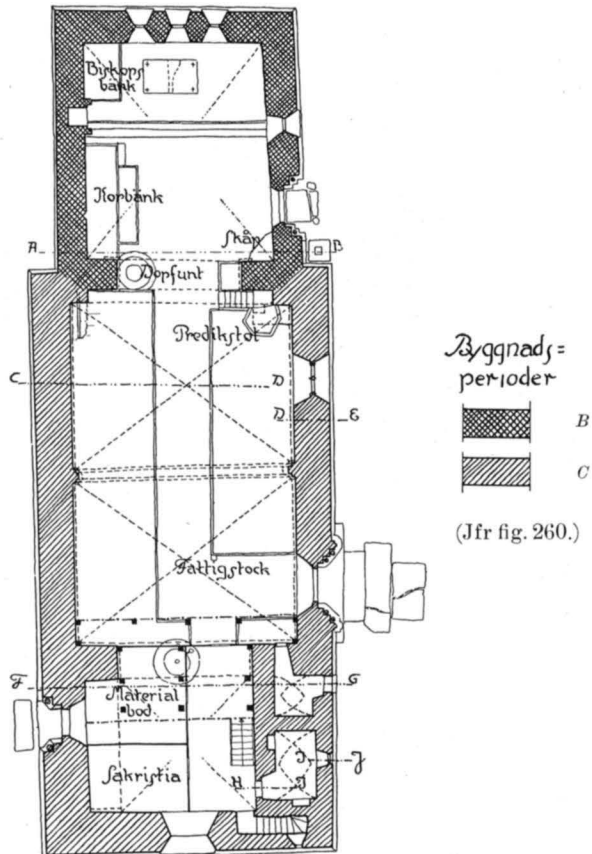

Fig. 206. Västkinde kyrka. Plan. Skala 1:300.
Grundriss.

valvringens hjässa är en skulptur av Kristus — i bröstbild — med högra handen höjd till välsignelse (fig. 215).¹

Talrika spår av brungult och rött finnas kvar på de skulpterade partierna. Enligt RÅK. målades samtliga portaler 1778—79. Öppningen slutes av bräddörr, på insidan daterad 1753.

¹ Jfr med skulptur i kyrkor i Drolshagen, Recke och Herford i Westfalen, avb. i Bau- und Kunstdenkmäler von Westfalen, XV, Taf. 19; XVI, Taf. 57; XXIII, Taf. 23, 28, 35; XXVI, Taf. 24 o. f. — Sydportalen i S. Lars, Visby, nu mycket förstörd i detaljerna, synes ha varit lika Västkinde korportal. Även Lokrume västportal är besläktad med denna portalgrupp.

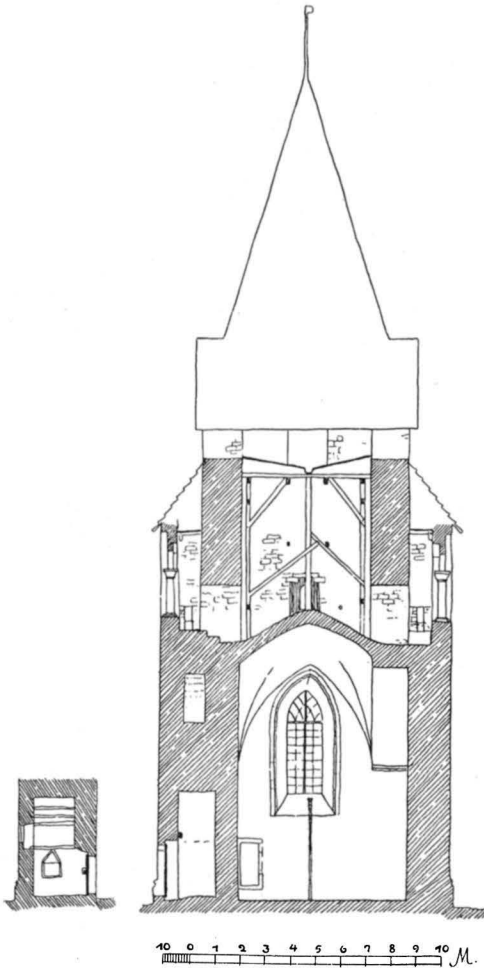

Fig. 207. Västkinde kyrka. Sektion
av tornet mot väster.

Querschnitt des Turmes gegen Westen.

De tre fönstren i korets östmur och fönstret i sydmuren äro svagt spetsigt avtäckta. De tre östra fönstren bilda grupp; det mellersta fönstret är högre än de båda andra.

Långhusportalens (fig. 216) och det i samma mur upptagna fönstrets bågar äro spetsiga; de röja mer mogen gotik än koröpp-

LÅNGHUS-
PORTAL

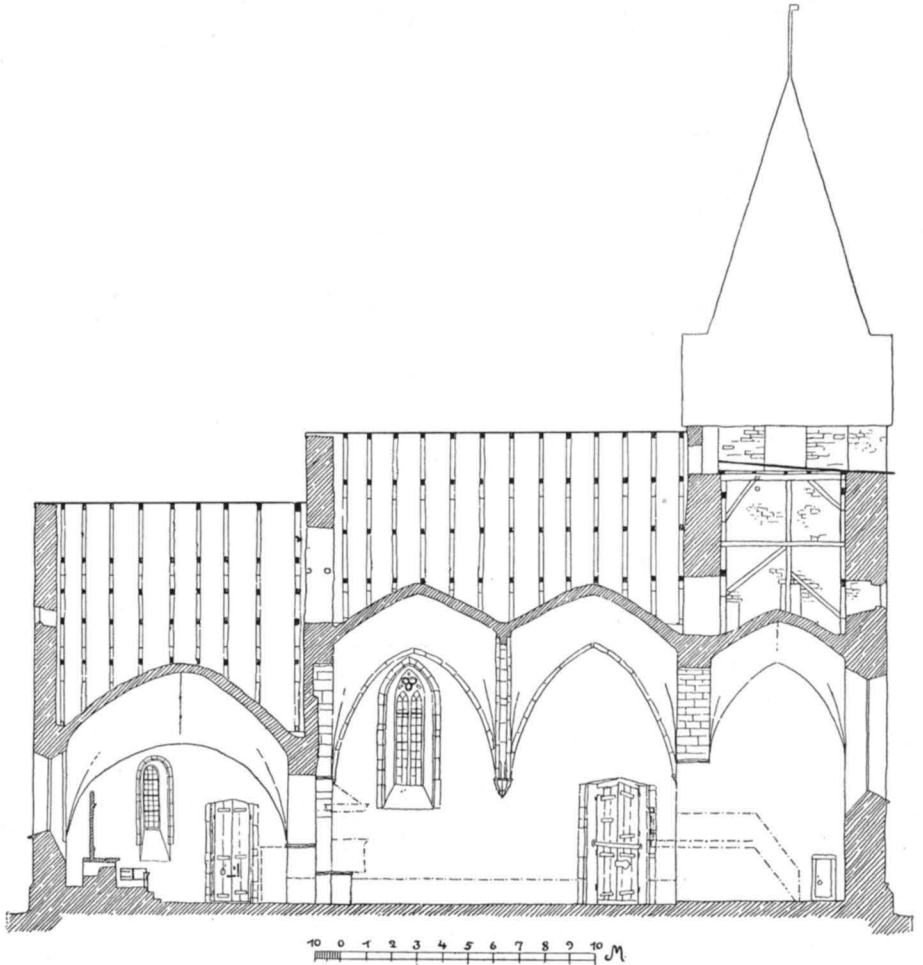

Fig. 208. Västkinde kyrka. Längdsektion mot söder.
Längsschnitt gegen Süden.

ningarnas välvningar. Poster, kolonnetter och de båda taggiga tympanonkonturerna ha ställvis varit rödmålade; kapitälsviternas (fig. 217, 218), växtornamentik har varit målad blågrön. Portalen hänföres av Roosval till den anonyme stenhuggarmästaren Elasticus' verk. — Trädörrarna äro beslagna med rikt smide, troligen medeltida. I ena dörren, på insidan, inskurna bokstäver ange bl. a. trädörrarnas tillkomsttid, 1753. Den tudelade fönsteröppningen har spröjsverk av kalksten; i dettas trepass är blått och gult glas infattat.

Fig. 209. Västkinde kyrka. Tvärsektion av långhuset mot öster.
Querschnitt des Langhauses gegen Osten.

Fig. 210. Västkinde kyrka. Tvärsektion av koret mot väster.
Querschnitt des Chores gegen Westen.

Tornets fönsteröppning i väster har troligen ursprungligen haft spröjsverk av samma slag som det i långhusets dageröppning. Bitar av dylikt stenarbete ligga i ett av de med trävägg avbalkade rummen i tornets nedersta våning (fig. 219). Nu sitter det ofärgade glaset i träkarm. I södra muren äro tvenne med spetsbågiga tunnvalv täckta rum (fig. 206, 207). Till det östra, »penitens- eller botgörings-

TORN

BOTGÖRINGS-
CELL

¹ Så kallas på Gotland dylika från kyrkan i övrigt avskilda rum, som stå i förbindelse med långhuset medelst en glugg. Möjligen ha dessa celler varit avsedda att begagnas vid kommunion av spetälska eller också stått öppna för vägfarande som kapell. Sådana celler bl. a. i Bro och Atlingbo kyrkor.

² Numera användes en av de med träväggar gjorda avbalkningarna i tornet till sakristia.

Fig. 211. Västkinde kyrka. Korportal.
Chorportal.

Fig. 212. Västkinde kyrka. Korportalens tympanon.
Tympanon des Chorportals.

Fig. 213. Västkinde kyrka. Korportalens västra kapitälrad.
Westliche Kapitälreihe des Chorportals.

Fig. 214. Västkinde kyrka. Korportalens östra kapitälrad.
Östliche Kapitälreihe des Chorportals.

här om är inifrån tornet en uppgång till vindarna. Strax ovan tornvalvet, spetsbågigt kryssvalv, ligga tvenne gallerier, ett i söder och ett i norr, vardera med tvenne spetsbågiga, kopplade öppningar med kolonnetter (fig. 207).

NORDPORTAL

Fig. 215. Västkinde kyrka. Kristusrelief ovan korportalen.
Christusrelief oberhalb des Chorportals.

Kyrkans nordportal (fig. 221) är upptagen i tornets norra mur. Hörnen och kolonetterna fortsätta ovan de osirade kapitälraderna till spetsbågig avslutning. Tvenne skyddsblad breda ut sig på varje basräcka, som löper i helt stycke med sockelns skräkant; dennas överliggande vulst är tvärt avskuren olika långt på ömse sidor om porten; skärningsstället har blivit där de på dessa platser inlagda stensstyckena sluta. Enkla konsoler ge stöd åt den släthuggna tympanonstenen. Här, liksom i långhusets sydportal och ofta eljest, är tröskelstycket brustet, tack vare för stadig undermurning på mitten. Hörn, kolonetter och poster ha fordom varit målade, växelvis gula och röda.

Tympanon har lyst ockragult. Som bakgrund till dessa färger stod trädörrens rödaktiga tjäryta. Numera begagnas ej porten.

VALV

Bågar och valv i koret ha annan karaktär än välvningarna i långhuset och tornet. Valvlinjerna, vilka äro svagt framträdande, äro rundbågiga, fönsteravtäckningarna något spetsbågiga. Valvet är ett kryssvalv av mellanform.¹ Den ursprungliga triumfbågen har samma obetydliga spets i hjässan som öppningarna i korets övriga murar. En högre och mera rent spetsbågig, sekundär triumfbåge (fig. 223) öppnar långhusets östmur. Långhuset är täckt av tvenne kryssvalv med högt uppdragna, spetsiga sköldbågar av huggen kalksten. Samma slags kantskoning är använd i övriga bågar och omfattningar i det inre. Gördelbågen mellan de båda travéerna står på kragstenar, vilka äro formade som halva koner.

Den till största möjliga vidd öppna tornbågen (fig. 224) — här liksom i triumfbågarna finnas anfangslistor av sten — vittnar om, att långhusets och tornets byggmästare har velat förena långhuset och ringkammaren till en enhetlig interiör. Denna är dock nu stympad, uppdelad av den i öppningen och över halva tornrummet byggda läktaren.

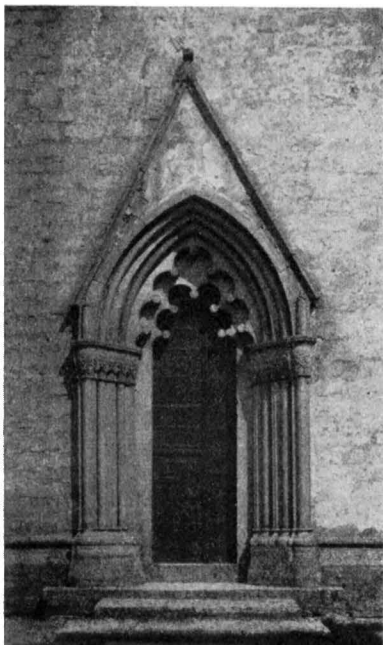
¹ ROOSVAL, Kirchen, s. 228.

Kyrkans innerväggar och valv äro vitlimmade. Kantskoningarna voro till för några år sedan överkalkade.

På korets norra vägg kan man spåra medeltida kalkmålningar (ett kvinnohuvud synligt), som synbarligen väl bevarats under den skyddande överkalkningen. Målningarna äro troligen av samma hand som apostlfigureerna på sakramentskåpets dörrar (nedan s. 202 o. f.).

Här och var på långhusväggarna samt i koret bakom hörnskåpet skönjas gula och röda rankor; antagligen 1700-tals.

I långhuset, vid norra sidan av triumfbågmuren, står en järnkamin för kyrkans uppvärmning.

KALK-
MÅLNINGUPP-
VÄRMNING

Byggnadshistoria.

I långhusets nordöstra hörn finnas delar av sockel och mur, som återstå av en äldre kyrka än den nuvarande (inprickat å planen, fig. 206; skiss av resterna fig. 225). Sockellisten är skråkantad. Stenen i murens yttersida är huggen på samma sätt som stenen i långhusets och tornets sydfasad. Denna äldre kyrka, vars långhus' bredd kan rekonstrueras med ledning av de (överputsade) remnor och ojämnheter, som på västsidan av korets triumfbågemur — synligt inifrån långhuset — vittna om nedrivna murar, har haft kor med absid. Bevisen härför utgöra de absidialt huggna stenar för yttervägg, som finnas i korets östmur och i långhusets östmur, på båda ställena på insidorna, ovan valven samt i korets nordmur, yttersidan, på halva höjden till takfoten; ett par exemplar i tornmurarna, ovan valvet, ha en liten skråkant, vars huggning möjligen tyder på, att absiden haft lisener, som åstadkommit genom den huggna ytans försänkning ett par centimeter, ovan den skråkantade sockeln. Nötdorftigt tuktade stenar med murbrukskaka, som är tydligt konkav, finnas på insidan av korets östra gavelröste; dessa stenar ha tillhört absidens insida. Att döma av stenfynden

Fig. 216. Västkinde kyrka. Långhusportal.

Langhausportal.

ÄLDRE KYRKA

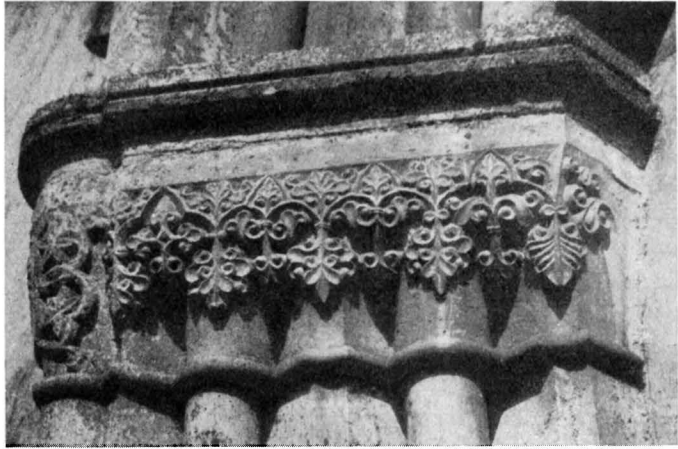

Fig. 217. Västkinde kyrka. Långhusportalens västra kapitälrad.
Westliche Kapitälreihe des Langhausportals.

Fig. 218. Västkinde kyrka. Långhusportalens östra kapitälrad.
Östliche Kapitälreihe des Langhausportals.

skulle absidkyrkan ha varit vitlimmad både utvändigt och invändigt. STRELOW uppger 1090 som byggnadsår för Västkinde kyrka; detta årtal kan gälla den absidförsedda anläggningen.¹

¹ Jfr LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., s. 172 o. f.

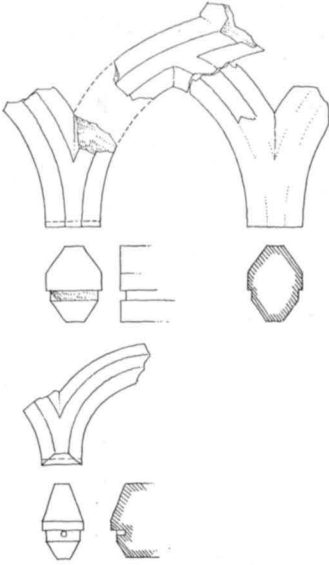

Fig. 219. Västkinde kyrka. Mas-
verksrester.
Masswerkreste.

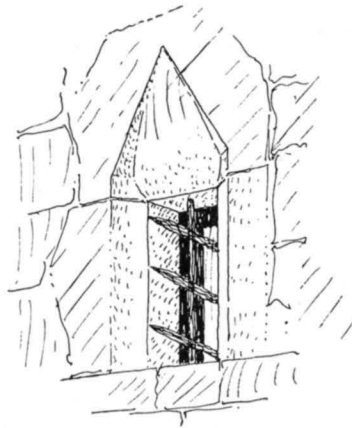

Fig. 220. Västkinde kyrka. Fönster
till västra tornellen.
Fenster der Westlichen Turm-Zelle.

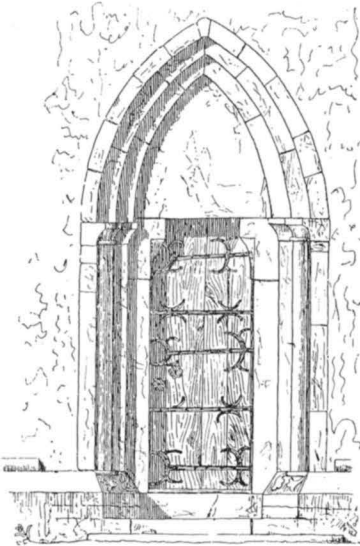

Fig. 221. Västkinde kyrka. Nord-
portal.
Nordportal,

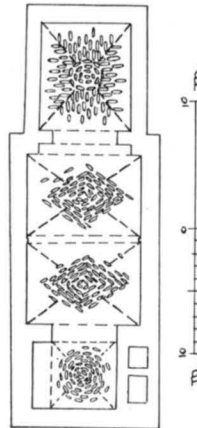

Fig. 222. Västkinde kyrka. Valv-
schema.
Gewölbeschema.

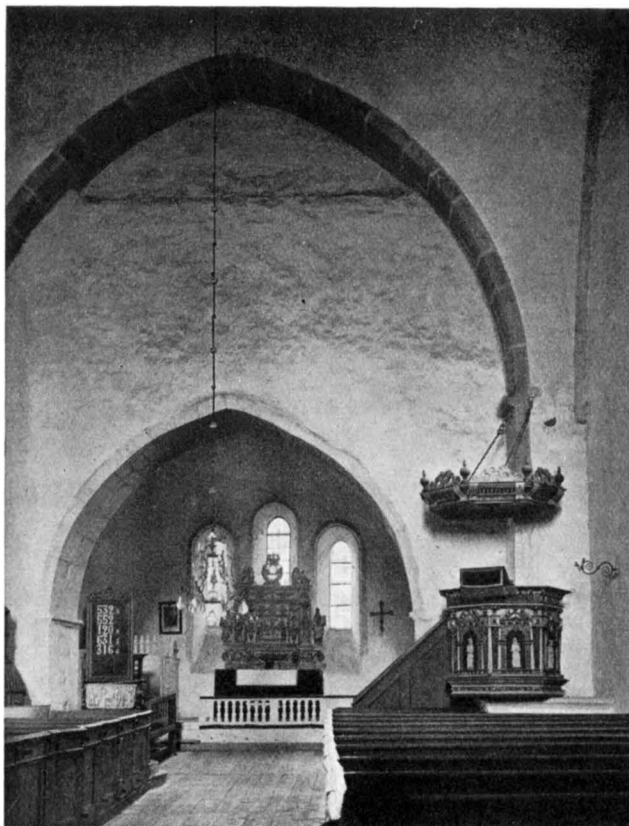

Fig. 223. Västkinde kyrka. Interiör mot öster.
Innenansicht gegen Osten.

Den nu stående kyrkan är ej ett homogent verk. Koret med sina tryckta gotiska bågar har visat sig vara det äldsta partiet; dess sockellist slutar ett stycke från långhusmurarna. Långhuset och tornet förete inbördes inga stilolikheter, de bindas dessutom samman av en fortlöpande sockellist. Den mera medvetet gotiska formkänslan samt tekniken, luftigheten och den betydliga spännvidden tala för långhusets och tornets senare tillkomst.

NUVARANDE
KYRKA

Koret har daterats till ca 1260, men är kanske några årtionden äldre. Förmodligen stod absidkoret kvar till dess det nya rektangulära koret var i det närmaste färdigt; de påträffade absidstenarna ligga i murarnas översta skift. Sedan detta sistnämnda byggts i provisoriskt förband med det gamla långhuset, kunde utan men för guds-

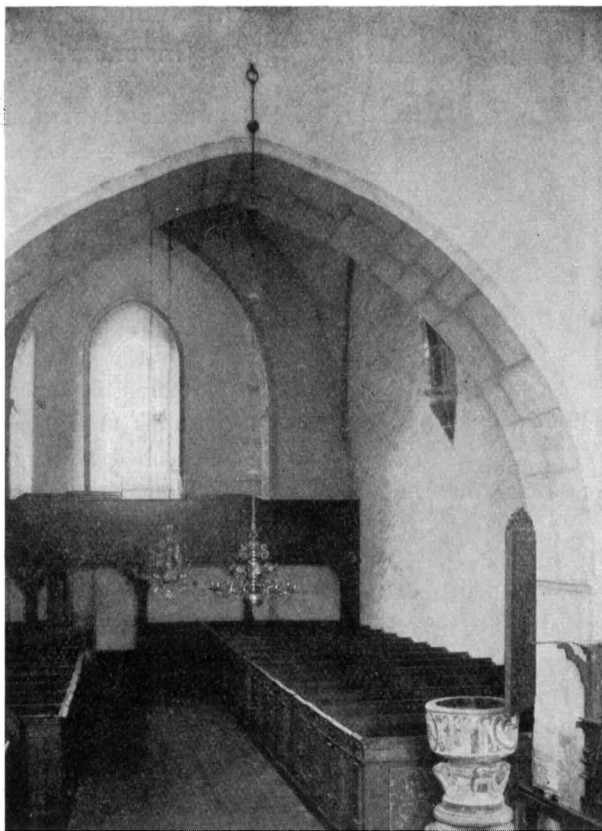

Fig. 224. Västkilde kyrka. Interiör mot väster.
Innenansicht gegen Westen.

tjänsten arbetet på det planerade nya, större långhuset uppskjutas någon tid. Under en ny byggmästares ledning uppfördes därefter långhuset och tornet, troligtvis först nordmuren och tornets nedre parti; torn- (nord-) portalen får anses vara något äldre än långhus- (syd-) portalen. Långhuset tillbyggdes koret efter Roosvals schema B (tvenne triumfbågsmurar). Därefter revs det ursprungliga långhuset; av materialet uppfördes först och främst sydfasaden. Dess portal är, som ovan s. 192 nämnts, av Roosval betecknad som ett verk av Elasticus. Valven i långhuset förete också för denne byggmästare och skulptör typiska drag. Långhusbygget blev färdigt omkring 1275.¹

¹ Jfr ROOSVAL, Ciceronen, s. 137—138.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE

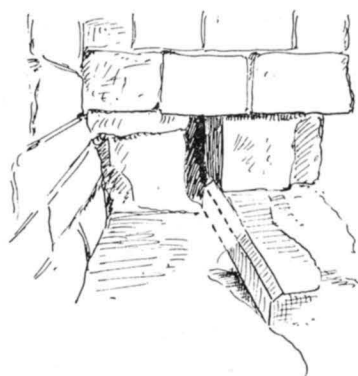

Fig. 225. Västkinde kyrka. Rester av det äldre långhusets nordmur och sockel.

Nordmauer und Sockel des älteren Langhauses.

Det murade altaret, fristående, är täckt med +-märkt, slipad kalkstenschäll. Relikgömman på altarets framsida står i förbindelse med nischen på baksidan. I långhusets sydöstra hörn är ett sidoaltare uppbyggt, som nu användes till podium för predikstolen. I ringkammaren förvaras en kolonnbas med attisk profil och hörnblad, av kalksten, med genomgående hål; torde ha varit fot till en piscinakolonn, som antagligen stått söder om altaret.

SAKRAMENT-
SKÅP

I södra korväggen finns ett mindre skåp; den ena av de båda dörrarna, av ek med medeltida beslag, är medeltida; den andra, av furu, är av yngre datum. I norra korväggen finns ett större skåp, som tjänat till förvaringsrum för nattvardskärlden (fig. 226). Sakramentskåpet är inramat av rikt profilerad karm av nästan vit kalksten. I östra och västra ramstyckena äro tvenne figurer uthuggna (fig. 227, 228), en manlig och en kvinnlig. Den senare trampar på en liggande, förkrympt man med oproportionerligt stort huvud, vilket han stöder i högra handen. Kvinnan har krona (diadem) på huvudet, palmkvist (?) i högra handen och bok i vänstra. Möjligen skall figuren föreställa S. Katarina. Dräktveckan falla mjuka, i långa båglinjer, från de starkt sluttande axlarna. Halsen är tjock, ögonen stort stirrande. Den manliga figuren i östra karmstycket har pilgrimsdräkt: Mantel, stav med pik och knopp, bokväska med spänne i form av pilgrimsmussla, attribut för S. Jakob. Ansiktet inramas av knollrigt hår och skägg. Mantelvecken gå i stora bågar över högra armen och runt denna. De hos pendangen anmärkta oproportionerna finnas även här. Bådas platta ansiktsprofiler med skarpskurna, obetydligt modellerade näsor röja samma skulptörshand som bröstbilden av Kristus i korportalens gavelfält (fig. 215). I dräktveckan på skåpets figurer sitta rester av gul, röd och blågrön färg. — Skåpdörrarna äro av ek med smidda järnbeslag, säkerligen ursprungliga med undantag av låset, som är senare tillkommet. På utsidorna äro dörrarna prydda med inristade geometriska figurer, på

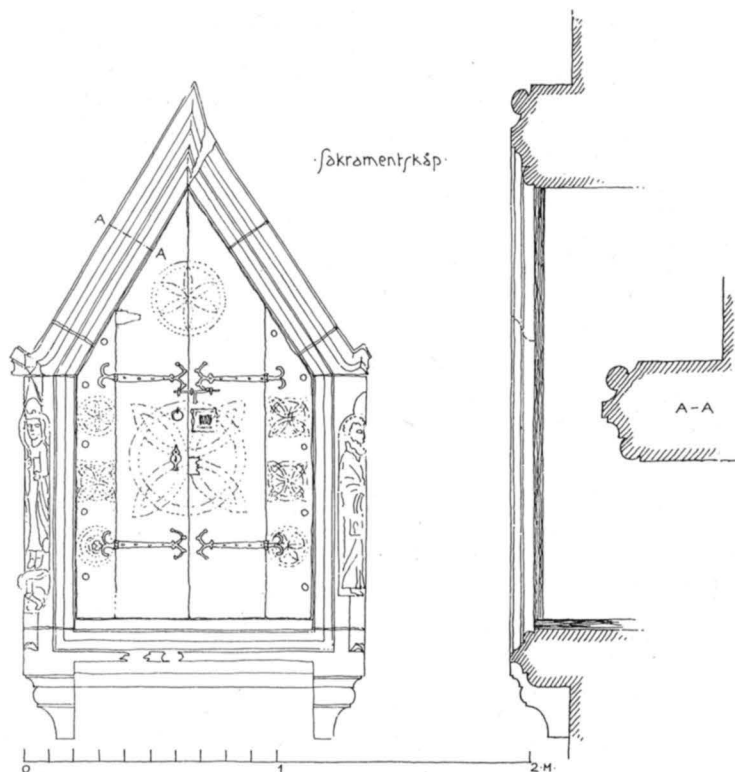

Fig. 226. Västkinde kyrka. Sakramentskåp. 1200-talet.
Sakramenthäuschen 13. Jhds.

insidorna med figurmålning, tempera, två gloriekrönta, barfotade män på var dörr. Figuren överst på västra dörren har i vänstra handen kors, som han stöder mot axeln, i högra handen bok; blågrön underdräkt, röd mantel med brunt foder; skägg och hår äro bruna. Figuren nedanför har svärd i högra handen, med spetsen uppåt, bok i vänstra; kjorteln röd, manteln gulvit med brunt och violett foder; långt grönt hår och skägg; troligen Paulus. Bilden överst på östra dörren (fig. 229) har i vänstra handen bok, i högra stav med spetsen i marken; röd, brunviolett fodrad mantel, gulvit dräkt i övrigt, hår och skägghkrans bruna. Mannen under denna, Petrus (fig. 229), har nyckel i vänstra handen, bok i högra; blågrön, rödfodrad mantel över den gulvita underklädningsen; det gröna håret är ej så långt som sidofigurens. 1200-talets senare hälft (senast omkr. 1275).

Altaruppsats (fig. 230), av sandsten, reliefprydd samt målad med

ALTARUPP-
SATS

Fig. 227. Västkinde kyrka. Kalkstensskulptur å sakramentskåpets västra karmstykke. S. Katarina.

Skulptur an der Einfassung (Kalkstein) des Sakramenthäuschens des 13. Jhds.

vitt, guld, rött, grönt, brunt och svart. Korpus krönes av två vilande änglar och korslagda C (= Carl XI) inom krönt lagerkrans. På sidorna manliga figurer med långt skägg, överstepräster. Ovan mittfältets nattvardsscen är målat: »HELIG, HELIG, HELIG ÄR HERREN ZEBATH» samt monogram »IHS». Nedtill är målat: »IN SOLIUS DEI GLORIAM. CASP. EGGERDES. SARA H. D. — I. D. W. P. L.¹ — A:O 1690». — »PRÄSTENS LÄPPAR BEWARA LÄRONA» läses i boken, som den södra statyetten håller; pendangen bär lagens tio tavlor. I den rödvita marmoreringen på norra kolonnetten står »AHB» med vita bokstäver, säkerligen figurmålaren Andreas Hamborgers² signatur. På

¹ »IDWP» tolkas av HILFELING, Fm. 57:7, s. 30, som »Jacobus Dedekind Weskindensis Pastor»; »L» (= loci).

² LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 25.

Fig. 228. Västkinde kyrka.
Kalkstensskulptur å sakramentskåpets östra karmstykke. S. Jakob.

Skulptur an der Einfassung des Sakramenthäuschens. S. Jakob.

uppsatsens baksida är målat »i. s. 1750». Den nuvarande målningen är ej den ursprungliga.

I fyra av predikstolkorgens fem arkader sitta vitmålade, i trä skurna figurer (fig. 233), som troligen härstamma från medeltida altarskåp: 1. Man med bok, bart huvud; 2. Man med väska och rund hatt, förmodligen S. Jakob d. ä.; 3. Man med bok och välsignande handrörelse, Kristus (?); 4. Grupp av två apostlar, den ena med bok, den andra med klubba. H. 35—37 cm. 1300-talet.

Altarringen har kontursågade balustraddockor, vitmålade. Dynorna klädda med rött tyg med ursprungligen svarta kantband. De båda till altaret hörande enkla pallarna äro i samma utförande. — 1773—74 målades disken av E. Lodström (RÄK.).

Tvenne medeltida krucifix äro bevarade. Det ena, ett triumfkrucifix (fig. 231), hänger numera på norra väggen i tornkammaren. Figuren står på ett fotbräde, de isärställda fötterna genomborrade av var sin spik; armarna nästan rakt utsträckta. Ehuru mycket påminner om franska 1100-talsförebilder torde dateringen ligga senare.

ÄLDRE
ALTAR-
PRYDNAD

ALTAR-
RING

KRUCIFIX

Fig. 229. Västkinde kyrka. Målningar å insidan av sakramentskåpets östra dörr. S. Paulus och S. Petrus.

Malereien an der Innenseite der östlichen Tür des Sakramenthäuschens. S. Paulus und S. Petrus.

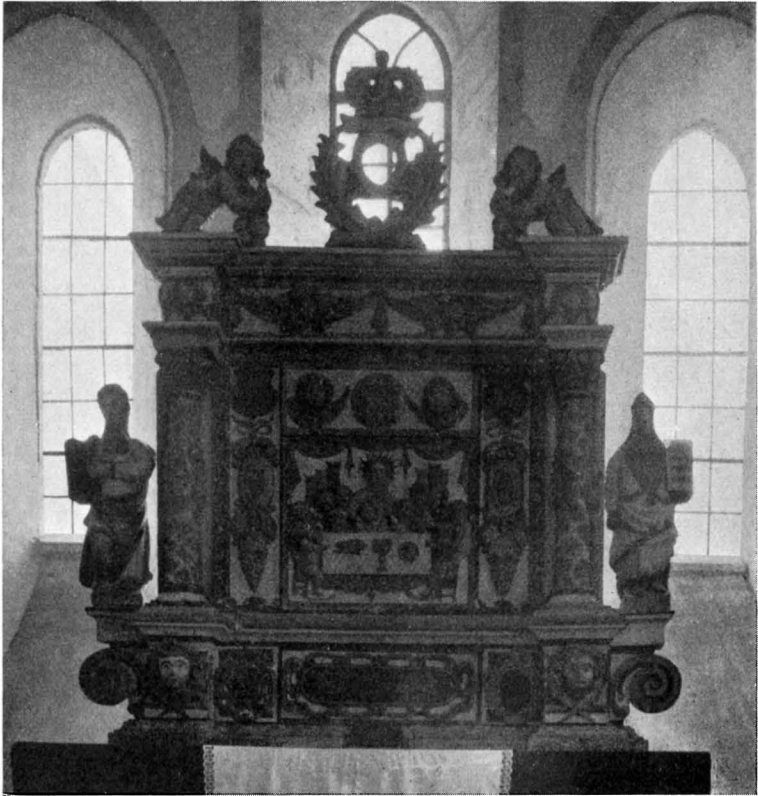

Fig. 230. Västkinds kyrka. Altaruppsats av sandsten. 1690.
Altaraufsatz. Sandstein. 1690.

Den ursprungliga konungakronan är utbytt mot törnekrans; sidosåret sitter strax under högra bröstvårtan; skär karnation med djupröda blodränder. Något av den ursprungliga polykromeringen lyser igenom här och var, så har ländklädet varit guld- och silverfärgat; genom den vita färgen i det blågråa korsets cirkelrunda fördjupningar lyser guld. Den siste övermålaren har signerat fotbrädet med »A. G. (?)». H. ca 222 cm.

Ett processionskrucifix (fig. 232) är uppsatt söder om östra korfönstren. Figuren hänger på armarna, de båda fötterna äro naglade vid korsstammen med en spik. Ögonen äro slutna; på huvudet är tryckt en törnekrans; högt sittande sidosår; kroppen är skär, hår och skägg svarta; ländklädet förgyllt. Inskriptionen på det gråmålade korset läses: »IESUS FONIS SALUTIS EST», Jesus är frälsningens källa. H. 69,5 (utom tappen) cm. Enkelt arbete från 1300-talet.

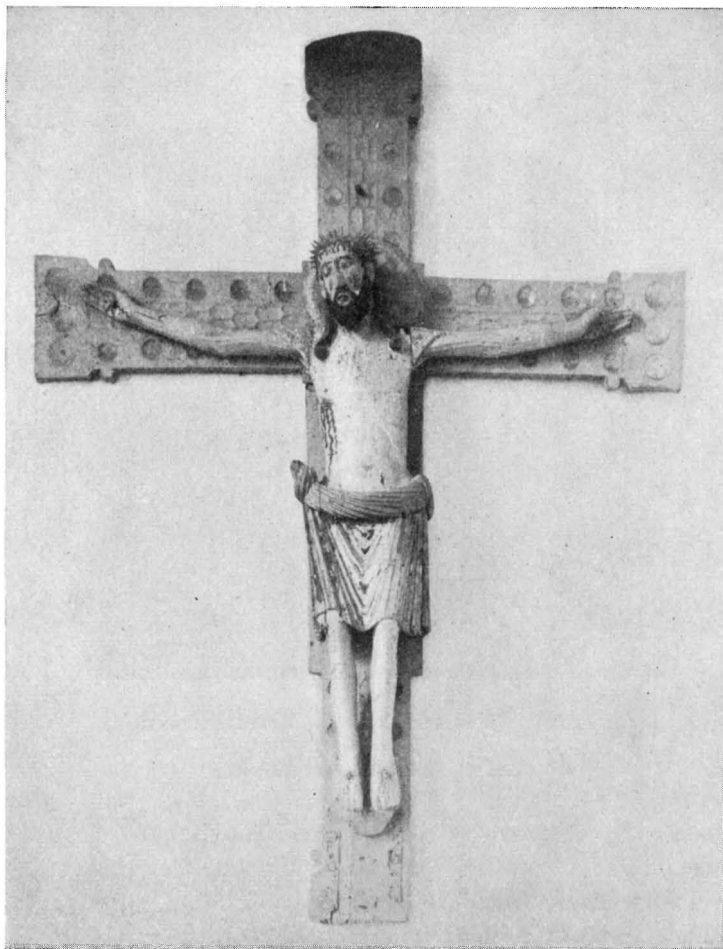

Fig. 231. Västkinde kyrka. Triumfkruzifix. Förra hälften av 1200-talet.
Triumphkruzifix. Erste Hälfte des 13. Jahrhunderts.

Predikstol (fig. 233), av ek och furu, har inskriptionerna: »GUDI PREDIKSTOL TILL ÄHRA. WILLH. FACHT. MAR. ROSCHET» upptill å korgen samt nedtill: »ANNO 1690 A HB», målaren Andreas Hamburgers signatur. Färgerna på korgen och predikstolstaket: Vitt, guld, rött, grönt, svart. Den enkla bruna trappan är yngre än predikstolen. I bröstningens arkader äro medeltida skulpturer fästade, se ovan, s. 205.

Timglashus, skuret i trä (björk och furu), målat i 1700-talsfärger, ligger söndrigt i redskapsboden i tornet; möjligen från 1674, då nytt timglas anskaffades. H. 32,5 cm. Bredvid predikstolen, på södra

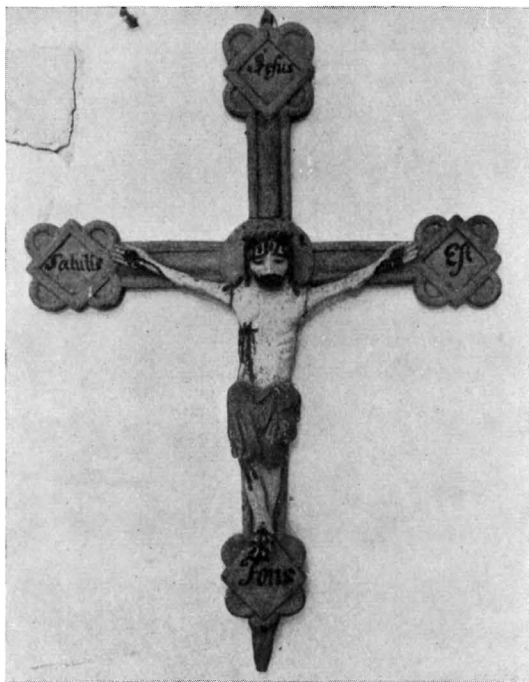

Fig. 232. Västkinde kyrka. Processionskrucifix.
1300-talet.

Prozessionskruzifix. 14. Jahrhundert.

väggen, är en väggarm av järn, vilken tillkom 1674 för det nyssnämnda timglaset (INV. 1684); i stället för timglaset är nu en 2-pipig ljusarm av mässing fästad i järnarmen.

BÄNKAR

I korets nordöstra hörn är en avbalkning, som möjligen förut tjänat till biskopsbänk (fig. 234), vilken tidvis använts till sakristia. På ståndarna finns ett rutverk ristat under den vita övermålningen.

Korbänk (fig. 235) vid korets norra mur, målad brun. Skärmen och de båda dörrarna skulle, enl. INV. 1684, utförts 1668 av Märten snickare, men genom övermålningen å gallerverkets insida skönjes årtalet 1750 och detta anger förmodligen datum för snickeriet sådant det nu är samt kanske för den övermålade dekoreringen, vilken liknar den som lyser igenom den övriga bänkinredningens i kyrkan övermålning. Under övermålningen på korbänkens ryggpanel är ett bibelspråk målat.

Framför korbänken står en under 1700-talet tillkommen gossebänk med ett enkelt bröstvärn av kontursågade dockor. Även här skymtar 1700-talsmålningen fram genom den bruna färgen.

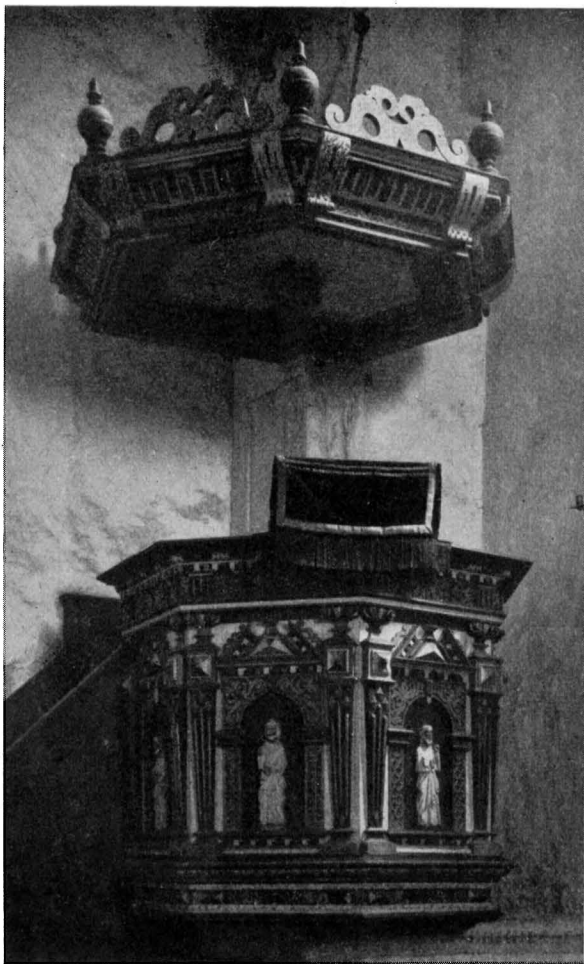

Fig. 233. Västkinde kyrka. Predikstol. 1690.

Kanzel. 1690.

I triumfbågsöppningen, intill predikstolstrappan, står klockarebänken. I dess dörr äro ringsvarvade stavar insatta, rester av medeltida bänk eller stol. Akantusrankor finnas dolda under den bruna färgen.

En kyrktagningspall, enkel, ostoppad, rödmålad, med årtalet 1750 i vita siffror.

Bänkinredningen (fig. 223, 224) i långhuset är tyvärr helt övermålad i brunt. Under färgen teckna sig konturerna av ett rankmotiv,

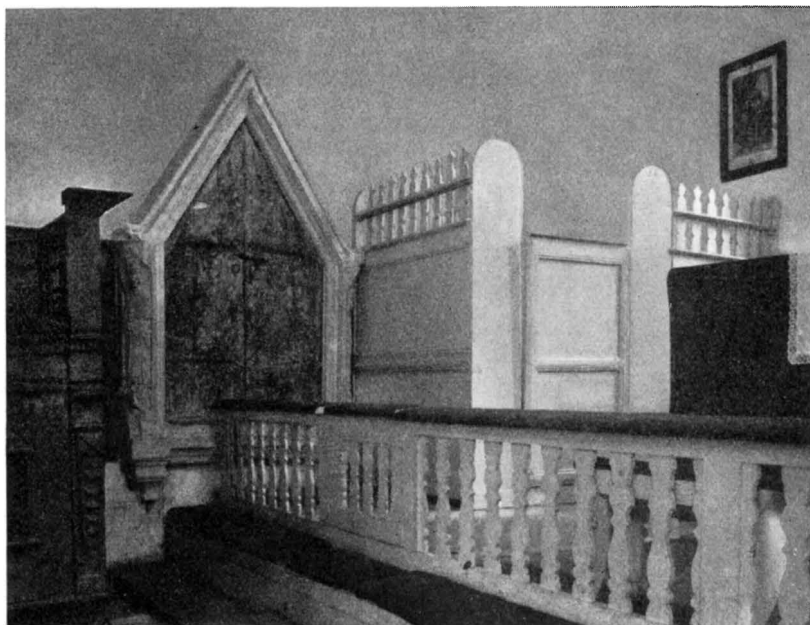

Fig. 234. Västkinde kyrka. Korets nordöstra hörn.
Nordöstliche Ecke des Chors.

likt det som finns på biskopsbänken i Bro kyrkas kor (nedan s. 270), kanske ej fullt så rikt och fylligt. På andra bänkrumsskärmens framsida, södra kvarteret, är något av de ursprungliga färgerna synligt (under första bänkens sittbräde), gräsgröna rankor på tegelröd botten. De två främsta bänkrummen på norra sidan äro rikare ornerade än de övriga i samma kvarter. Gångjärnsbeslagen äro också rikare på de två främsta bänkdörrarna. Beslagen ligga på dörrarnas insidor i hela detta kvarter. Så ej i södra (manfolks-)kvarteret, där smidet är lagt på dörrarnas utsidor. Nya manfolksbänkar gjordes 1669 av Märten snickare. Kvinnfolkssidans bänkkvarter är utåt gången prytt med äggstav och tandsnitt, ett dekoreringselement som saknas på motsidans kvarter. Främsta bänkrummet å södra sidan är senare tillkommet under 1600-talet, likaså sista bänkrummet på norra sidan; fyllningen å den senare bänkens dörr är från slutet av 1700-talet, dekoreringen under brunmålningen är möjligen samtida med läktarens målning, 1782—83.

LÄKTARE

Läktare i väster (fig. 224), daterad 1781 med inskurna siffror, har lika skärmfyllningar som läktaren i Bro kyrka. Genom den bruna

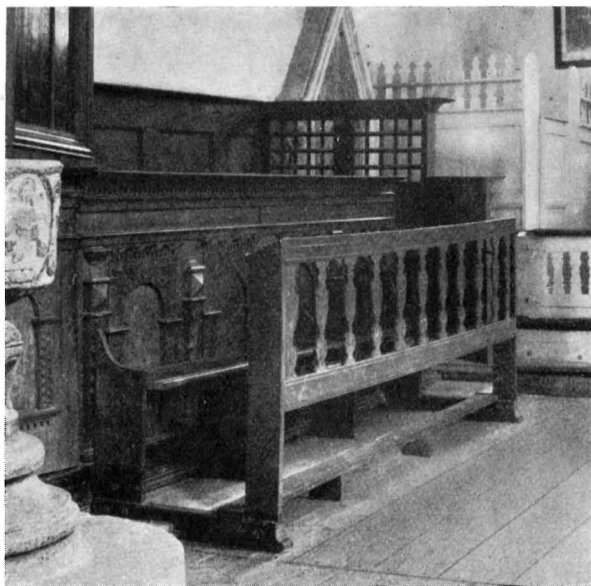

Fig. 235. Västkinde kyrka. Korbänk, 1668, och gossebänk, 1700-talet.

Chorgestühl. 1668 und 18. Jhd.

övermålningen lyser fyllningarnas ursprungliga rokokomönster, utfört 1782—1783 av Malmberg, lika den bevarade dekoreringsen på läktaren i annexkyrkan (nedan s. 271). — På läktaren står en kammarorgel samt enkla rödbetsade bänkar av sent datum.

En nummertavla tillhörig kyrkan förvaras i Fornsalen (Dep. C. 115). Ramen, snidad furu, är målad i blått, rött, grönt, guld, silver på svart bottenfärg. På det hjärtformiga fältet i ramens nedre del är målat: »IÖNS KASPERSÅN WESBÄRG 1769». H. 98 cm. På baksidan är en inskrift målad, som omtalar att givaren var en sjöman.¹

Dopfundt (fig. 236—239), skålen och skaftet av sandsten, foten av kalksten, står nu under triumfbågen, har förr stått under bågen mellan torn och långhus. På denna plats ligger ännu ett podium kvar med avloppshål och urholkning (med kanal till avloppshålet) på översidan, för uppsamlande och bortledande av det vatten som dröp av det döpta barnet. I funten, som har avloppshål, är ett kopparbäcken inpassat, utan tvivel en medeltida anordning. Bäckenet, som har varit

DOPFUNT

¹ LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 39 samt pl. 11.

Fig. 236. Västkinde kyrka. Dopfund av Magister Majestatis, 1160-talet.

Taufstein vom »Majestatis-Meister«, 1160:er Jahre.

Fig. 237. Västkinde kyrka. Dopfunten.
Der Taufstein mit Darstellung der Majestas Domini.

Fig. 238. Västkinde kyrka. Dopfunten.
Der Taufstein: Marie Heimsuchung, Christi Geburt.

Fig. 239. Västkinde kyrka. Dopfunten.
Der Taufstein: Anbetung der Könige, Darstellung im Tempel.

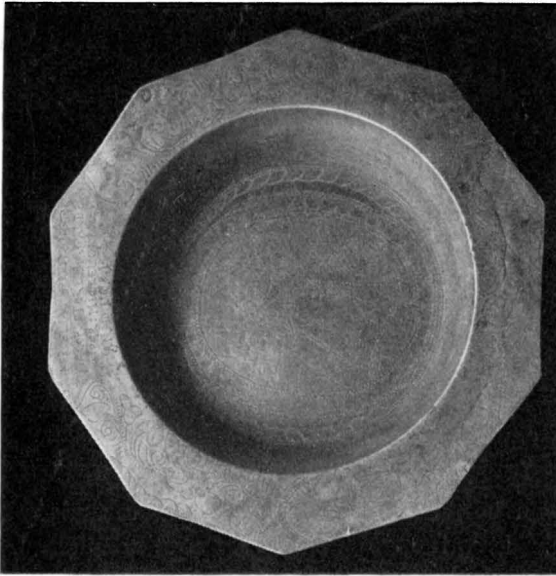

Fig. 240. Västkinde kyrka. Dopfat av tenn. 1681.
Taufbecken aus Zinn. 1681.

Fig. 241. Västkinde kyrka. *a* kalk av silver, 1664, med skål från 1801; *b* patén av silver; *c* vinkanna av tenn, 1831.
a Kelch aus Silber, 1664 und 1801; *b* Patén; *c* Weinkanne aus Zinn, 1831.

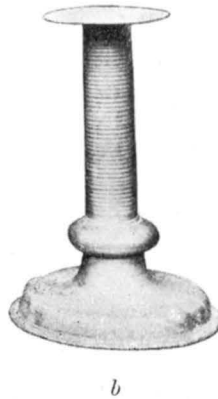
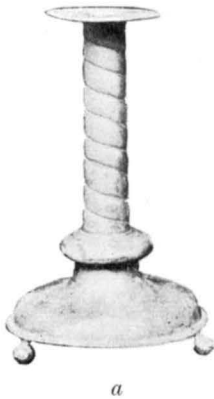

Fig. 242. Västkinde kyrka. Ljusstakar av tenn.
a ca 1681; b 1680-talet.
Leuchter aus Zinn: a ca 1681; b 1680-er Jahre.

Fig. 243. Västkinde kyrka.
Ljusstake av malm. 1500-talet.
Messingleuchter. 16. Jahrhundert.

försett med nu bortbrutna handtag, brukade användas till att värma dopvattnet i. Inv. 1684 upptager »Ett nytt wandfat aff tin i steden for becken (d. v. s. kopparbäckenet) i funten», säkerligen det som är daterat 1681 (se nedan). Funtens H. med den profilerade foten är 108 cm. Runt skålen finnas följande figurframställningar: Kristus som världsdomare, inom spetsig oval, på sidorna om denna evangelistsymboler, bebådelsen (ängel hälsar Maria, som står vid läspulpet med sol och duva ovanför), Marias besök hos Elisabet, Jesu födelse, Josef får nattetid en uppenbarelse, bebådelsen för herdarna, de tre vise männen komma med gåvor till Maria med barnet, Jesus fram bäres i templet. På skålens undersida flätverk. På skaftet fyra panterhuvuden, ormar och bandflätor. 1782—1783 målades funten av Malmberg i grått, rött, grönt och blått, varvid genom feltolkning av ett par scener några figurer alldeles förvanskats.¹ Funtens inrangeras av ROOSVAL i den anonyme mästaren Majestatis' produktion; 1160-talet.²

Dopfat (fig. 240) av tenn med inskription: »HER: ELIAS: HERLITZ: PASTOR: IACOB: STORE NORGARDE: PER: MICKELGARD:S ANNO 1681:» I botten är en bröstbild uppstucken, en herre i 1600-tals dräkt, i brädden äro blomsterornament och två figurer, »S. Matthias» och Justitia, graverade. Stämplor: MW och bomärke liknande en 4, W (= Visby). Dopfatet är jämte en tennflaska gjort av en gammal kalk med paten och flaska (INV. 1684). H. 4,5 cm, Diam. 30 cm.

¹ ROOSVAL, G. A., 16 oktober 1909.

² ROOSVAL, Ciceronen, s. 138; Revision III, s. 80.

Fig. 244. Västkinde kyrka. Kollekttavla.
1300-talets mitt.

Kollektentafel. Mitte des 14. Jahrhunderts.

Kalk av silver (fig. 241 a), delvis förgylld, med gravering på den åtta- NATTVARDSS-
KÄRL
passformade foten: »HUNC. CALICEM. ECCLESIAE. WEDSKINDENSI: CURA-
VIT PERFICI: IOHANNES: N: LYNGBYE: PASTOR LOCI INDIGNISS: 1664:
ADIVTORE. MARTINO. SCHON: FELDT.:» (För Västkinde kyrka lät
Johannes N. Lyngby, ovärdig kyrkoherde, förfärdiga denna kalk med
bidrag av Martin Schonfeldt). På foten stämplat: HD (?; 2 gånger).
På skålen, som är yngre: Tre kronor — T 2 (= 1801) — W (= Visby)
— M S B (= M. Söderberg). H. 25,5 cm. Paten med graverat IHS
i brädden. Diam. 16 cm. — Ang. Lyngby (Ljungby) se s. 232.

Sockenbudskalk av tenn med stämpel: Ängel med kvist och
hammare samt M. L. (= M. Leffler). H. 12,5 cm. Paten till den-
samma, utan stämplrar. Diam. 9 cm. 1700-talet.

Vinkannor, 2 st. av tenn (fig. 241 *c*), cylinderform med snås, grep och kulfötter. På locket medaljong med lamm och korsfana samt inskription »SIHE DAS IST GOTTES LAMB WELCHES TREGT DER WELT SUNDE» (Se Guds lamm, som borttager världens synder). Inne i kannan i botten stämplat: Ängel med kvist och hammare, nedanför är ett band med M L (= M. Leffler) 174 — (fjärde siffran oläslig) — Wisby — tre kronor i sköld — M L (= M. Leffler) — W och krona (= Visby vapen) — A 4 (= 1831). Utanpå botten graverat: »Westkinde kyrka tillhörigt 1831». På utsidan äro bibelspråk och kors graverade. H. 27 cm.

Vinflaska, sockenbuds-, av tenn, med skruvlock. H. 12 cm.

Oblatask, sockenbuds-, av tenn, med rund bottenyta. Stämplar: Ängel med kvist och hammare samt M L (= M. Leffler) — W I S B Y — 3 (= 1779). Diam. 8,5 cm.

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ättapipig ljuskrona av malm. 1600-talsformer men troligen senare tillverkad; skänkt 1774. H. ca 50 cm.

2 st. 6-pipiga ljuskronor med prismor och fasetterade glas; den ena H. ca 90 cm; den andra H. ca 85 cm. 1700-talet.

6-pipig ljuskrona av björk, fernissad. H. 18 cm. Ligger i redskapsrummet i tornkammaren.

Väggarm av järn vid predikstolen, troligen från 1674, med 2-pipig arm av mässing, 1700-tals (?); jfr ovan ang. arm för timglas (s. 208).

Ljusstake av malm (fig. 243), 2 pipor, som uppbäras av en mansfigur i 1500-talsdräkt, stående på rund, platt fot. H. 30 cm.

Ljusstakar (fig. 242 *a*), ett par, av tenn, spiralvriden ständare, rund fot på tre druvklasar i kulform. Stämplar (lika de på dopfatet 1681, ovan s. 216): M W — W (= Visby). H. 25 cm.

Ljusstakar (fig. 242 *b*), ett par, av tenn, horisontellt räfflad ständare, rund, enkelt profilerad fot. H. 22 cm. Med stämpel I M och × — liknande bomärke; uppstucket »ARRON ALLEXSANDERSON 1752». 1680-talet.

TEXTILIER

Mässhake, som nu begagnas i både Bro och Västkinde kyrkor, av röd sammet. På överdraget är broderat årtalet 1742, vilket möjligen gäller som tillkomstår för sammeten. För några år sedan renoverades haken, varvid en del nya galoner påsyddes jämte silvertrådspetsar. Dessa sista ha säkerligen ursprungligen suttit på den gamla mässhaken, den efterföljande, å vilken rester av dylika spetsar finnas kvar.

Mässhake av grov röd sammet med silvertrådspetsar, ofodrad.

Skärp, hopsytt av svartbruna ylleband, med spänne i två delar, av silver, samt tofsar. Spännets är lika det som finns i annexkyrkan

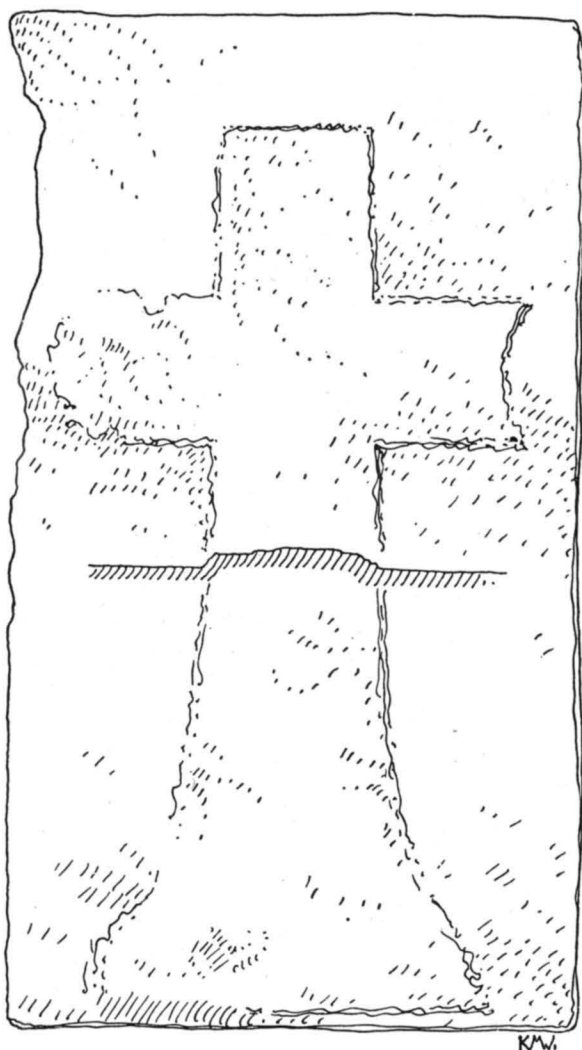

Fig. 245. Västkinde kyrka. Medeltida gravsten, nr 1.
Mittelalterlicher Grabstein.

i Bro, vilket enl. RÄK. inköptes 1744 från guldsmeden Falckengren i Visby (fig. 318 b).

Håvar, 2 st., av rödprickig vit sammet med silvergaloner på styv läderstomme. På mässingsfattningen graverat (på båda håvarna) givarens namn och »1781». Omålade, svarvade ekskåft.

Kollekttavlor, 2 st. (fig. 244), bakstycke i gavelform med kors-

KOLLEKT-
TAVLOR

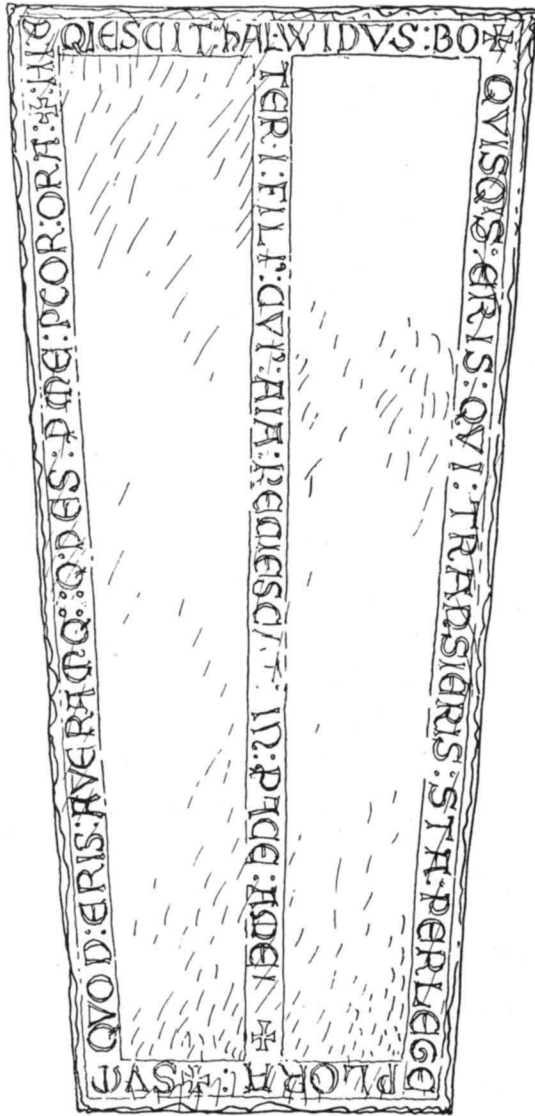

Fig. 246. Västkinde kyrka. Gravsten, nr 3, över
Halvidus. 1200-talets senare hälft.
Grabstein des Halvidus. Um 1250—1300.

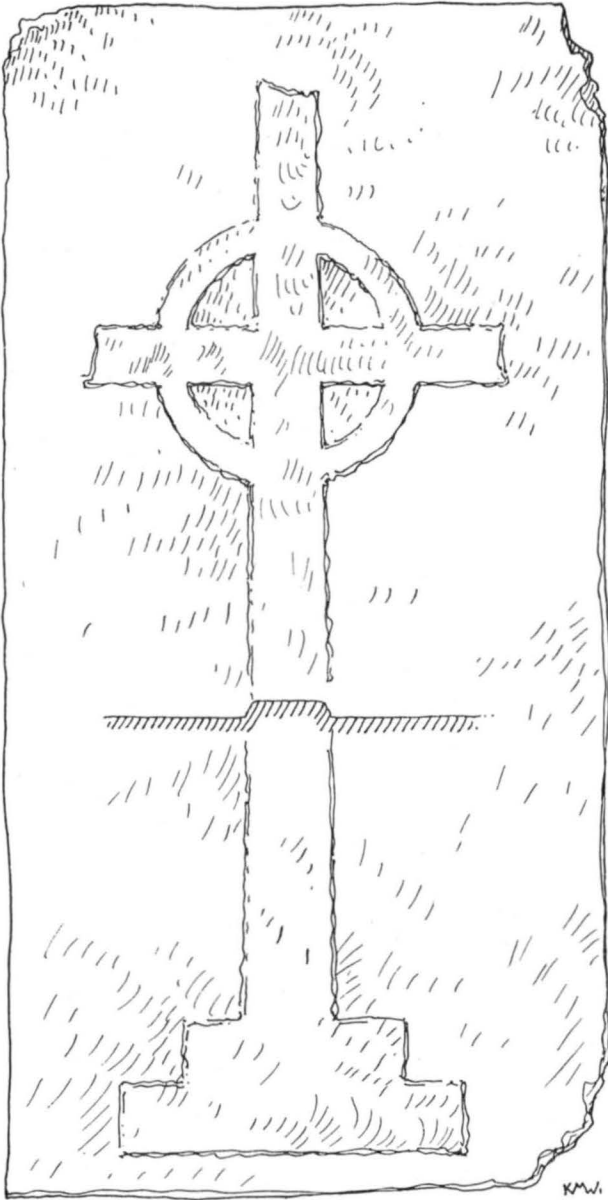

Fig. 247. Västkinde kyrka. Medeltida gravsten, nr 6.
Mittelalterlicher Grabstein.

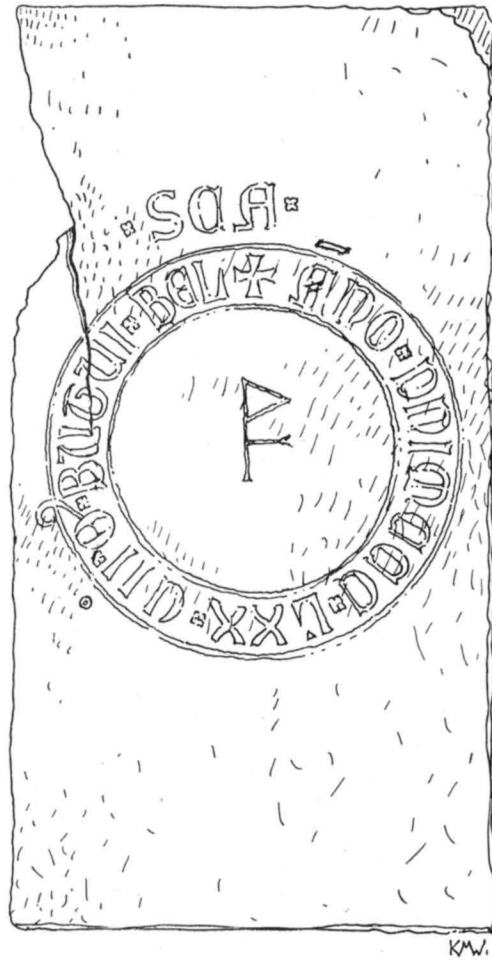

Fig. 248. Västkinde kyrka. Gravsten, nr 7, över Botvid Belsca, d. 1377.

Grabstein des Botvid Belsca, gest. 1377.

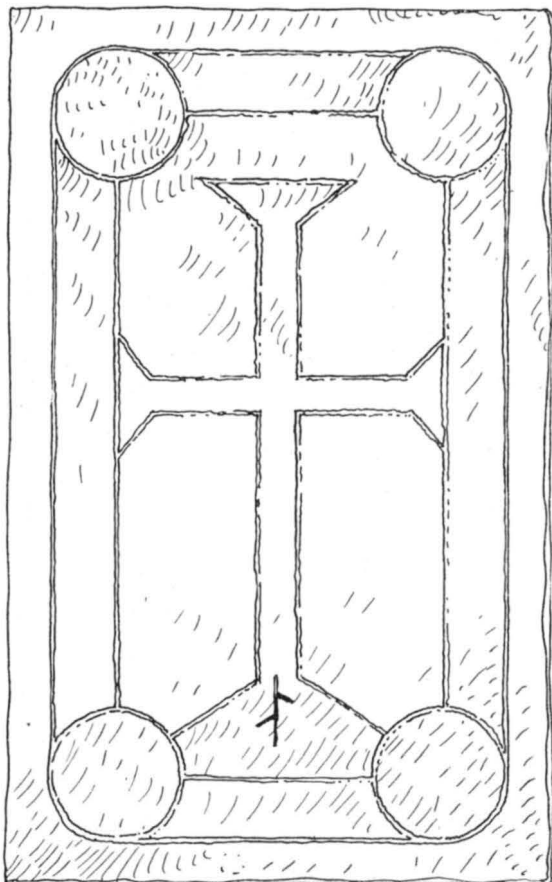
blomma, krabor och fialer. Blå, röd och rödbrun målning. Gavelns H. 32 cm. Nu i Fornsalen (Dep C. 116, 117). 1300-talets mitt.¹

GRAVMINNES-
MÄRKEN

Utom de talrika gravstenar, över 30 st., så gott som alla från medeltiden, som ligga på kyrkogården², finnas äldre gravminnesmärken bevarade i kyrkans murar, nämligen bildstenar, vilka en gång varit resta på ett hedniskt gravfält. Bildstenar ha iakttagits under förarbetet

¹ ROOSVAL, Medeltida konst, s. 61, 62.

² På 1830-talet funnos på kyrkogården 43 gravstenar, därav 10 med oläsliga inskrifter; M. GUSTAFSON, Saml. till Gotlands historia, U. B., S 170:e.

K.W.

Fig. 249. Västkinde kyrka. Medeltida gravsten, nr 14.
Mittelalterlicher Grabstein.

till konstinventariet på botgöringscellens tröskel, över passagen mellan torn- och långhusvindarna, över öppningen till södra galleriet; dessutom har rektor F. Nordin funnit en dylik bildsten på västra kyrkogårdsmuren (nu i Fornsalen, Dep. C. 416. H. 115 cm, B. 60 cm). I långhusets västmur, synligt från vinden, ligger något exemplar av de horisontalt och vertikalt räfflade stenar med bågformig front, vilka troligen legat som fotstenar kring bildstensgravhögar.

Gravstenarnas läge på kyrkogården framgår av orienteringsplanen, fig. 260 $\frac{1}{2}$; samtliga äro av kalksten: Gravstenarna 2, 4, 8—13, 19—23, 27—29, 32—34 äro släta eller ha oläslig inskription. Stenen 3 är

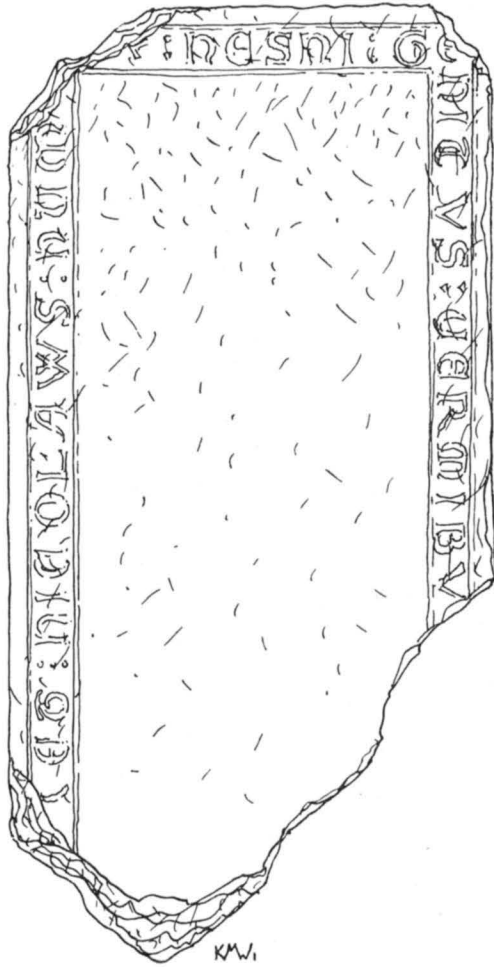

Fig. 250. Västkinde kyrka. Gravsten, nr 15, över Nikolaus från Hästnäs. Omkring 1300.
Grabstein des Nikolaus von Hästnäs. Um 1300.

trapetsformig, övriga stenar äro rektangulära. Inskrifternas förkortningar äro upplösta och översättningarna gjorda efter Lindström.¹

1. Med latinskt kors i relief (fig. 245).

3. Med inskrift efter kanterna samt mitt på (fig. 246):

»HIC REQVIESCIT HALWIDVS BOTERI FILIVS CVIVS ANIMA
REQVIESCAT IN PACE. AMEN.

¹ LINDSTRÖM, II, s. 112—115.

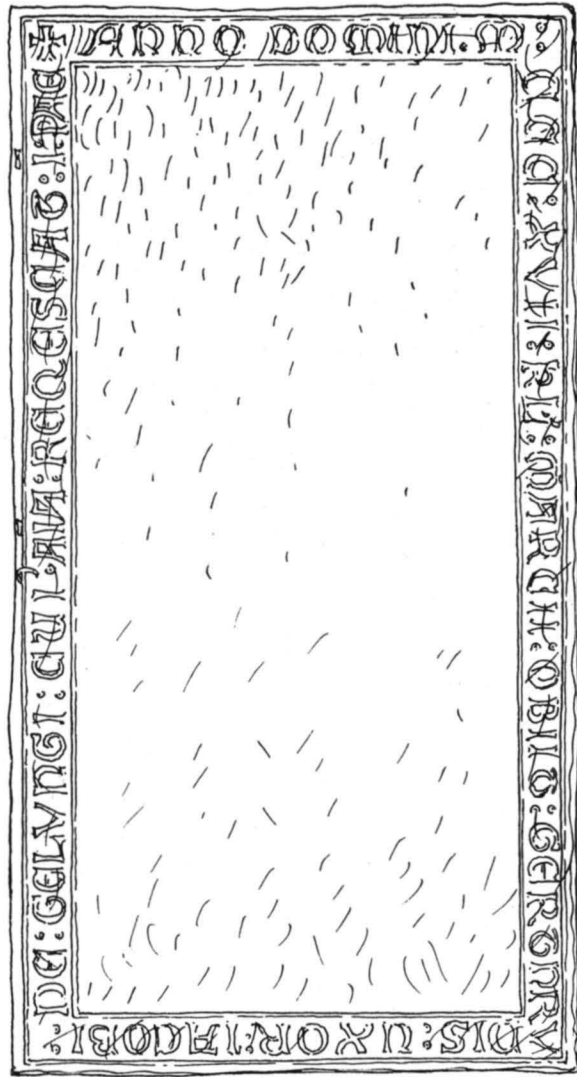

Fig. 251. Västkinde kyrka. Gravsten, nr 16, över Petrus Gelungs. Omkring 1300.

Grabstein des Petrus Gelungs. Um 1300.

QVISQVIS ERIS
 QVI TRANSIERIS
 STA PERLEGE PLORA
 SUM QVOD ERIS
 FUERAMQVE¹, QVOD ES
 PRO ME PRECOR ORA.»

¹ LINDSTRÖM har »fueram».

KM.

Fig. 252. Västkinde kyrka. Gravsten, nr 17, över Gertrud Gelungs, d. 1317.

Grabstein der Gertrud Gelungs, gest. 1317.

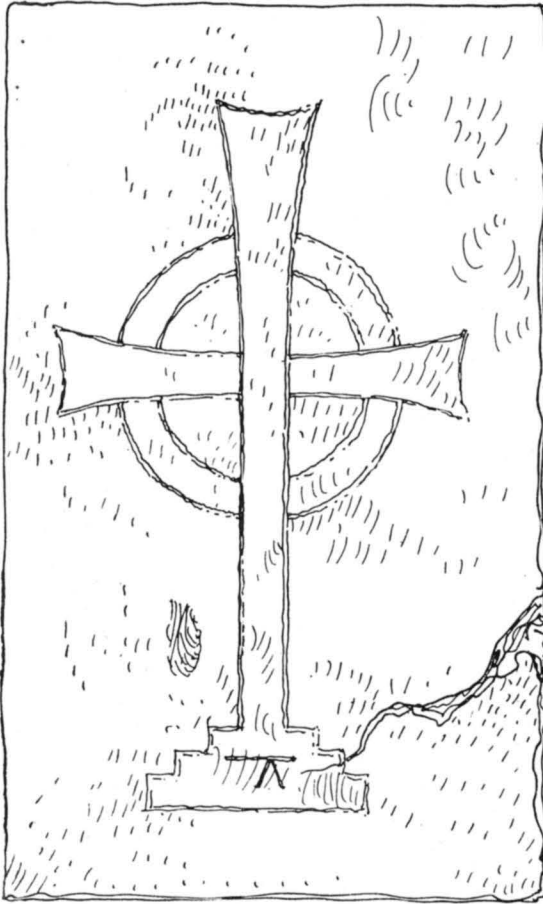

Fig. 253. Västkinde kyrka. Gravsten, nr 18.
1300-talet.

Grabstein. 14. Jahrhundert.

(Här vilar Halvidus, Boters son, vars själ må vila i frid. Amen. Vem du än må vara, som går förbi, stanna, läs och beklaga; jag är vad du skall bliva och jag har varit, vad du är; bed för mig, jag bönfaller därom). Som LINDSTRÖM påpekar är denna eller snarlikt formulerings av gravinskrifter mycket vanlig under medeltiden i Europa. — Sten 3 låg 1800 inne i kyrkan, »höger om altaret».¹

5. Med bomärke mitt på. Datering oviss.

¹ HILFELING, Fm. 57:8, tab. 3.

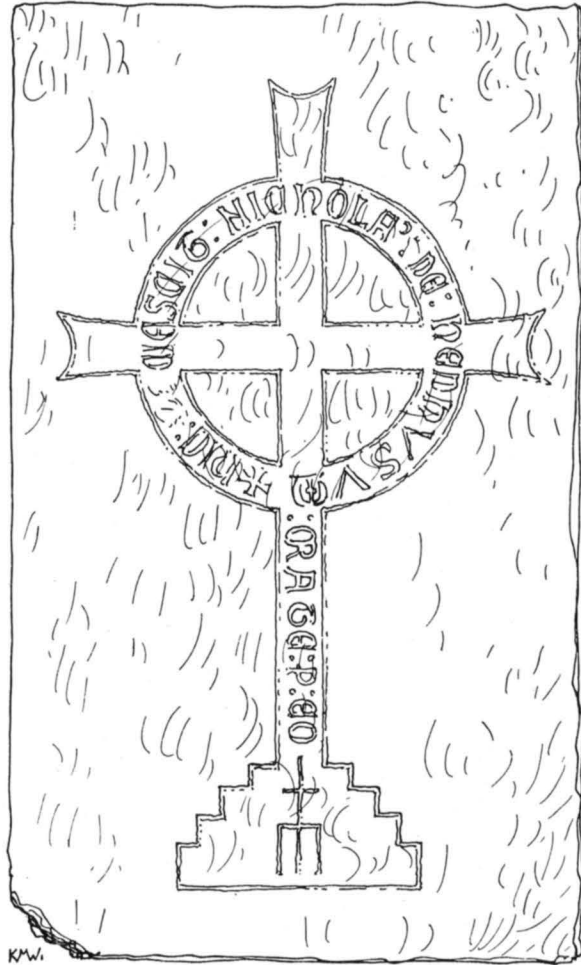

Fig. 254. Västkinde kyrka. Gravsten, nr 24, över Nikolaus från Hedhusum. 1300-talet.
Grabstein des Nikolaus von Hedhusum. 14. Jahrhundert.

6. Med ringkors på trappfot, i relief (fig. 247). Medeltida.
7. Med bomärke mitt på, inskrift på ring (fig. 248): »ANNO DOMINI MCCCLXXVII OBIT BUTUI BELSCA» (LINDSTRÖM: BELSCE; Herrens år 1377 dog Botvid Belsca).
14. Med latinskt kors i mittfältet, som har bomärke på foten, efter kanterna band utan inskrift, i hörnen rundlar (fig. 249). Medeltida.
15. Med inskrift efter kanterna (fig. 250): »HIC IACET NICOLAUS

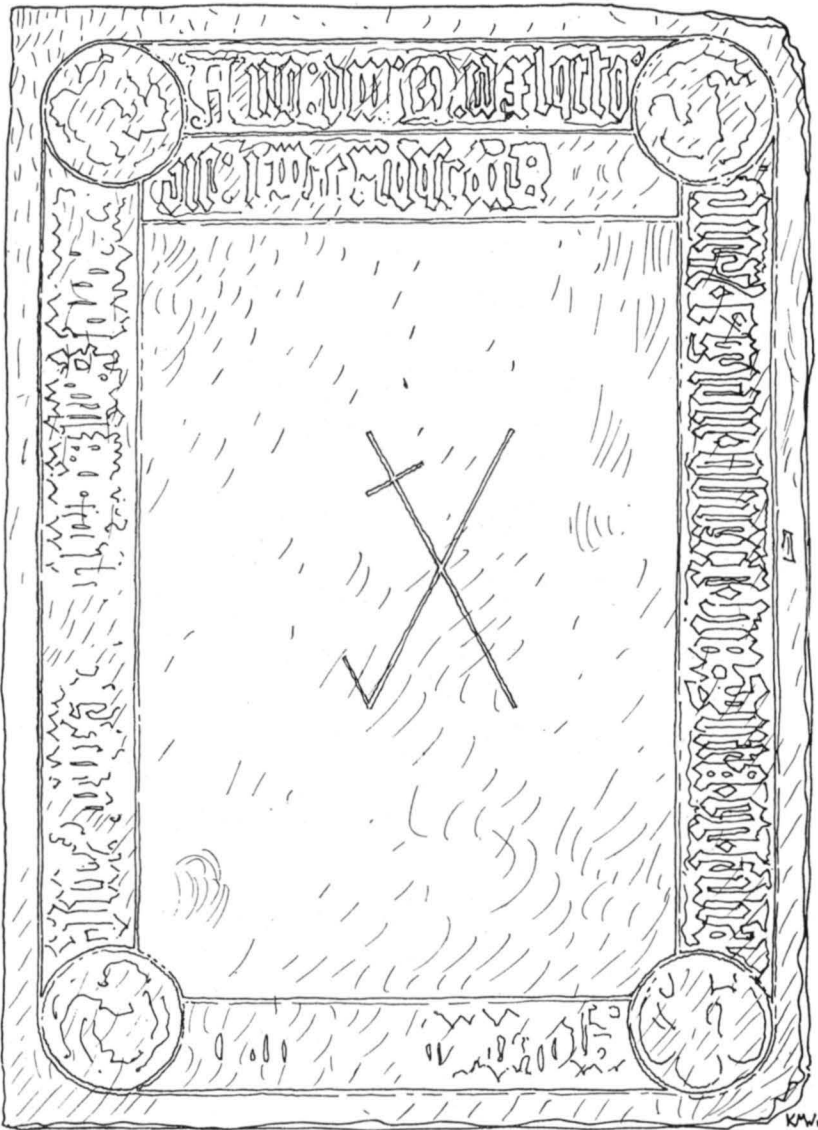

Fig. 255. Västkinde kyrka. Gravsten, nr 26, över Birgitta och hennes dotter, d. 1444.

Grabstein einer Frau Birgitta und ihrer Tochter, gest. 1444.

Fig. 256. Västkinde kyrka. Gravsten, nr 31, över kyrkoherden Olaus, d. 1413.

Grabstein des Pfarrers Olaus, gest. 1413.

HUMATUS HESNI GENITVS VERMIBVS ADPOSITUS» (Här ligger Nikolaus jordad, född i Hästnäs, lagd till maskarna). Omkring 1300.

16. Med ringkors, inskrift på ringen och inuti densamma, bomärke på den trappformade foten (fig. 251): »HIC REQUIESCIT PETRVS GELVNGI IHESVS CHRISTVS FILIVS DEI» (Här vilar Petrus Gelungs. Jesus Kristus Guds son). Omkring 1300.

17. Med inskrift från kanterna (fig. 252): »ANNO DOMINI MCCCXVII KALENDAS MARCII OBIIT GERTHRVDIS UXOR IACOBI DE GELVNGI CUIUS ANIMA REQUIESCAT IN PACE» (Herrens år 1317 den 1 mars dog Gertrud, hustru till Jakob Gelungs, vars själ må vila i frid).

18. Med ringkors, bomärke på den trappformade foten (fig. 253). 1300-talet.

24. Med ringkors, inskrift på ringen och på korsstammen, foten i trappform med bomärke (fig. 254): »HIC REQUIESCIT NICHOLAUS DE HEDHVSVM ORATE PRO EO» (Här vilar Nikolaus från Hedhusum, bed för honom). 1300-talet; låg 1800 framför altaret.¹

25. Med bomärke i korsform mitt på. Datering oviss.

26. Med inskrift efter kanterna, två rader upptill, rundlar i hörnen med evangelistsymboler (?), bomärke mitt på (fig. 255): »ANNO DOMINI MCDXL QVARTO DIE S. EGIDII OBIERUNT BIRGITTA ET FILIA EJUS — — DIE SCE — — QUAR ANIMAE IN PACE REQUIEScant» (Herrens år 1444 på S. Egidii dag [den 1 september] dogo Birgitta och hennes dotter — — på S. — — dag, deras själar vile i frid). Starkt vittrad.

30. Med en inhuggen linje efter kanterna, mitt på »År 1825 NEILK». Ursprunglig tillkomsttid oviss.

31. Med inskrift efter kanterna, rundlar med evangelistsymboler i hörnen, i mittfältet två prästfigurer, som hålla samma kalk (fig. 256): »ANNO DOMINI MCDXIII IN DIE SANCTORUM INNOCENCIUM OBIIT DOMINUS OLAUS CURATUS ISTIS ECCLESIE NATUS IN NORDERGARDH ORATE PRO EO» (Herrens år 1413 [LINDSTRÖM: 1414] den 28 december dog herr Olaus, kyrkoherde vid denna kyrka, född vid Norrgårda, bed för honom).²

35. Dykerikommissarien Svebilii gravsten från 1824.

Lindström meddelar ett par fragment av inskrifter på medeltida gravstenar, vilka ej återfunnits under inventeringen. Den ena: »MCCCLIII», »1354»; den andra inskriften: — — — — DES PI — — — — ORATE P. EO».

¹ HILFELING, Fm. 57: 8, tab. 2.

² Denna sten »Säges hafva legat inne i kyrkan midt för altaret och varit »brudesten», på hvilken brudfolk stått under vigseln»; SÄVE, Gotl. saml., U. B., S 170, I. — 1800 låg stenen framför altaret; HILFELING, Fm. 57: 8, tab. 1.

Fig. 257. Västkinde kyrka. Porträtt av kyrkoherden Hans Ljungby, 1655. Före restaureringen.

Bildnis des Pfarrers Hans Ljungby, 1655.

PORTRÄTT Porträtt av kyrkoherden Hans Ljungby (fig. 257). Inskrift i högra hörnet: »AETATIS SUAE 44 — ANNO 1655». Pipkrage, brunt pipskägg och brunt långt hår; svart bok med guldsnitt i vänstra handen, näsduk i högra; till vänster upptill mossgrönt draperi med guldfransar. Olja på duk. H. 98 cm, B. 70 cm. Ljungby skaffade en nattvardskalk till kyrkan, se s. 217.

Porträtt av kyrkoherden Ljungbys fru, Anna Göransdotter (fig. 258). Inskrift i övre vänstra hörnet: »AETATIS SUAE 30 — ANNO 1655». Svart bok med guldsnitt i högra handen, på pärmén »M I D» (eller »A I D», i så fall = Anna Jörans Dotter), bruna handskar med cin-

Fig. 258. Västkinde kyrka. Porträtt av Anna Göransdotter Ljungby, 1655. Efter restaureringen.

Bildnis der Frau Anna Göransdotter Ljungby, 1655.

noberröda kragar i vänstra; draperi som på föregående porträtt i övre högra hörnet. Olja på duk. H. 98 cm, B. 70 cm. Brunsvart bakgrund, svarta kläder, fin, blek karnation på båda porträtten, vilka äro upphängda på korets norra vägg. De restaurerades 1921 på Nationalmuseum.

Tavla med Kristi törnekröning. Inskrift: »ECCE HOMO — A:O 1703 — — — — (datum borta) JANVARI». Olja på duk, H. ca 80 cm. B. ca 70 cm. Tavlan, som har föga konstvärde och nu ligger hoprullad i ett arkivskåp i nedersta tornrummet, är troligen identisk med den tavla som skänktes av collega scholæ Erik Brun 1760.

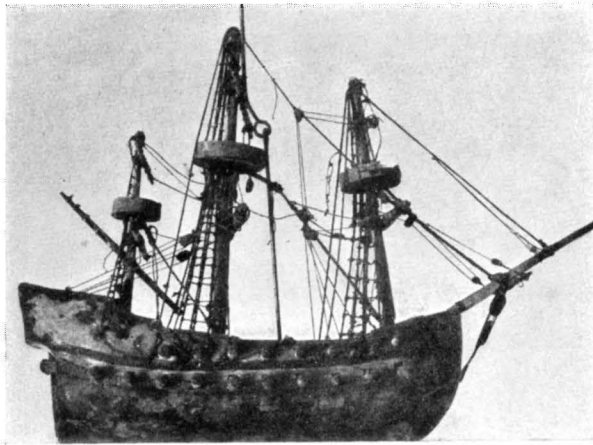

Fig. 259. Västkinde kyrka. Votivskepp. 1700-talet.
Votivschiff. 18. Jahrhundert.

Gravyr, Karl XIV Johan, av C. D. Forssell, efter målning av F. Gérard. I koret.

Hedengrahns-tavlor, jubileumsfesten 1693 och slaget vid Narva 1700. Svarta ramar med hopplister.

VOTIVSKEPP Skepp, tremastat, fullriggat (fig. 259). Blå och röd 1700-talsmålning. Skrovets L. 51 cm. Nu i Fornsalen (Dep. C. 114).¹ 1765 hängde ett skepp under det stora krucifixet, »midt i stora gången, under hwalfbogen, wid choret» (Likstolsbok 1684).

Likbår, daterad 19 april 1832. Målad svart och vit. En mindre dylik, svartmålad. En tredje bår, svart med omålad läda, för i pest döda.

Ett hörnskap står i korets sydvästra hörn. Brunmålat. Genom den bruna färgen lyser 1700-talsmarmorering, lingostrött, svartbrunt samt senare (?) målning i himmelsblått och vitt. Skåpet uppsattes 1781—1782 och målades följande år av Malmberg (RÄK.).

Vid manfolksbänkarna i långhuset står en brunmålad fattigstock, enkel, utan ornering.²

RINGKLOCKA Klocka i tornet. Enligt inskrift omgjuten i Stockholm av Johan A. Beckman 1854. H. 70,5 cm. Den föregående klockan, som var gjuten i Stockholm 1672³, var mindre än den 1854 upphängda.

¹ LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 62.

² AMBROSIANI uppger felaktigt, i Kyrkoinventarier, den s. 138 därstädes avb. fattigstocken såsom tillhörande Västkinde; den tillhör Martebo.

³ M. GUSTAFSON, Saml. till Gotlands historia, U. B., S 170: e.

Vid SPEGELS inventering i Västkinde kyrka 1682 fanns bl. a. följande:

»En kalck och disck af then»
(senare är tillagt: »theraf är giord een flaska til kyrckians behoof»)

Altarkläde på altaret

Twå messehakar, een är utnött

Twå rökljner

Een altarbook dansk

Een bibel, hwilcken är köipt til kyrckan af M. David

Een then flaska

Een koppar kittel utj funten

Een psalmebook på altaret, dansk

Ett par liustakar af then

— — — — —

Een dansk bibel in folio

Een catechismus på swensk in 4°

Een altarboock, som är ny oc förgylt

Een ny fulkommen psalmebook dansk

Ett nyt röt altarkläde, av pastorens hustru föräkrat

Eett nyt tryckt altarlakan, een fijn messesärk, förärat af Agneta Muhris (?) gårdh

Een messehake af röt camelott

Ett par liusstakar, som til funtens bäcken göras skall

Een ny förgylt kalek och disck, med een duck at legga därut-
öfwer, är med silk utsytt

— — — — —

Ett nytt tjmeglaas med een arm utj, kostar 6 dr.

— — — — — ”.

SPEGELS
INVENTARIUM

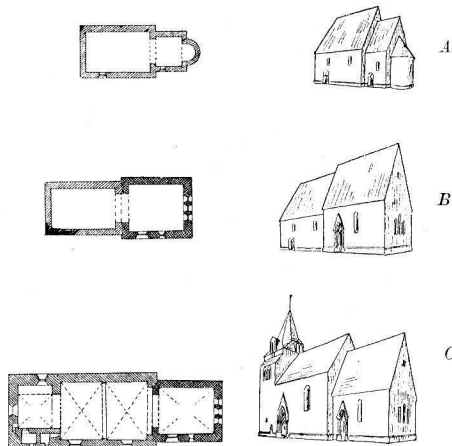

Fig. 260. Västkinde kyrka. Schematisk utveckling. Jfr plan, fig. 206.

Schematische Entwicklung. Siehe auch Grundriss, Fig. 206.

Sammanfattning av Västkinde kyrkas konsthistoria.

- I. Absidkyrka. Enligt en anteckning från 1600-talet (STRELOW) byggdes Västkinde kyrka 1090, vilket årtal kan gälla absidkyrkan (möjligen en föregående träkyrka). Under 1100-talet tillkommer dopfont, av Magister Majestatis. (Fig. 260 A.)
- II. Nuvarande kor; 1200-talets mitt, senast omkr. 1260. Triumphkrucifix. (Fig. 260 B.)
- III. Nuvarande långhus och torn av Elasticus, mur- och väggskåpsmålningar; senast omkr. 1275. (Fig. 260 C.)
- IV. Processionskrucifix, 1300-talet.
- V. Bänkinredning 1668—69. Predikstol, altarpupsats 1690.
- VI. Läktare 1781.

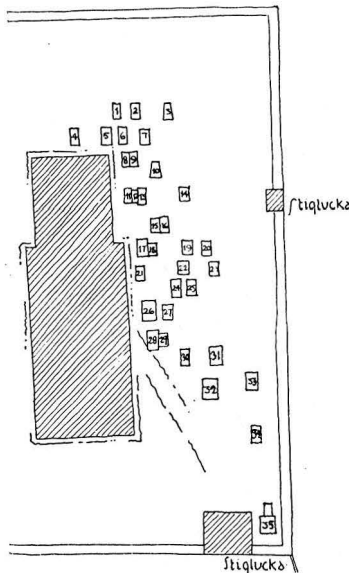

Fig. 260 $\frac{1}{2}$. Detalj av situationsplanen fig. 199, med numererade gravstenar.
Lageplan der Grabsteine.

Zusammenfassung.

Um 1090 wurde in Västkinde eine Kirche gebaut, vielleicht eine Steinkirche mit Absis, Fig. 260 A (möglicherweise auch aus Holz). Für diese wurden im 12. Jahrhundert die Taufe, Fig. 236—239, und der Triumphkruzifix, Fig. 231 gemacht. Das jetzige Chor wurde um 1260 gebaut, Langhaus und Turm um 1275 (Fig. 260 B, C). Ein Prozessionskruzifix kommt im 14. Jahrhundert hinzu (Fig. 232). Im 17. und 18. Jahrhundert wurden Kanzel und Altartafel (Fig. 230), Gestühl und Empore gemacht. (Siehe Fig. 223, 224, 234, 235.)

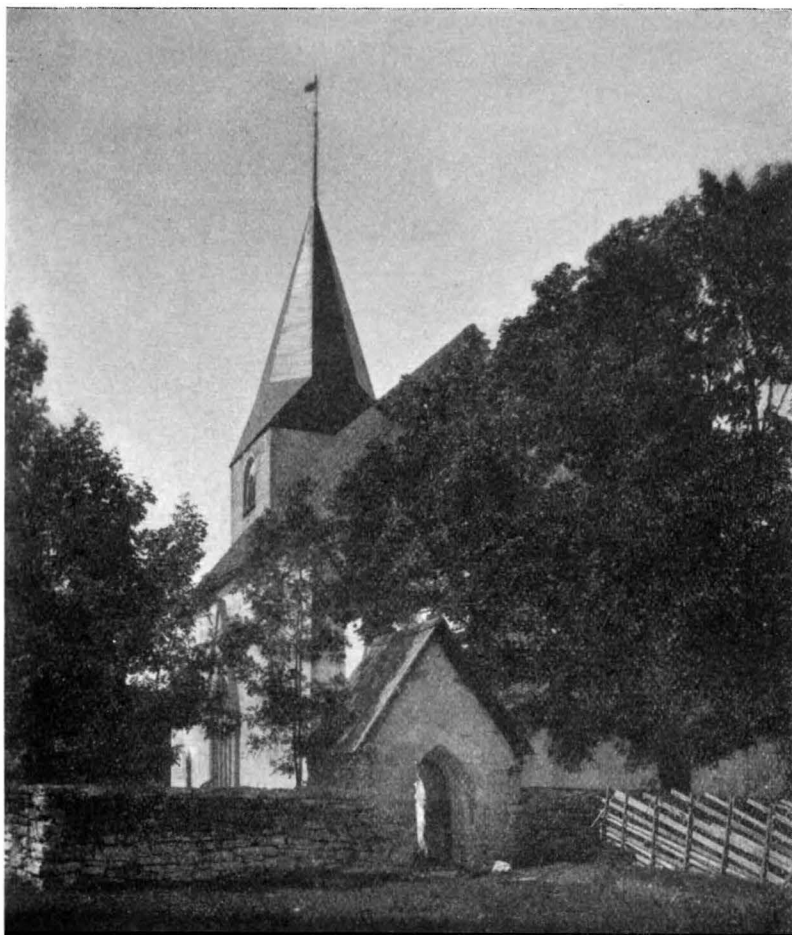

Fig. 261. Bro kyrka. Exteriör från sydost.
Aussenansicht von Südosten.

BRO KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN, NORRA
TREDINGEN, BRO SETTING, BRO TING, VISBY STIFT,
NORRA KONTRAKTET, ANNEX TILL VÄSTKINDE.

Tryckta källor (se även föregående samt noter): BRUNTIUS II. — ROOSVAL,
Kirchen. — AF UGGLAS, Träskulptur.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B. HILFELING, Fm.
57:7 och 8, teckn. av gravstenar. — U. B.: P. A. SÄVE, Gotl. saml. —
A. T. A.: P. A. SÄVES berätt. 1864; ett 10-tal fot.; teckn. av medeltida kalk
av SÄVE 1854. — B. St.: 2 ritn. till orgelfasad av J. F. ÅBOM 1839.

Kyrkans arkivalier: Arkivdepån: Räk. från 1640. — Prot., inv. och även
senare räk. återfinnas i moderförsamlingens, Västkindes, böcker.

Fig. 262. Bro kyrka. Exteriör från nordost.
Aussenansicht von Nordosten.

Kyrkogården.

MUR Kyrkogårdsmuren (fig. 265 situationsplan), H. 110—130—170 cm, B. 70—140—180 cm, är av kalkstensflisor, utan bruk. I öster är muren ojämn, med större stående block nedtill; tydligen omlagd.

INGÅNGAR Av de båda kyrkogårdsportalerna är den i södra muren (fig. 266) störst; denna användes i regel vid begravningar. Vid kyrkogång nyttjas den mindre porten i östra muren. Båda äro byggda av kalkstensflisor, putsade, samt ha spetsiga tunnvalv och invändiga nischer; de senare äro triangelformigt avtäckta. Bräddörrar och tak äro tjärade. I nordväst och öster finnas ingångsöppningar med gul-

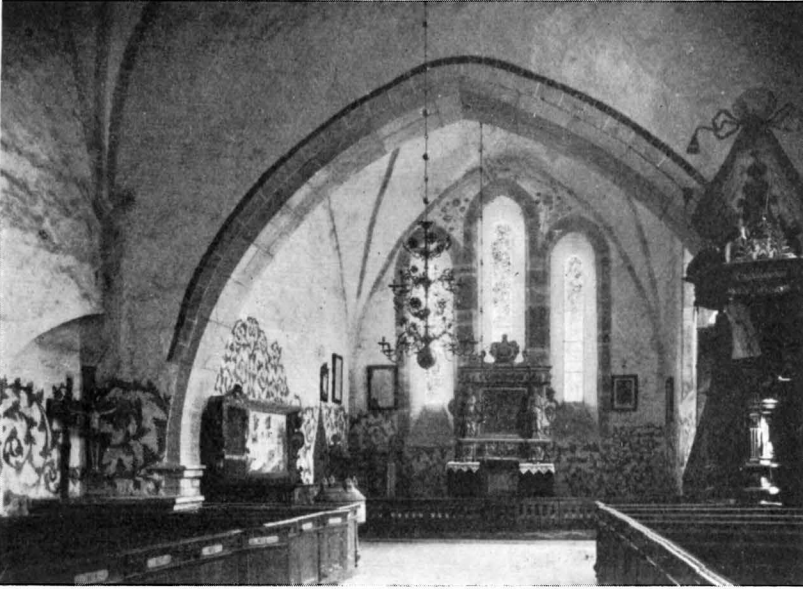

Fig. 263. Bro kyrka. Interiör mot öster.
Innenansicht gegen Osten.

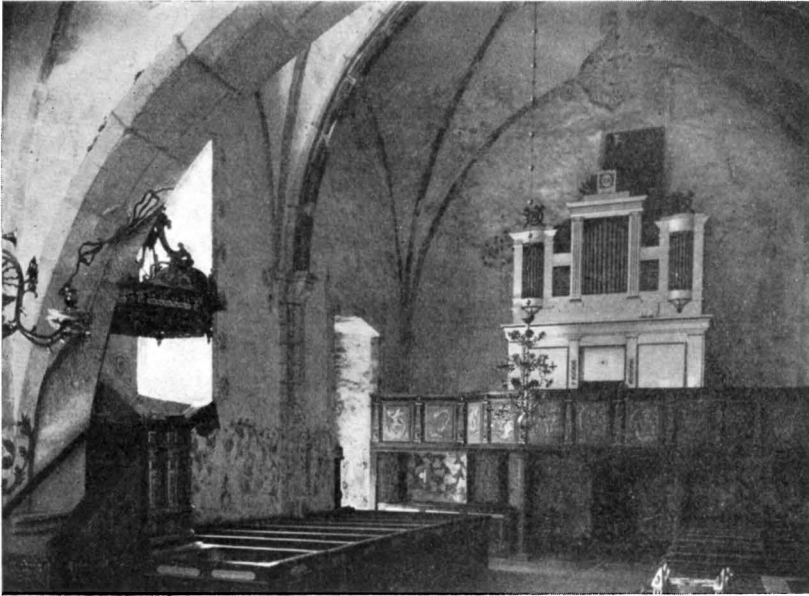

Fig. 264. Bro kyrka. Interiör mot väster.
Innenansicht gegen Westen.

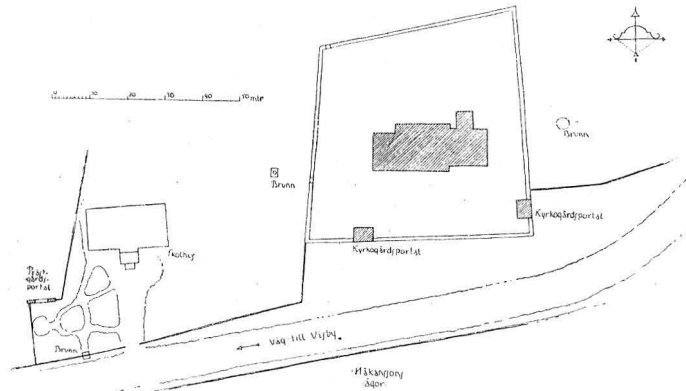

Fig. 265. Bro kyrka. Situationsplan. Skala 1:2 000.
Lageplan.

målade trägrindar. Mitt för (österut) sakristians östra gavelvägg finnas spår av murad kyrkogårdsportal, varom vidare s. 253.

TRAPP-
GAVELS-
PORTAL

Den västra ingången leder förmodligen in till ursprungligt prästgårdssområde. Den ännu väster om kyrkan kvarstående korskrönta, gotiska trappgavelsportalen¹ (fig. 267) visar, att kyrkojord legat här.

Från landsvägen, som löper strax söder om kyrkogården, ser man ej mer än kyrkofasadens övre hälft genom trädkronorna, nederpartiet skymmes av kyrkogårdens inhägnad. Man får dock en uppfattning om kyrkan såsom ett proportionerligt byggnadsverk, kanske med inskränkning för det låga tornet, som höjer sig obetydligt ovan långhustaket i väster. Från kyrkogårdens sydöstra hörn synes kyrkan fördelaktigast. Uppmärksamheten fångas genast av de ståtliga gotiska portalerna, särskilt då långhusets med dess bildframställningar på västra kapitälraden, samt av kalkstensrelieferna, djur och ornament under rundbågar, infällda i långhusväggen. Tornets rundbågigt inramade ljudöppning förräder, att tornet är från äldre tid än de spetsbågiga kor- och långhuspartierna.

Mot bruket vid ett flertal gotländska kyrkor äro här ej sandgångar upptagna utefter kyrkomuren. Effekten sommartid av den ända fram till sockelfoten utbredda gräsmattan är ypperlig. De vita murarna växa upp ur grönskan, upptill begränsade av cinnoberröda tak, byggnaden som helhet avslutad av tornets svartbruna spira.

¹ Kallas av SÄVE, Ritningar I, U. B., S 170: »Klockareporten».

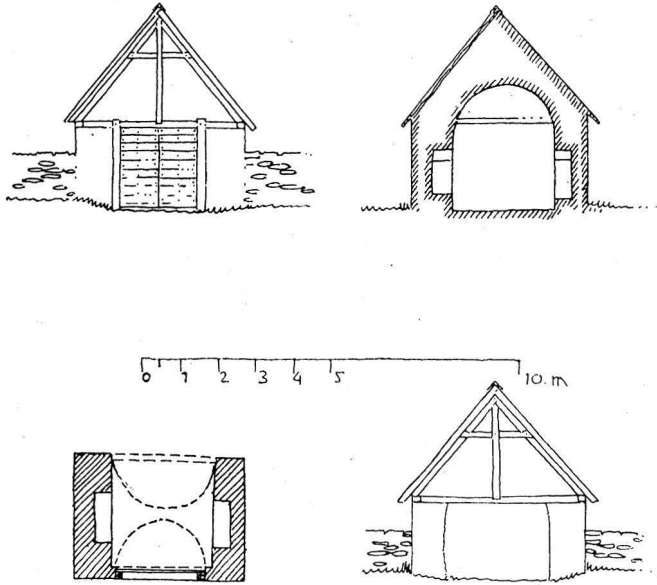

Fig. 266. Bro kyrka. Södra kyrkogårdsportalen.
Das südliche Kirchhofportal.

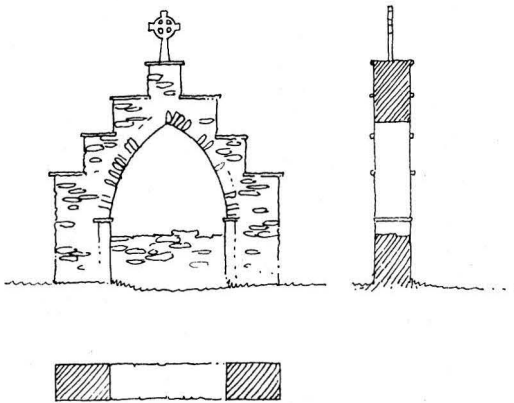

Fig. 267. Bro kyrka. Medeltida trappgavelsportal.
Mittelalterliches Pfarrhofportal.

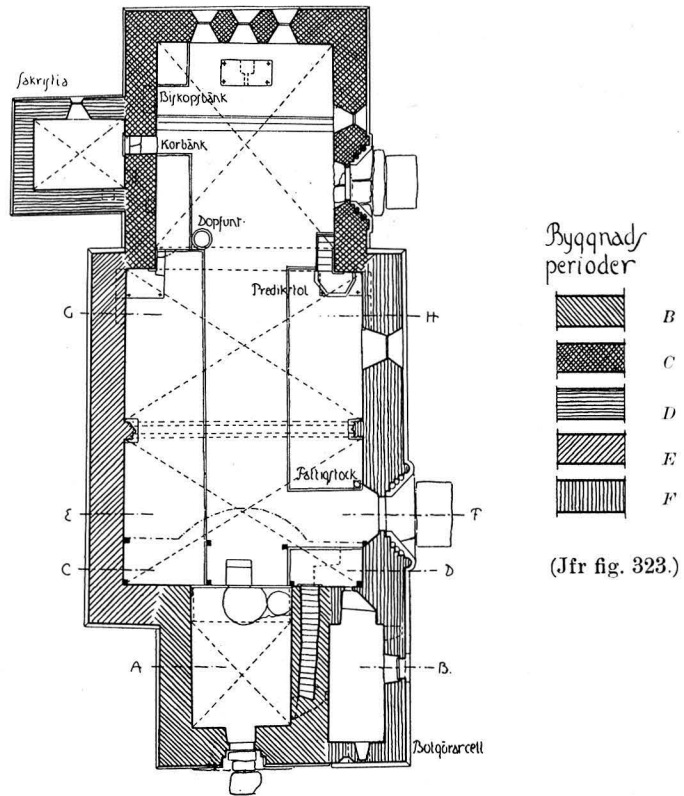

Fig. 268. Bro kyrka. Plan. Skala 1:300.
Grundriss.

Kyrkobyggnaden.

PLAN, SEKTIONER Anläggningen består av kor, sakristia, långhus, »botgöringscell» och torn. Plan och sektioner fig. 268—271, 288, 289. Exteriör fig. 261, 262, 275, 276.

MATERIAL Kor och sakristia samt långhusets nordmur och gavlar äro putsade. Hörnen äro av huggen, oputsad kalksten, det överallt använda materialet. Putsytorna avgränsas från hörnen genom inhuggna linjer, ca 20 cm från kanten. Begränsningslinjer finnas dock ej på de hörnstenar i långhusets södra vägg, som härstamma från äldre byggnadsperiod, ej heller på tornet. På flera ställen på långhusets sydfasad och på tornväggarna har den tunna putsen fallit av, varigenom den huggna stenen blottats. Koret synes vara uppbyggt av endast tuktad sten.

I kyrkans inre finnas huggna, putsfria omfattningar kring alla öpp-

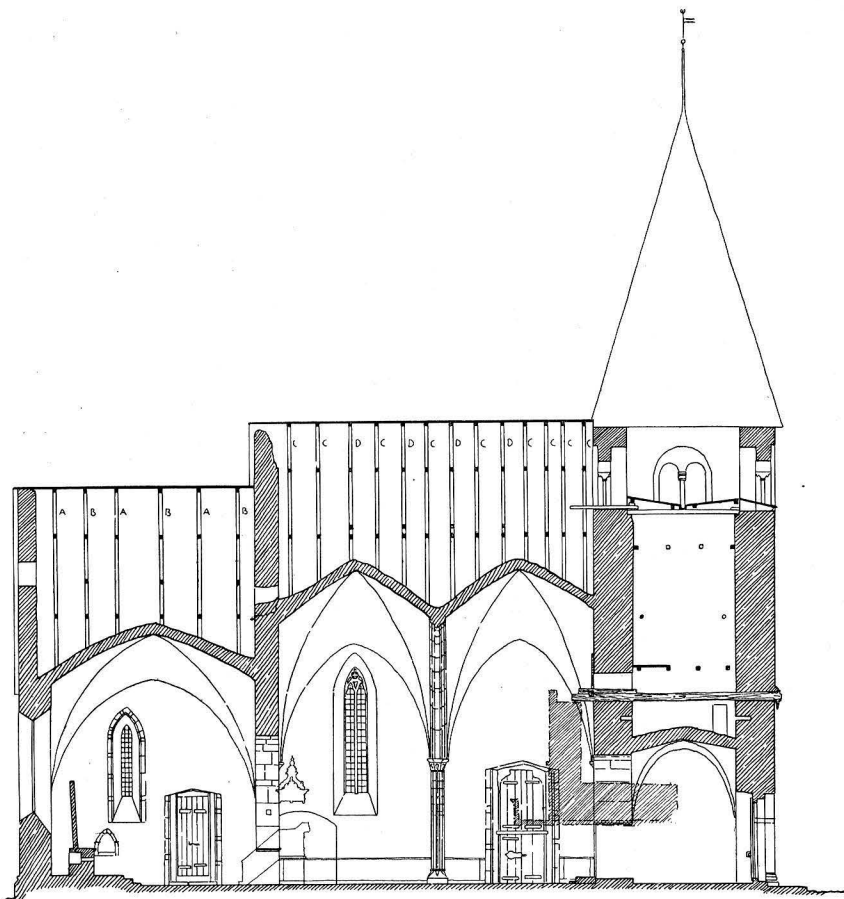

Fig. 269. Bro kyrka. Längdsektion.
Längsschnitt.

ningar i koret och långhuset, med undantag för fönstret i det sistnämnda rummet. Sockellisternas utseende framgår av fig. 272 (se vidare s. 249 o. f.). Tornspiran är bräddtäckt, tjärad; flöjeln har årtalet »1879». Kyrkans övriga yttertak äro lagda av enkupigt tegel. I Fornsalen (3265) finns vindflöjel av koppar med »1671»; slogs ned 20 augusti 1878, då åsken förstörde spiran. Takstolar, se fig. 273. Alla golv äro av bräder. Valvschema fig. 274.

Som förut framhållits är tornet kyrkans äldsta del. Den följande byggnadshistorien (s. 248 o. f.) visar, att efter det rundbågiga tornet byggdes det spetsbågiga koret med sakristian och sist långhuset och »botgöringscellen».

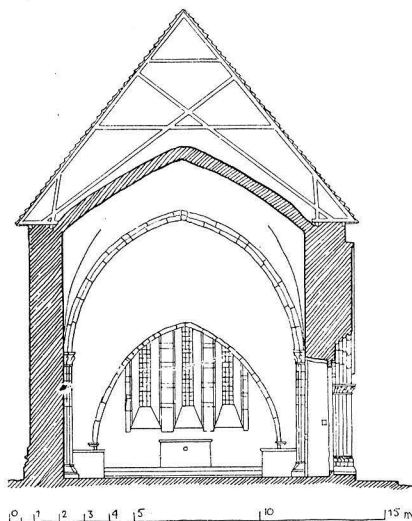

Fig. 270. Bro kyrka. Tvärsektion av långhuset mot öster.
Querschnitt des Langhauses gegen Osten.

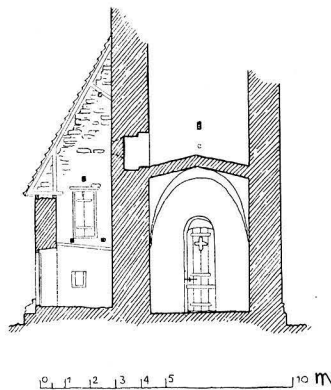

Fig. 271. Bro kyrka. Sektion av tornet mot väster.
Schnitt des Turmes.

**TORN- ELLER
VÄSTPORTAL**

Torn(väst)portalen är både in- och utvändigt rundbågigt avtäckt (fig. 271, 276). Öppningen stänges med tjärad bräddörr och bom (med ränna i muren). Dörren har medeltida gångjärnsbeslag, upptill en enkelt ornerad trälist samt fyrpassigt, glastäckt dagerhål. På tornets västsida sticker en trärot ut, skyddad av en ur muren utskjutande kalkstenshäll. Samtidigt med tornets uppförande — eller möjligen efteråt — har som förstärkning murats in en trädstam, vars rot som nämnts synes. Trädets toppända har förankrats på tornets östsida.

Ingången till torntrappan, som ligger i tornets sydmur och för upp på valvet — ett kryssvalv av kalkstensflis med rundbågiga båglinjer — är från långhuset genom en dörr i dettas västmur, söder om tornbågen. Ovan valvet fortsätta stegar uppåt genom tvenne bjälklag. I den översta våningen finnas koplade rundbågiga ljudöppningar i de fyra murarna. Kapitälerna ha bägarform. Öppningen i söder har kapitäl med breda blad i hörnen och rosor mellan dessa (fig. 277).

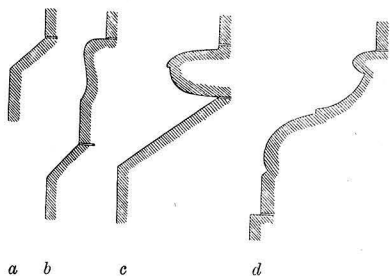

Fig. 272. Bro kyrka. Sockelprofiler.
Sockelprofile.

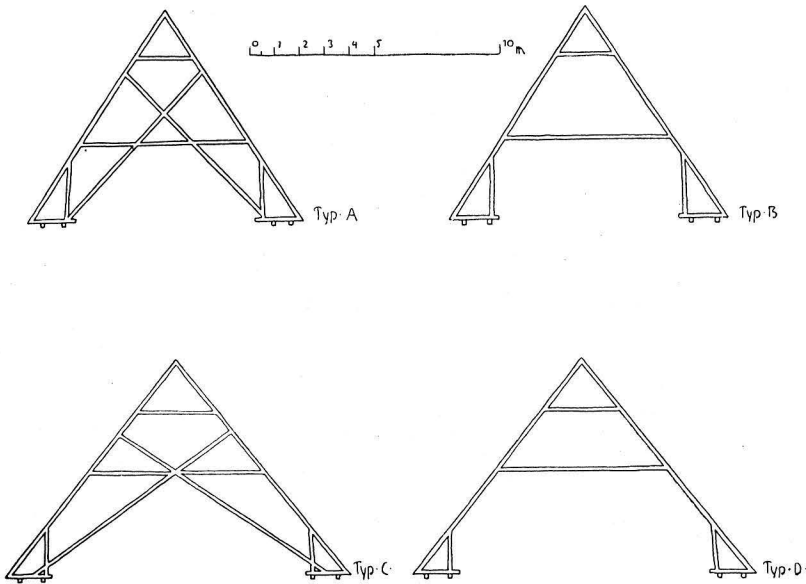

Fig. 273. Bro kyrka. Uppmätning av takstolarna.
Abmessungen der Dachstühle.

Mellan kapitäl och dynstenaar ett på två sidor profilerat led.¹ Baserna ha attisk profil med hörnblad. Strax ovan valvet finns en rektangulär öppning i tornets östmur, som leder in till långhuset (ovan orgelläktaren).

Korportalen (fig. 280) är spetsbågig, likaså bredvidsittande fönster. Portalens kapitälraden är sparsamt sirade med diamantstjälkar i låg relief, som bära palmetter (fig. 278); på östra sviten finns ett krönt huvud (fig. 279). Endast de två östra kolonnetterna ha hörnblad på baserna, nu delvis avslagna. Ovan yttersta spetsbågens hjässpunkt är ett ansikte i relief. Lackröda färgspår på de skulpterade stenarna. Tjärad bräddörr; bom i ränna. Låg triangelbetäckning invändigt. I svicklarna mellan de tre östra spetsbågiga korfönstren finnas stilerade blommor huggna som avslutning på de här sammanlöpande putsgränslinjerna, både

KORPORTAL

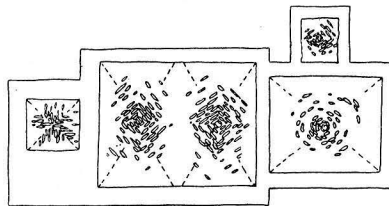

Fig. 274. Bro kyrka. Valvschema.
Gewölbeschema.

¹ En motsvarighet till det antika entablementet; detta kvarlever även i det bysantinska kapitälens övre block. Först under senromersk tid började man bygga upp bågarna direkt från kapitälet, det vanligaste sättet under medeltiden.

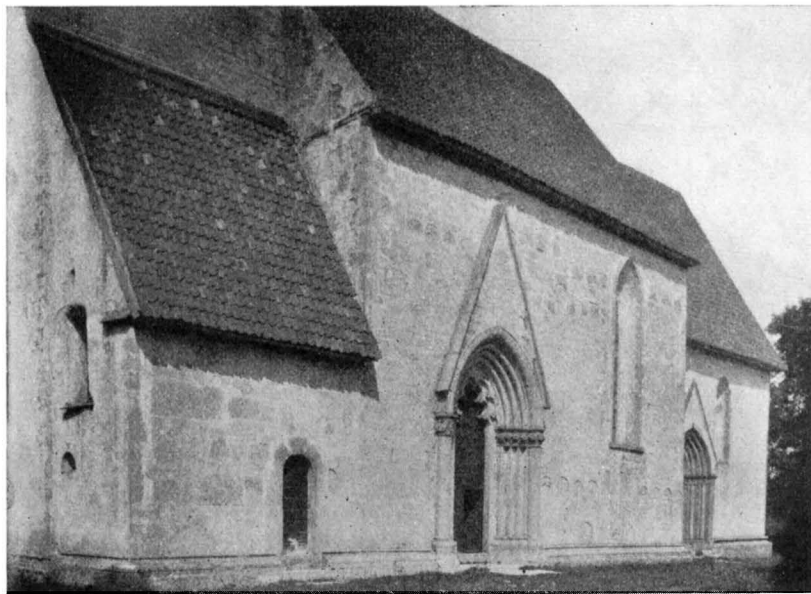

Fig. 275. Bro kyrka. Sydfasaden.
Die Südfassade.

ut- och invändigt. De äro av samma hand som korportalens ornering, vilken är utförd i Lafrans' art.

Kryssvalvet över koret har spetsbågiga gördel- och sköldbågs-linjer.

SAKRISTIA

Sakristian, vars valv är lika korets, har rektangulär ljusöppning i öster samt dörröppning med rak överliggare; plåtbeslagen dörr.

LÅNGHUS-
PORTAL

Långhusportalen (fig. 281), utvändigt spetsbågig, har invändigt triangulär avtäckning. Dess västra kapitälrad har skulpterade figurscener (fig. 282, 283). Den med kedja bundna djävulen, som symboliserar dödsriket, ur vilket Kristus befriar själarna, de vise människens tillbedjan. Josef, Jesu födelse, en herde, bebådelsen («AVE MARIA», inskrift på ett band som ängeln håller). Den östra kapitälraden (fig. 284) har knippen av symmetriskt ordnade blad med diamantband, arbete av den anonyme Neoiconicus. Röda och blågröna färgspår säkerligen medeltida, dessutom lackröda, de sista (?) daterade 1747 (målat på kapitälräckan, ovan bebådelsegruppen, samt på tympanon). Kolonetterna äro borta. Enhetliga baser. I portalens gavelfält är en kalkstensrelief inmurad, lamm med korsfana. Bräddörr med medeltida beslag, tjärad; bom i ränna. Långhusfönstret har spetsbåigt spröjs-

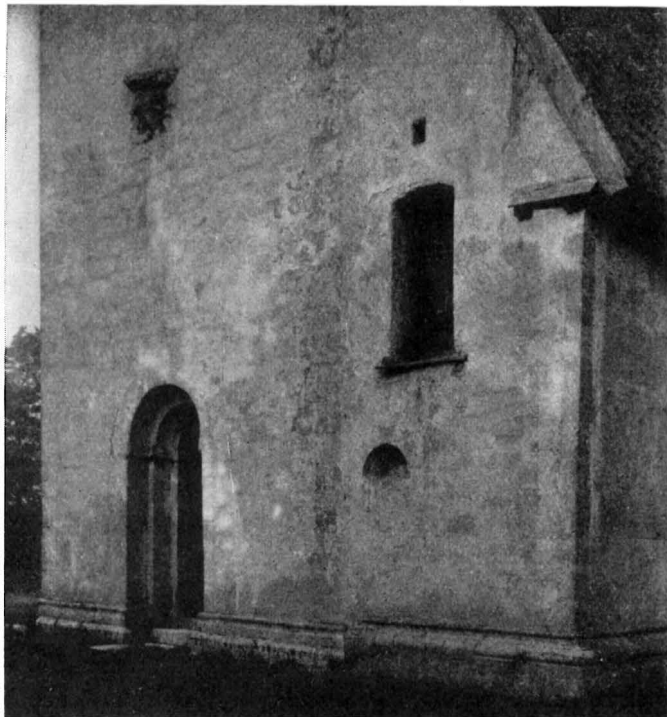

Fig. 276. Bro kyrka. Västfasaden.
Die Westfassade.

verk av kalksten med rester av medeltida målat glas, i övrigt ofärgat glas i blyinfattning.

Långhuset är övervalvt med tvenne valv, som äro lika valvet över koret. Långhusvalven ha dock kalkstenskonsoler i hörnen, varifrån valvlinjerna löpa ut, något som saknas i koret. Gördelbågen mellan de båda valven uppbäres av kalkstenspilastrar på nord- och syd-murarna; pilastrarna med kapital synliga å fig. 264, 285. Triumf- och tornbågarna äro spetsbågiga. Tornbågen är igensatt med en brädväg med dörr.

LÅNGHUS-
VALV

Den nu som redskapsbod använda penitens- eller botgörings-cellens rundbågiga ingångsöppning (fig. 275) är avtäckd med stenar, som härstamma från äldre öppning. De tre stenarna, som bilda rundningen, sakna putsgränslinje. Sådan finnes på poststenarna. Tjärad bräddörr. En fyrpassformig, ca 3 dm vid öppning i öster i cellen ger inblick i långhuset. En rektangulär glugg i söder och en

BOTGÖRINGS-
CELL

MÅLAD
DEKORA-
TION I
LÅNG-
HUSET

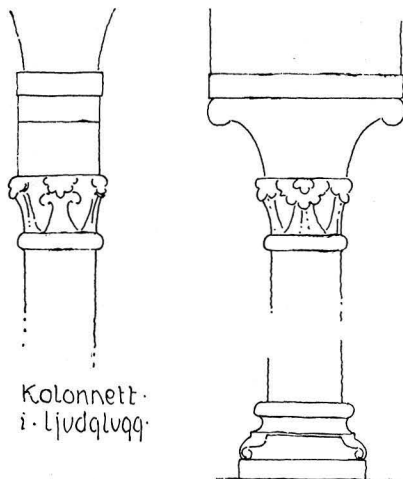

Fig. 277. Bro kyrka. Kolonnett i tornets södra ljudglugg.

Kolonnette im südlichen Schalloch des Turmes.

rundbågig i väster äro nu igenmurade. Om rummets ursprungliga användning se s. 193, not 1.

Santliga innerväggar äro vitputsade. På kor- och långhusväggarna äro storbladiga brandgula, rödkantade rankor, troligen målade på 1690-talet. Brädväggen i tornbågen har blågröna akantusrankor med strödda röda blad på rosafärgad botten, mönstret detsamma som på långhusväggarna men utfört i annan karaktär; brädväggen har antagligen dekorerats av Jöns Wulf, som 1723 målade utom predikstol och bänkar även »skrancket eller afdelningen» (RÄK.). De lackröda rankorna på blekt röd botten på

pilastrarna i långhuset synas vara från ett senare skede under 1700-talet. Under de brandgula rankorna skymtar blågrå färg. I kor- och långhusvalven finnas rankverk och blågråa ribblinjer, troligen »uppriskad» medeltidsmålning. På långhusets östvägg är ett träd målat med röda och gula frukter. Ovan korets östfönster är målat två C som spegelmonogram med kunglig krona över (= Karl XI:s chiffer) och omgivet av blad- och blomkvistar i grått, mörkrött och gult. Bakom och över predikstolen är målat ett marinblått, gulfransat draperi; omkring 1800. Av medeltida figurmålning syns spår på korväggarna, bl. a. Marias kröning (på södra väggen, vid triumfbågen), otvivelaktigt samma skola som kalkmålningarna i Endre och Norrlanda kyrkor; 1400-talets mitt. Att döma av färgrester ha långhuspilastrarna under medeltiden varit målade i rött och blågrönt.

INVIGNINGS-
KORS

De fem invigningskorsen i koret, av tre olika typer (fig. 290), härröra måhända från olika invigningar, däribland korets och långhusets. I ett kors (på muren mellan det södra och det mellersta av de tre östra korfönstren) finns en järnpigg med bricka för invigningsljus kvar.

Byggnadshistoria.

Tornet har ursprungligen hört till en anläggning, av vars kor och långhus flera rester äro bevarade: Öster om kyrkan, i kyrkogårds-

Fig. 278. Bro kyrka. Korportalens västra kapitälrad.
Die westliche Kapitälreihe des Chorportals.

Fig. 279. Bro kyrka. Korportalens östra kapitälrad.
Die östliche Kapitälreihe des Chorportals.

muren och utanför denna, finnas stenar med skråkantad profil och bågformig plan (fig. 286), således sockelliststenar från absidkor. Dylig skråkantad list (fig. 272 *a*) finnes i nuvarande byggnad på följande ställen: Runt sakristian, på långhusets nordsida (ovanpå annat listverk, och runt tornet (under annan list). Under golvet i det nuvarande långhuset, i syd- och nordvästra hörnen, finnas rester av grundmurar; dessa ange det äldre långhusets bredd. Ett stycke upp på det nuvarande långhusets västmur, norr om tornet, syns en takstolsfot inmurad (fig. 287); denna tillhör det äldre långhuset och anger dettas murhöjd. På långhusvinden synes ett äldre gavelfält i det nuvarande långhusets västgavel (fig. 288) samt avtryck i östra gavelfältet av ett äldre takfall (fig. 289); genom rekonstruktion av dessa äldre gavelfält kan höjden till det äldre långhusets taknock bestämmas.

ABSIDKYRKA

Förut är talat om huggen fasadsten utan putsgränslinje och om kalkstensreliefer, ikoner; dessa dels huggna, dels skulpterade stenar ha ingått i den rivna absidkyrkan, vilken således tillhört den av

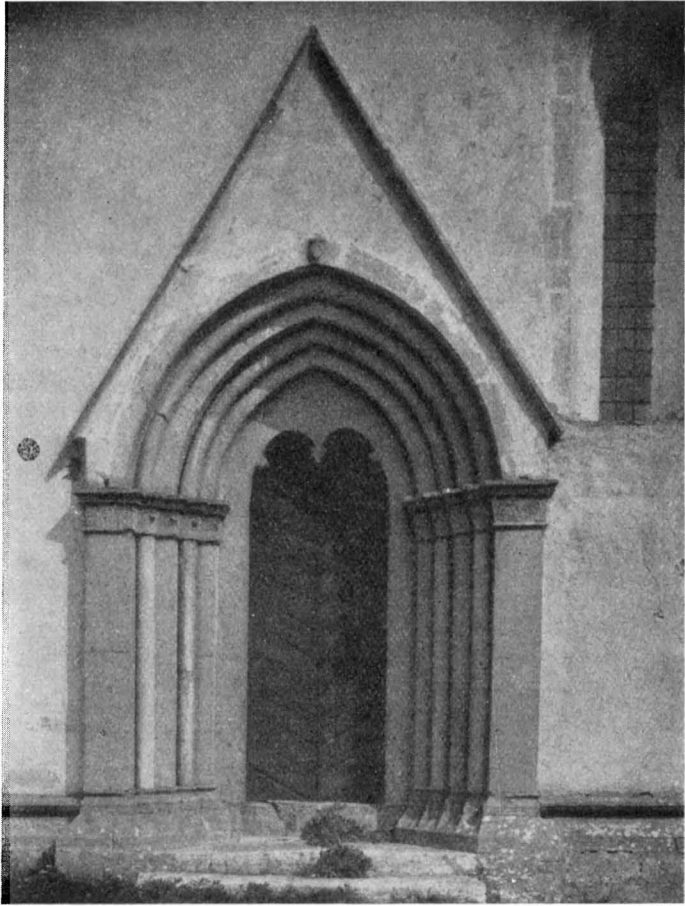

Fig. 280. Bro kyrka. Korportalen.
Das Chorportal.

Roosval under beteckningen ikonkyrkor hopförda gruppen.¹ De med rundbåge i relief huggna stenarna (fig. 291), med och utan figurer under bågen, ha förmodligen suttit utefter taklisten som krön på det äldre långhusets och korets fasader.

Absidkyrkans koravdelning och långhus torde ha uppförts samtidigt. Det ännu kvarstående tornet tillkom först senare, vilket synes bl. a. därav, att tornets östmur rider på det äldre långhusets västmur. Tornets sockelgesims är sammansatt på följande sätt: Nederst skråkant, på denna ett karnisprofilerat led (s. k. fallande karnis, ehuru utan

¹ ROOSVAL, Kirchen, s. 102.

Fig. 281. Bro kyrka. Långhusportalen.
Das Langhausportal.

lutning, ovanligt på Gotland; fig. 272 *b*). Samtidigt med tornet tillkom antagligen det örnskapitel(?), som nu ligger i botgöringscellen (jfr nedan s. 275).

I kyrkogårdsmuren tillvaratogs en sten med utseende som fig. 292 visar, rest av en hakförsedd liggare, avsedd att tillsammans med en likadant formad sten muras in strax under takfoten för uppbärande av vattenränna. Dylika hakstenar äro inmurade (i ursprungligt läge) i Hejnums kyrkas torn- och långhusmurar. Hejnums kyrkas torn har samma ovanliga sockelprofil som Bro kyrkas torn (se s. 256).

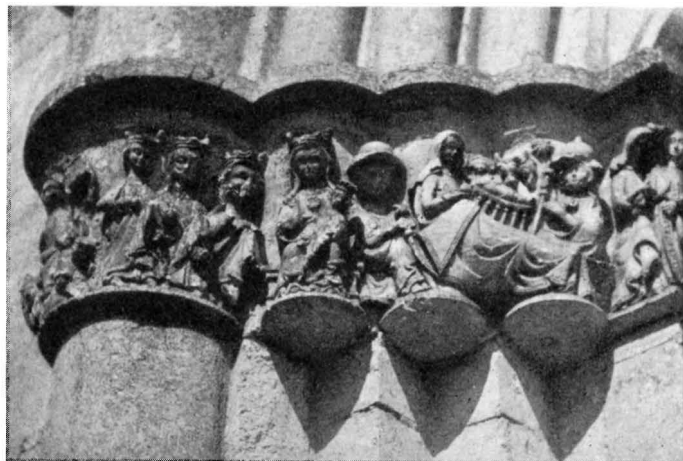

Fig. 282. Bro kyrka. Långhusportalens västra kapitälrad.
Die westliche Kapitälreihe des Langhausportals.

Då det nuvarande koret byggdes, fanns ingen gammal sockelsten att tillgå. Absidkoret stod nämligen helt säkert kvar tills det nya koret var i det närmaste färdigt. Det nya koret, som byggdes något mer åt öster än det gamla, fick ungefär samma bredd som det äldre långhuset — vars nord- och sydmurar förlängdes — och bildade således tillsammans med detta en rektangel. Koret var dock högre än långhuset, varför de partier av västgaveln, som sköto över detta finslammades och vitkalkades (synligt från nuvarande långhusvinden). Efter slutat korbygge revs absidkoret och av dess sockelsten togs till sakristian, som nu uppfördes.

Nästa steg i utvidgningen av kyrkan blev: Nordmuren till det äldre långhuset flyttades norrut ca 1 meter. Först sattes en sockel på platsen för den tillämnade muren lika den sockel som det nya koret fått, med bred skråkant och överliggande vulst (fig. 272 *c*). Därefter revs den gamla nordmuren och av materialet byggdes den nya nordmuren; ovanpå den nya sockeln sattes den gamla murens skråkant (fig. 272 *c + a*).

En följande period revs det äldre långhusets sydmur och ersattes med den nuvarande, som har en helt ny sockel med starkt fram-springande attisk listprofil (fig. 272 *d*), då också valv slogos över långhuset. Samtidigt byggdes också botgöringscellen.

Bro kyrka ligger vid korsningen av landsvägar från söder, väster och norr. Platsen torde redan under heden tid ha varit kultplats. I kyrkans murar finnas minnesmärken från hedniska gravfält, bild-

Fig. 283. Bro kyrka. Kristi uppståndelse, relief på långhusportalens västra kapitälrad.

Die Auferstehung Christi. Relief an der westlichen Kapitälreihe des Langhausportals.

stenar (om dessa vidare s. 277), bevarade. Strax öster om kyrkan, utanför kyrkogårdsmuren, ligger en källa, som antagligen varit offer-

Fig. 284. Bro kyrka. Långhusportalens östra kapitälrad.

Die östliche Kapitälreihe des Langhausportals.

källa innan ännu kyrkan kom till; t. o. m. i våra dagar lär där ha offerats. I kyrkogårdsmuren finnas tydliga spår av utgång, som lett till källan, utan tvivel lämningar av en medeltida portöppning.

BRO »HELGA-
KORS»-KYRKA Huruvida det är i nämnda källa eller i den som skall ha funnits i sakristian, som sjuka badade för att bli va friska, kan nu ej sägas. Troligtvis ha båda källorna haft rykte som undergörande och jämte »det heliga korset» lockat vallfärdande samt tillfört kyrkan votiv- och andra offer, icke bara från ön och fastlandet utan även från andra delar av Europa.¹

¹ Inskriften på den medeltida tornklockan (om denna nedan s. 281) tyder på, att klockan är en löftesgåva. Till det på klockan nämnda heliga korset i Bro offrade även den avsatte konung Erik XIII:s kämpar 1449, sedan de gjort hängång i de svenska skären; men då gåvorna utgjordes av rövad gods voro de icke behagliga, varför de fattade eld, där de lågo på altaret och brunno upp, utan att altarduken tog någon skada:

»Än wil jac her göra redhe
aff eth jertekn j gotland skedhe
litit for the swenska landit fyng
konung erics fetalie j bro kirkio ginge
for thz helge kors offrade thär
aff thz the röffuade j swenske skär
litit effter the ath dören wende
alt theres offer ther oprende
ey giorde then ellen skada tha
a altara klede ther vnder laa
korsit alt op i blemar gik
som then man hade skollat sik
thetta maa hwar wisseliga thro
thz skedhe thz helge kors j bro
hade offret gudj tekkelicf warit
jag menar thz hade ey sa farit».

Nya eller Karls-krönikan, utg. av G. E. Klemming, Sthlm 1866, v. 7941—7956. — SÄVE berättar följande: »Bro kyrka säges vara byggd öfver en helso- eller offer-källa, till hvilken hedningarne fordom offrade. — Till Bro kyrka »utlofvar» folk som äro i nöd, för att återvinna helsan, vid vådliga företagen m. m. pengar, hvilka då lemnas till prästen eller klockaren; ibland stickas ock pengarne in under kyrkdörren i tysthet, då klockaren sedermera tager vara på dem för kyrkans räkning. I synnerhet »utlofva» dock sjömän som äro stadda i nöd och farlighet på hafvet, till Bro kyrka, då pengarna efter utstånden fara läggas i skeppets sparbösssa, som om våren alltid vid på-mönstringen bäres ombord af kocken, förvaras i kajutan och till hvilken nyckeln finnes på sjömanshuset. Om hösten bär kocken den till sjömanshuset tillbaka, då ombudsmannen öppnar sparbösssan och skickar pengarna till Bro kyrka. På dessa pengar eller sedlar står alltid skrifvit namn på gifvaren, hvarföre gåfvan är utlofvad, vidare fartygets namn och slutligen: »till Bro kyrka». Fiskare, i sjönöd stadda »utlofva» ofta pengar till Bro kyrka. — — —». (Efter Jac. Ludv. Söderberg, f. 1828 i Bro, skollärare i Kräklingbo; Gotl. saml. I, 177). »Under sakristigolfvet i Bro kyrka och nära ena muren

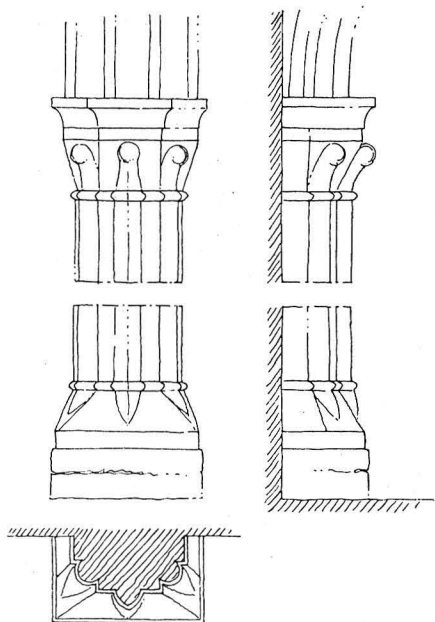

Fig. 285. Bro kyrka. Pilaster i långhuset.
Pilaster im Langhaus.

Helga-korskulten torde ha haft till föremål kyrkans triumfkrucifix, som man förmodligen trodde innehålla en relik av Kristi kors.

Under medeltiden (och väl även senare) höll Bro setting ting vid Bro kyrka.¹

derstädes är en helsobrunn eller källa, der i man fordom badat och offrat». (Efter »Lars Lythberg, Qvie i Bro»; Ibid.). Säve omtalar vidare, att det offras ej blott från Gotland utan även från fastlandet, ja, från Tyskland och England. I början på 1800-talet funnos kryckor liggande på valvet efter de sjuka som badat och blivit friska (III, 519). Enl. HILFELING, Fm. 57:7, s. 31, bortauktionerades årligen ut- och inländska guld- och silvermynt, som skänkts till kyrkan. Prosten M. GUSTAFSON omtalar i Saml. till Gotlands historia (1830-talet; U. B., S 170:e): »Vid Bro kyrka har under catholska tiden varit en vida beryktad offerkälla, då mycket besökt. Efter reformationen har offrats till kyrkan, som ännu årligen erhåller betydliga, alltid anonyma gåfvor och sjönödslöften både från utrikes och inrikes orter, äfvensom från andra socknar inom landet». Kyrkoherden Gustaf Hedgren har berättat förf. (1921), att även i hans tid offergåvor kommit till kyrkan från fastlandet, från Norge och Amerika. Pengar ha hittats innanför kyrkdörrarna, dit de instuckits försedd med påskrift om att de givits »för hjälp i sjönöd», på grund av löfte, t. ex. vid styrmansexamens avläggande, etc.

¹ LINDSTRÖM, II, s. 482.

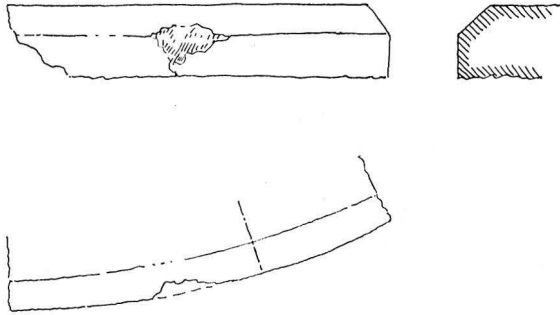

Fig. 286. Bro kyrka. Rest av sockellist med bågfront, funnen i kyrkogårdsmurens östra del.

Reste von Sockelgesims mit Bogenfront, im östlichen Teil der Kirchhofsmauer gefunden.

DATERING

STRELOW uppger, att Bro kyrka byggdes 1196. Som förut visats ha absidkyrkans olika delar ej tillkommit samtidigt. Möjligen avser Strelows årtal tornbyggets avslutande, ikonkyrkan i övrigt uppfördes tidigare. Som ovan och på annat ställe¹ är sagt företer Bro kyrkas torn så stora säregna likheter med Hejnums torn, att båda måste vara av samma byggmästare, Botvid (enligt runinskrift på Hejnums kyrkas torn)².

Det nuvarande koret, nära besläktat med säkra arbeten av Lafrans, tillkom kanske på 1230-talet. Utan tvivel anskaffades den kalvariegrupp, av vilken nu Maria och Johannes återstå, för den nya triumfbågen (nedan s. 263; den var säkerligen för stor för den gamla bågen). Gruppen dateras av C. R. AF UGGLAS till »redan före 1200-talets mitt», 1230-talet eller senast omkring 1240. I Visby domkyrkas inventarium 1585³ finnes en anteckning från 1600-talet

¹ LUNDMARK, Hejnums kyrkor (i G. A. julnummer 1914).

² Se föregående not.

³ LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., s. 163 o. f.

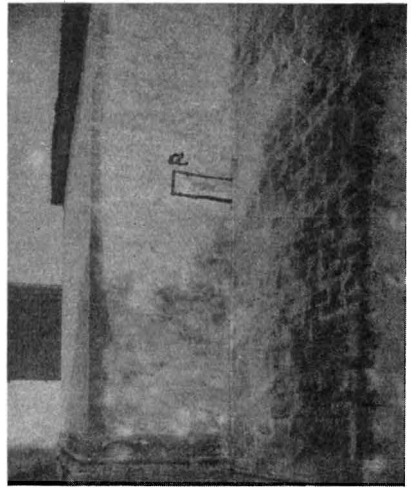

Fig. 287. Bro kyrka. Vinkeln mellan långhusets västmur och tornets nordmur. Vid *a* en inmurad takstolsfot från en äldre kyrka.

Der Winkel zwischen der westlichen Mauer des Langhauses und der Nordmuer des Turmes. Bei *a* ein eingemauerter Dachstuhlfoß einer älteren Kirche.

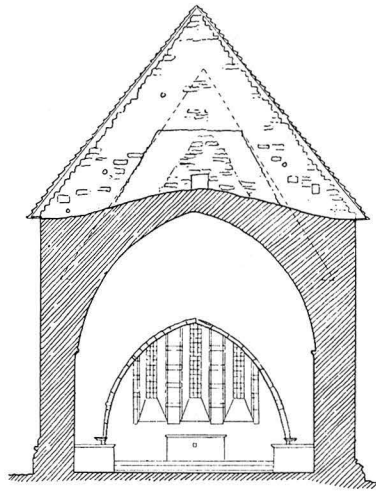
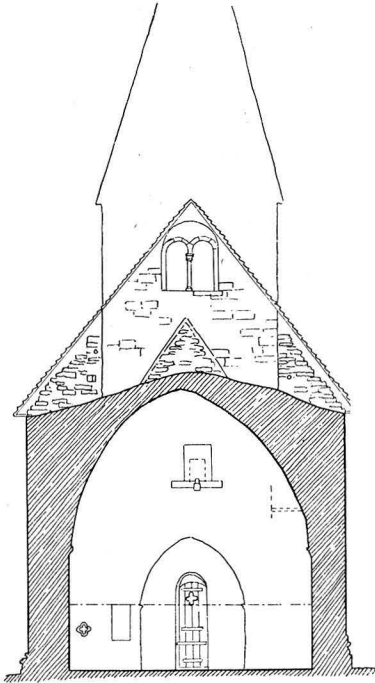

Fig. 288. Bro kyrka. Långhusets
västra gavel sedd från öster.

Der westliche Giebel von Osten gesehen.

Fig. 289. Bro kyrka. Långhusets
östra gavel sedd från väster.

Der östliche Giebel von Westen gesehen.

om 1236 som kyrkans anläggningsår. Det är ej omöjligt, att detta årtal är det riktiga för det nuvarande koret's färdigställande, för vilken

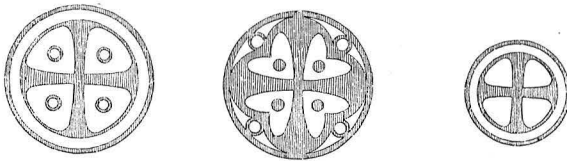

Fig. 290. Bro kyrka. Invigningskors.

Konsekrationszeichen im Chore.

hypotes ett visst stöd ligger i af Ugglas' datering av krucifixgruppen. Så snart koret är färdigt, bygges sakristian och i samband härmed företages den första utvidgningen av det äldre långhuset, förflyttningen av nordmuren (se ovan).

Fig. 291. Bro kyrka. I den nuvarande sydfasaden inmurad relief från en äldre kyrka.

In die jetzige Südfassade eingemauertes Relief, Fassadenschmuck einer älteren Kirche.

Fig. 292. Bro kyrka. Sten funnen i västra kyrkogårdsmuren. Ursprungligen avsedd att bära en vattenränna på den äldre kyrkan.

In der westlichen Kirchhofsmauer gefundener Stein. Ursprünglich Träger einer Wasserrinne der älteren Kirche.

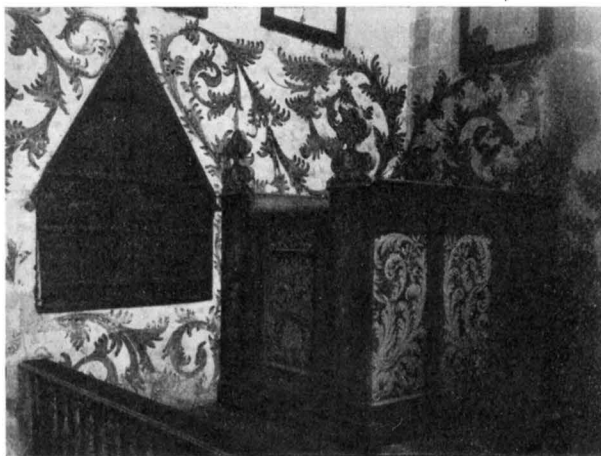

Fig. 293. Bro kyrka. Korets nordöstra hörn. Nordöstliche Ecke des Chors.

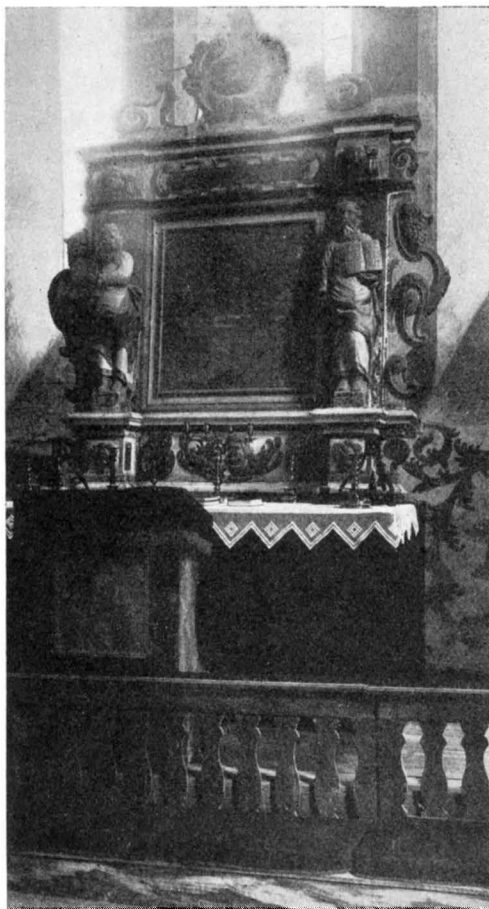

Fig. 294. Bro kyrka. Altaruppsats av sandsten. 1688.
Altaraufsatz. Sandstein. 1688.

Roosval uppger, att det nuvarande långhuset byggdes av Neoiconicus omkring 1300.¹ Denna datering kan närmare bestämmas till att gälla den andra utvidningen av det äldre långhuset, den som bestod i rivandet av sydmuren och den nuvarande sydmurens jämte valvens (i långhuset) uppförande. Samma tidsbestämning gäller för botgöringscellen.

Inredning och lösa inventarier.

Altaret, som är fristående, är byggt av sten och belagt med en slipad kalkstenshäll, i vilket fem kors, ett mitt på och ett i varje

ALTARE

¹ Ciceronen, s. 83.

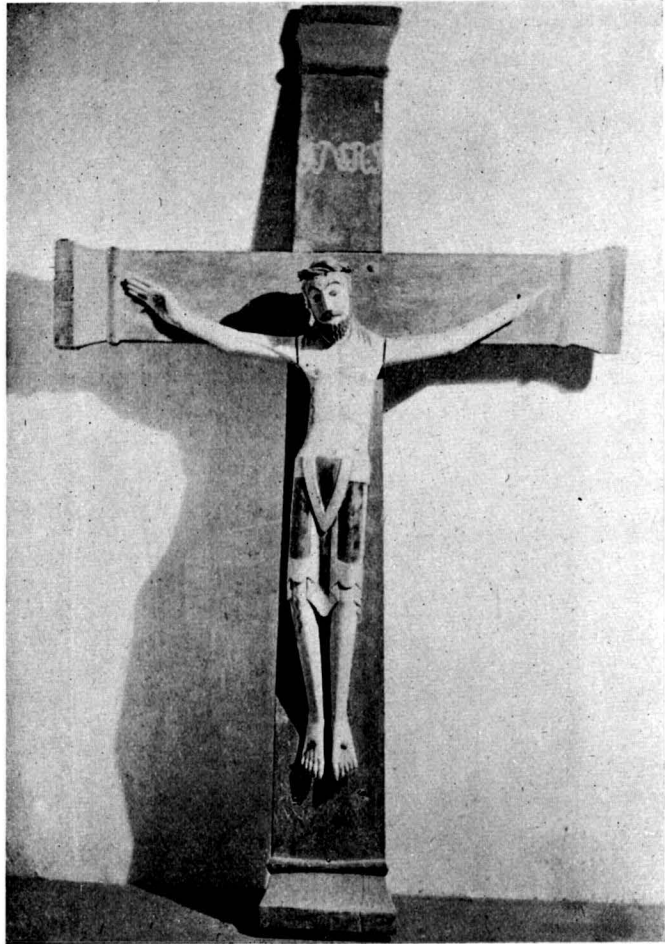

Fig. 295. Bro kyrka. Triumfkruzifix. 1100-talets mitt.
Triumphkruzifix. Mitte des 12. Jahrhunderts.

hörn, äro inhuggna. På framsidan av altaret finns en relikgömma, en ca 1 kbdm stor nisch tillsluten med en sten; i relikgömman bevaras ett stycke tunt skinn, enligt uppgift en segerhuva. I baksidan av altaret finns en större, öppen nisch. Sidoaltare, ett i norr och ett i söder i långhuset intill triumfbågsmuren. Båda ha korsmärkta skivor och på framsidan relikgömmor.

VÄGGSKÅP

Väggskåp, två i norra kormuren. Det östligaste (fig. 293) med triangelformig avtäckning, är invändigt beklätt med trä och har dörrar av ek med medeltida, rödmålade järnbeslag och medeltida ristnings-

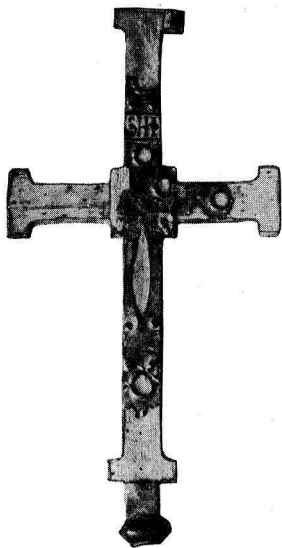

Fig. 296. Bro kyrka. Prozessionskruzifix. 1100-talet.
Prozessionskruzifix. 12. Jahrhundert.

dekoration, cirklar m. m.; dörrarna äro marmorerade i brunt. Skåpet väster därom, spetsbågigt, stänges med en dörr i kor-bänkens bakre vägg.

I en nisch i muren söder om altaret ligga ett par rullstenar, som enligt sägen äro förstenade bröd. STRELOW¹ berättar, att en kvinna bakat bröd en söndagsmorgon 1313, vilket brott mot sabbatsfriden straffades med att brödet förvandlades till stenar.

Altaruppsatsen (fig. 294) är av sandsten. På mittfältet är en framställning av nattvarden, på ena sidan om tavlan en profetfigur med lagens tavlor, på den andra en figur med en uppslagen bok med inskrift: »QVI CREDIT SALVUS ERIT»; på entablementet över tavlan står: »SANCTA SANCTÉ»; på kartuscher nedtill: »H J D W—ANNO 1688». Huvudfärger äro rött och vitt med svart, guld och grönt på lister o. a. Jämför med

altaruppsatsen i Västkinde kyrka, ovan s. 204 och fig. 230.

Altarringen, kontursågade balusterdockor, helt av grågrönt målat trä med röd beklädnad av samma enkla slag som på altaret och på bekännelsepallen; denna är av trä, blågrå, med en obetydlig målning — två mot moln sträckta händer — på framsidan; troligen målade av E. Lodström 1755.

Triumfkruzifix (fig. 295), figur med rödbrunt hår och skägg, ländkläde i silver med bård i guld (färgerna delvis ursprungliga) och törnekrona på huvudet på i ljusgrönt målat kors. Ek (?). Korsets H. — utom tappen i nedre ändan med vilken det varit fäst i triumfbågsbjälken — 168,5 cm. Nu är korset uppställt på norra sidoaltaret, lutat mot triumfbågsmuren. Triumfkruzifixet har tillhört den ovan s. 248 o. f. omtalade absidkyrkan. 1100-talets mitt.²

Prozessionskruzifix (fig. 296) av ek, urspr. helt beklätt med förgyllda och delvis emaljerade kopparplåtar; figuren borta. Skadegörelsen synes ha skett i nyare tid på grund av övertro. Det uppges av LINDSTRÖM, att personer, som utvandrade till Amerika, gärna skaf-

¹ STRELOW, s. 157; SÄVE, Gotl. saml. I, 293.

² ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 20, daterar triumfkruzifixet till perioden 1130—60.

VÄGGNISCH

ALTARUPP-
SATS

ALTARRING

TRIUMF-
KRUCIFIXPROCESSIONS-
KRUCIFIX

Fig. 297. Bro kyrka. Sörjande Maria och Johannes.
Omkring 1230—1240.

Trauernde Maria und Johannes. Um 1230—1240.

Fig. 298. Bro kyrka. Kristushuvud, tillhörande samma grupp som föreg. fig. Christuskopf, derselben Gruppe wie die vorhergehende Fig. angehörig.

fade sig en liten del av korset.¹ H. 46,5 cm. Nu i Fornsalen (B. 913). 1100-talet.

Av en kalvariegrupp, Kristus på korset med Maria och Johannes, avsedd för triumfbågens nu försvunna bjälke, återstår Maria och Johannes (fig. 297). Båda av bok, med obetydliga rester av den ursprungliga förgyllningen och färgen. H. 170 cm. Nu i Fornsalen (B. 908; B. 914), där också ett huvud förvaras (B. 918), som AF

UGGLAS anser vara krucifixhuvud och ha hört till den nämnda gruppen. Asp. H. ca 24 cm. Enligt AF UGGLAS är gruppen ett från Schleswig importerat verk, utfört på 1230-talet eller senast omkring 1240 av en skulptör, som arbetat under sachsisk påverkan.² Av ovan s. 254 citerade rimkrönika framgår, att »det helga kors» varit en målad träbild. På en dylik kunde nämligen genom hetta (t. ex. från ovanligt höga, tända ljus) »blemnor» eller blåsor uppstå, vilka givit upphov till den av krönikan anförda legenden.

¹ LINDSTRÖM, II, s. 59.

² Jfr ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 41—43.

Fig. 299. Bro kyrka. Sittande S. Olof. Omkr. 1300. Thronender S. Olof. Um 1300.

KALVARIE-
GRUPP

Fig. 299 $\frac{1}{2}$. Bro kyrka. Madonna med barnet. 1400-talets förra hälft.
Madonna. Erste Hälfte des 15. Jahrhunderts.

Fig. 300. Bro kyrka. Sittande påve, S. Klemens(?).
1300-talets första fjärdedel.

Thronender S. Clemens (?). Erstes Viertel des 14. Jahrhunderts.

Fig. 301. Bro kyrka. Huvud av manligt helgon.
Omkr. 1300.

Kopf eines männlichen Heiligen. Um 1300.

ÖVRIG ME-
DELTIDA TRÄ-
SKULPTUR

Sittande Maria med barnet (fig. 299^{1/2}); madonnans högra underarm och barnets överkropp saknas. Ek med färgspår, rött och guld. H. 110 cm. Nu i Fornsalen (B. 916). 1400-talets förra hälft.¹

Sittande Olof (?; fig. 299): vänstra underarmen saknas, likaså en del av fotplattan och hörnet på ryggstycket, vilket senare måhända varit trappstegsartat avslutat och försett med fialer. Figuren av ek med röda färgspår. H. 107 cm. Ryggstycket av furu. H. (nu) 160 cm. Nu i Fornsalen (B. 909). Inhemskt arbete, sachsisk påverkan från ungotisk period, d. v. s. före ca 1295.²

Sittande påve, Klemens (?; fig. 300); vänstra handen borta. Ek med färgspår, rött samt guld i hår och skägg. H. 112 cm. Nu i Fornsalen (B. 915). Arbete av Bungemästarens verkstad. 1300-talets första fjärdedel.³

Huvud av manligt helgon (fig. 301); huruvida spåret runt huvudet efter krona är ursprungligt eller ej är svårt att avgöra. AF UGGLAS

¹ Se ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 130; jfr AF UGGLAS, Träskulptur, s. 515: 1300-talets början.

² Se ROOSVAL, a. a., s. 67; jfr dock AF UGGLAS, a. a., s. 296.

³ ROOSVAL, a. a., s. 73 o. f.

Fig. 302. Bro kyrka. Stående apostel. 1400-talets mitt.
Stehender Apostel. Mitte des 15. Jahrhunderts.

Fig. 303. Bro kyrka. Medeltida kollektskrin.

Mittelalterlicher Gotteskasten.

antager, att huvudet varit ett relikvarium, enär det i bakpartiet har en urtagning, lämplig som förvaringsrum för relik. Asp. H. 18,5 cm. Av Fogdömästaren, tidigt 1300-talsarbete.¹ Nu i Fornsalen. (B. 917).

Stående apostel (fig. 302) med bok i vänstra handen; högra handen borta. Furu; av samma material är fotstycket och en list på bakstycket, utefter figurens högra sida, medan ryggstycket är av ek; spår av rött med svarta blommor (på listen). Figurens H. 81 cm, ryggstyckets H. 96 cm. Nu i Fornsalen (B. 910). Det ursprungliga ryggstycket, vilket tjänstgjort som bakgrund för tvenne figurer, finns bevarat i kyrkan, såsom dörr till

gluggen mellan torn och långhus, ovan orgelverket. Denna dorsal är av furu med rödmålade väv med svarta schablonerade blommor, guld och grönbåsvart. Ca 149 × 113 cm. 1400-talets mitt.²

Kollekttavla, skulpterad bild, helgon med bok i vänstra handen (högra handen borta) stående framför ett bakstycke med två fialer;

KOLLEKT-
TAVLOR

¹ AF UGGLAS, Träskulptur, s. 77. »Fogdömästaren», en gotländsk skulptör, uppkallad efter ett arbete i Fogdö kyrka, Södermanland.

² A. a., s. 126.

Fig. 304. Bro kyrka. Predikstol. 1723.
Kanzel. 1723.

tavlan borta. Ek, björk, furu; figurens färger äro guld, grönt, svart och blekröd karnation; bakgrunden gul med svart rutverk. Bakstyckets H. 29 cm. Omkring 1400.¹

Kollekttavla, endast tavlan till dylik (dock ej tillhörande föregående). Ek, omålrad. Medeltida. L. 18 cm. 1200-talets förra hälft.²

Kollekttavla, ek, målad mörkgrön, med gula bokstäver och siffror:
»GIFVER MILLEDELIG GUDH BETHALAR WISELIG. 1673.»

¹ ROOSVAL, Medeltida konst, s. 75.

² A. a., s. 26.

Fig. 305. Bro kyrka. Korbänk, målad 1723.
Chorgestühl, 1723 gemalt.

Skrin, rektangulärt med valmtaksformat lock (fig. 303). Temperamålning på krederad grund, gula blad i mörkbruna kvadrater på röd

SKRIN

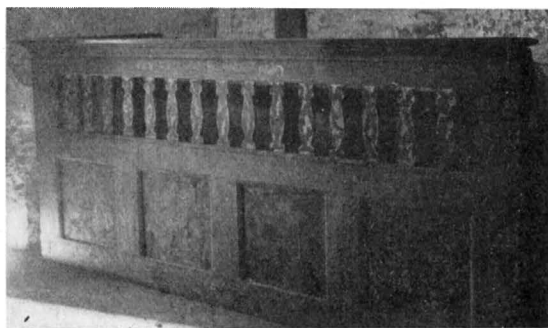

Fig. 306. Bro kyrka. Gossebänk, målad 1755.
Knabengestühl, 1755 gemalt.

botten. Över fogarna är limmat remsor av pergament med minuskler. Skrinet av ek, locket av björk. L. 23 cm, B. 12 cm, H. 12 cm. Medeltida. Ett liknande skrin, tillhörigt Träkumla kyrka, finns i Fornsalen i Visby.

PREDIKSTOL

TIMGLAS

Fig. 307. Bro kyrka. Nummer-tavla. 1742.
Verstafel. 1742.

Predikstol står på södra sidoaltaret (fig. 304). Ovanpå ljudtaket Fredrik I:s chiffer. Runt taket målad inskrift: »GUDI TIL ÆHRA OCH SIN SAHL · MAN BEFALN · NICLAS MARC · TIL ÅMINNEL · CATHARINA IHRE, S · NIC · MARC · MARCHUSEUS — 1723 — PASTORE IOANNE GANE ·» I ett fält nedtill på korgen är målat: »ANNO 1723 DEN 27 JULLI MÅLLAT OCH FÖRGYLT MED FIN T GUL, JÖNS WULFF». Ljusgröna girlander med infätade rosor på brunröd botten; vita pilastrar med guld och rött. Trappan är målad kastanjebrun, spräcklig, med ljusgrön akantus i fyllningarna.

Timglas på södra väggen vid predikstolen. Stället, av trä och mässing, är daterat 1764. Mörkblått och rött målat. På bakstycket, trä, till stället är klistrad en datumvisare

av papper, tryckt av »DAVID HARTWICH IN LEIPZIG». Armen, av smidesjärn, rödmålad, är troligen från 1600-talet. Armens L. 80 cm.

BÄNKAR

I nordöstra korbörnet är en biskopsbänk (fig. 293), byggd av trä. Den är målad kastanjebrun med röda lister, äggstav och tandlist i rött, gult och grönt och med akantusrankor i grisaille i fyllningarna; på ståndarna äro blomstergirlander i blekgrönt och rosa med vita schatteringar målade. Vid norra korväggen står en korbänk (fig. 305), som är målad kastanjebrun med blekt gula akantus och musicerande putti i fyllningarna, röda, svarta och ljusblåa lister. Ryggfältet har landskapsmålning på gråvit botten, sandgul terräng, svarta träd mot blåvit himmel; till vänster Adam och Eva i paradiset, till höger Moses slår vatten ur klippan. Bänkarnas målning är utförd av Jöns Wulff 1723 (RÄK.). Under korbänken ligger en stock av furu, vilken tillhört en medeltida korbänk med fem sittplatser. Några gångjärn finnas ännu kvar. Bänken har ursprungligen gått i vinkel i väster. Bänkinredningen i långhuset (fig. 263, 264) är också målad av Jöns Wulff 1723; kastanjebrun, spräcklig, med ljusgröna, ljusblåa och klart röda lister och streck. En gossebänk (fig. 306), som förr stått i koret, står nu i tornrummet. Den är målad 1755 av Erik

Fig. 308. Bro kyrka. Dopfund av Sigraf. 1100-talets senare hälft.

Taufstein von Sigraf. Zweite Hälfte des 12. Jahrhunderts.

Lodström; brunblå med en brungul akantusranka i varje fyllning, röda lister; vita dockor i kontursågning med grön marmorering.

I långhusets västra del finns en läktare (fig. 264), uppförd 1779—80; bröstningens målning är utförd året efter läktarens färdigställande av Malmberg. Kornblomsblåa fält med vita, röda och mörk-

LÄKTARE

Fig. 309. Bro kyrka. Dopfunten.
Der Taufstein. Christus in Limbis.

Fig. 310. Bro kyrka. Dopfunten.
Der Taufstein. Christus in Limbis. S. Michael.

Fig. 311. Bro kyrka. Dopskål av mässing. 1500-talet.

Taufbecken aus Messing. 16. Jahrhundert.

NUMMER-
TAVLA

bänken i triumfbågen (fig. 307), ramen av trä med skulpterade solrosor, druvor och akantus, guld och silver på svart botten. H. 105 cm. Levererad av målaren Johan Hernell 1742 (RÄK.).

DOPFUNT

Dopfundt, av sandsten på podium av kalksten, står vid korbänken i triumfbågen (fig. 308—310). Funtens H. 89 cm. Uttömningshål. Till funten hör ett lock av furu, vars övre tornbyggnad nu är försvunnen, endast de fyra hörntornen återstå. Locket ursprungliga utseende framgår av en jämförelse med funtlocket i Hejdeby kyrka. Funten är i senare tid, 1723, övermålad i blågrått, svart, gult och ljusrött (av Jöns Wulff). Runt skålen finns en rad figurer i relief. Kristus på sin tron, apostlar, Kristus och andarna i dödsriket, Mikael och draken. På skålens undersida utgöres dekoreringsen av »fjäll» samt fält med grova räfflor. Runt funthalsen löper upptill en rundbågsfris. Framför varje hörn sitter en figur i stol, Maria med barnet och Petrus samt tvenne andra helgon, mellan figurerna äro fabeldjur insatta. Funten är enligt Roosval ett verk av Sigraf, en gotlänning vilken var verksam under 1100-talets senare hälft.¹

DOPSKÅL

Dopskål av mässing (fig. 311); i botten är en driven relief, Adam och Eva i paradiset, runtom finns en inskrift: »WART GELUK AL ZEEN» eller »ALZEIH WART GELVK», vilket LINDSTRÖM² översätter med

¹ Steinmeister, s. 102, 172, 186 o. f.; ROOSVAL, Ciceronen, s. 83.

² LINDSTRÖM, II, s. 59. Jfr H. KJELLIN, Ornerade mässingsfat och deras inskrifter, 1921, s. 40.

blåa rokokoorament, listverket upptill och nedtill är målat i ekbrunt. Tornbågsöppningen är igensatt med en brädvägg, som under läktaren är målad ljusst tegelröd eller rosa med blåa och röda rankor och svartbrunt målad dörr; målningen utförd 1723 av Jöns Wulff. På läktaren stå rödbetsade bänkar, enkla, samt en orgel, som enligt blyertsinskriftion är byggd 1839. Fasaden är målad i vitt med gulbruna lister, överst Karl XIV Johans chiffer.

Nummertavla vid kor-

Fig. 312. Bro kyrka. Vigvattensbäcken, ursprungligen kapital (?). 1100-talets slut. Weihwasserbecken. Ende des 12. Jahrhunderts.

»Alltid blive lycka». Diam. 36,5 cm. Förmodligen Nürnbergs-tillverkning, 1500-talet (?).

I botgöringscellen förvaras den fig. 312 avbildade skulpterade, kapitälformade stenen med örnkroppar i hörnen (skadade). Stenen, som nu är urgröpt, har möjligen ursprungligen varit kapital men sedan huggits om till vigvattensbäcken. 1100-talets slut. Jfr s. 251.

Kalk av silver (fig. 313), förgylld. Foten i sexpass med inskrift i minuskler: »IHS MARIA M CCC LXXXV GATTWEDER OSTRIFTE ET OLEF OSTRIFTE DEDIT IN ECCLESIE FOLE ORATE DEŪ PRO EO CŪ UXORE EA» (Jesus Maria — 1485 gav Gottfrid Ostrifte jämte Olof Ostrifte denna till Fole kyrka; bed Gud för honom och hans hustru). På de sex utspringande knopparna på skaftknappen är graverat: »IHESVS» (en bokstav på varje knopp). Kuppen, till formen cylindrisk, något vidare upptill, har nedtill genombruten, driven fattning av silver (i silvrets färg mot förgylld skål), en krans av fyra bevingade änglahuvuden, blad, blommor och frukter. Mellan foten och knappen är en fattning av silver, delvis förgylld, med uppstuckna bladornament; denna fattning är egentligen en förlängning av halsen och liksom skålen med dess fattning utförd av guldsmeden Bernt Falckengren i Visby 1744, således senare än kalkens fot och knapp, som enligt inskriften äro från 1485. Ovanpå foten, delvis dolt av förlängningen, är ett bomärke (?) uppstucket. På fotens undersida är en otydlig stämpel. H. 22 cm. Paten till kalken, av silver, förgylld, med tre kors uppstuckna i brädden och ett kors i mitten. Stämplrar: W (= Visby) — BF (= Bernt Falckengren) — tre kronor. Diam. 15,8 cm. Inköpt 1760 (RÅK.). Förr fanns i kyrkan en oblatask eller ett ciborium av silver med följande inskrift: »VIVIT CVNTA REGIT SVB PANIS IMAGINE DEGIT» (Han lever, han styr allt, han är till under brödets bild).¹

VIGVATTENS-
BÄCKEN

NATTVARDS-
KÄRL

¹ LINDSTRÖM, II, s. 58.

Fig. 313. Bro kyrka. Kalk av silver, 1485, skålen 1744. Oblatask av silver, 1759.

Kelch aus Silber, 1485 und 1741. Oblatendose aus Silber, 1759.

Oblatdosa av silver (fig. 313), rund, buktig, med drivna ornament i rokokostil. Stämplor: Tre kronor — W (= Visby) — BF (= Bernt Falckengren). H. 8,3 cm. Inköpt 1759 (RÄK.).

Sockenbudskalk av silver, delvis förgylld. Stämplor: Tre kronor — U2 (= 1802) — MS (= M. Söderberg) — W (= Visby). H. 13,7 cm. Paten till d:o, av silver delvis förgylld, med lika stämplor. Diam. 8,5 cm.

Vinkanna av tenn (fig. 317 b) med lock, snås och grep (lockknappen borta); stympad konform. Stämplor: Ängel med kvist och hammare, ML (= M. Leffler) och bandolär med siffror — Wisby — W med öppen krona över (= Visby) i sköld — ML och träd i sköld — 3 (= 1779). H. 23,5 cm.

Vinkärl till sockenbudstyg, av tenn, 8-sidigt, med skruvlock. H. 13 cm. Troligen inköpt 1761 från tenngjutaren Leffler i Visby (RÄK.).

BELYSNINGS-
REDSKAP

Två ljusstavar (fig. 314), processions-, av furu, spiralvridna, delvis rödmålade på krederad grund. H. 165 cm. Medeltida. Nu i Fornsalen (B. 911, 912).

8-pipig ljuskrona (fig. 315), mässing. H. 70 cm. 1600-talet.

16-pipig ljuskrona, mässing. H. 135 cm. Nutida arbete, skänkt 1905.

Ljusstake, 4-pipig (fig. 316 b) av malm. Rund, platt fot, svarvprofilerad stam med korsarm. H. 43 cm. Fotens diam. 27 cm. Inköpt 1647 (?; RÄK.).

Ljusstakar, ett par av malm (fig. 316 a). Rund kupad fot, balusterstam. H. 23 cm. 1600-talets slut.

Ljusstakar, ett par av mässing (fig. 316 c). 8-sidig fot i buckelform med drivna och punsade blad och frukter, vriden stam. Punsad inskrift: »LARS FÅHRÆUS — BARBARA ELISABET TORSMAN 1777». H. 25,5 cm. Slutet av 1600-talet.

Ljusstakar, ett par av tenn (fig. 317 c). Balusterstam på 8-sidig platt fot. Stämplor: I (= 1726 ?)¹ — W med krona över i sköld (= Visby) — ML (= M. Leffler) och träd i sköld. H. 17,5 cm.

¹ Enär årsbokstäverna på svenskt tenn under 1700-talet variera (antikva, fraktur och skrivstil) är det ibland svårt att avgöra, vilket år en viss årsbok-

Ljusstakar, ett par av tenn (fig. 317 *a*). 11-sidig låg pyramidfot, vriden stam, åsarna gå ned på foten. Stämplar: tre kronor i sköld — SM i sköld. H. 21 cm. 1750—60-talet.

Ljusstakar, ett par av svärtad björk med benringar, kolonnformade. H. 30 cm. 1800-talets början.

Spänne av silver, två delar (fig. 318 *a*), av tvenne tyska mynt, det ena från 1627 (diam. 44 mm), det andra från 1671 (diam. 46 mm).

Spänne av silver (fig. 318 *b*), 51 × 70 mm, utfört av Bernt Falckengren 1744 (RÄK.).

Altarringdyna (fig. 319), s. k. flamsk vävnad. Blad, blommor och frukter samt fåglar i grönt, rött, vitt och gult på svart botten; på långsidorna och ena kortsidan finns bård, på långsidorna försedd med 12 cm breda blåa yllelister. Ett annat dylikt stycke är ituklippt längs mitten. H. 56 cm, den ursprungliga längden ca 443 cm. Fornsalen (Dep. C. 415)¹. Omkr. 1600. Troligen inköpt 1614 (RÄK. i Köpenhamns riksarkiv).

På predikstolen ligger en duk av röd sammet med guldfrens. En dylik, trasig, ligger i en kista i sakristian.

Tvenne håvar, på vars läderstommar är skrivet »1745», troligtvis upprepane en äldre inskrift, med nutida överklädnad av röd sammet. Beslag av försilvrad metall med graverad ornering. Svartmålade, svarvade skaft.

Sedan länge har den bildsten som sitter inmurad i botgöringscellens södra yttervägg varit känd för forskningen. Under inventariseringen har iakttagits ytterligare några bildstenar, av vilka i synnerhet en, inmurad i tornets södra yttermur (110 × 68 cm), synlig inne i botgöringscellen, är av största intresse. På stenen i botgöringscellens yttervägg (189 × 95 cm) finns ett större och två mindre solhjul med

stav avser. Tenngjutarfamiljen Leffler i Visby var verksam nästan hela 1700-talet och in på 1800-talet. Jfr ljusstakar från omkr. 1700-talets början, s. 314, fig. 369 *a*, och vinkannor från 1831 (med fabriksstämpeln märkt 1740-talet), s. 218, fig. 241 *c*.

¹ LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 52 samt pl. 14.

ALTARRINGS-
DYNA

Fig. 314. Bro kyrka.
Medeltida ljusstav av
trä.

Mittelalterlicher Lichtstab
aus Holz.

HÅVAR

BILDSTENAR

Fig. 315. Bro kyrka. Ljuskrona av mässing. 1600-talet.
Kronleuchter aus Messing. 17. Jahrhundert.

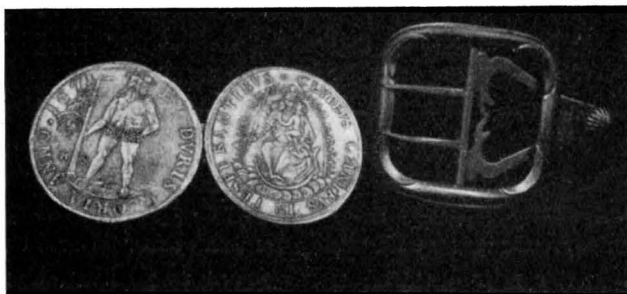
Fig. 316. Bro kyrka. Ljusstakar: *a* av malm, 1600-talets slut; *b* av malm, 1647 (?); *c* av mässing, 1600-talets slut.
Leuchter: *a* Erz, Ende des 17. Jahrhunderts; *b* Erz, 1647; *c* Messing, Ende des 17. Jahrhunderts.

a *b* *c*
 Fig. 317. Bro kyrka. *a* ljustake av tenn, 1750—60-talet; *b* vinkanna av tenn, 1779; *c* ljustake av tenn, 1726 (?).

a Leuchter, Zinn, Mitte des 18. Jahrhunderts; *b* Kanne aus Zinn, 1779; *c* Leuchter, Zinn, 1726 (?).

spiralliknande ornament samt, nedtill på stenen (som nu ligger på sidan), en dödsbåt. Dessa symboliska ristningar återfinnas delvis på stenen i tornets sydmur, men huvudmotivet på denna är ormdrakar i strid, en på de kända bildstenarna sällan förekommande scen. Ett par bildstenar av enklare typ, med endast solhjul, ligga i torntrappan som steg.

a *b*
 Fig. 318. Bro kyrka; *a* spänne av silvermynt, 1627 och 1671.
b spänne av silver, 1744.

a Schnalle von Silbermünzen, 1627 und 1671; *b* Schnalle aus Silber, 1774.

Utom dessa gravminnesmärken från hedenhös finnas tvenne från kristen tid. Upprest mot norra muren på kyrkogården står en rektangulär gravsten med runor mellan två raka, parallella linjer utefter sidorna (fig. 320): bedjen : för : johans : i : ytlings (?) : sons : olavs : själ : han : ligger : här : hans : änka : botjaud : botgairs : i : — — : dotter : låter : hugga : denna : sten.

Utänför långhusets portal, på sydsidan, ligger en sten med en tom vapensköld, omgiven av fyra kors.

GRAV-
STENAR

Fig. 319. Bro kyrka. Altarringdyna med s. k. flamsk vävnad, inköpt 1614.

Altarringkissen, 1614 eingekauft.

En nu försvunnen gravsten med majuskelinskrift, som omkring 1800 låg vid altaret, är känd genom en teckning av HILFELING¹ (fig. 320^{1/2}): »SACRI SIGNATUS KARACTERE PRESBITERATUS IN BRO CURATUS EXTAT JACOBVS TUMVLATUS». Enligt LINDSTRÖM² »konstlade uttryck, svåra att återgifva»: Utmärkt med heligt kännetecken, presbiteratus kyrkoherde i Bro är Jakob jordad.

Samtidigt med det inventariseringen pågick 1913 gjordes grävningar av en entreprenör för nedläggande av åskledare. Därvid blottades ca 2 å 3 meter norr om långhuset gravar av på kant stående kalkstenshällar, ca 70 cm under jordytan. Norr om koret, ungefär 1 å 1,5 meter under jordytan lågo ett flertal människoskallar och ben.³

Hedengrahns-stick, i svarta ramar med hopplister: Uppsala möte 1593, Karl XI:s begravning 1697, Narva 1700. — Gustav III:s tal, i svart listram med skulpterat krön. Gravvyr, Karl XIV Johan av C. D. Forssell efter målning av F. Gérard, i ljuspolerad slät björkram.

HEDEN-
GRAHNS
STICK

¹ HILFELING, Fm. 57:8, tab. 4.

² LINDSTRÖM, II, s. 58.

³ Tyvärr kunde icke noggranna iakttagelser göras, enär grävningen påbörjats och fullföljts under förf:s bortovaro från kyrkan några dagar. Eljest hade här varit ett lämpligt tillfälle att undersöka en del av den intressanta jorden på en gammal kultplats.

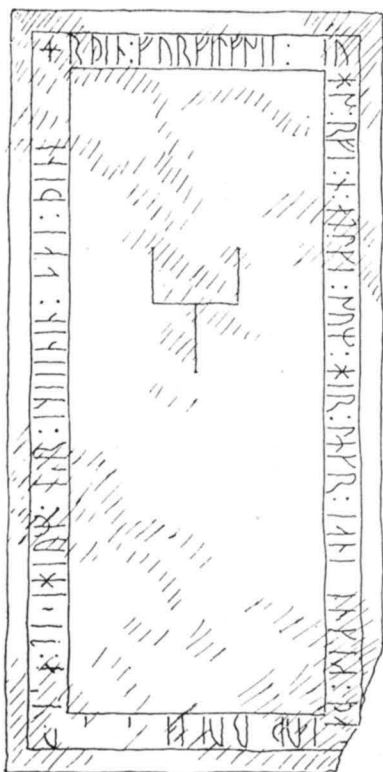

Fig. 320. Bro kyrka. Runsten.
Runenstein.

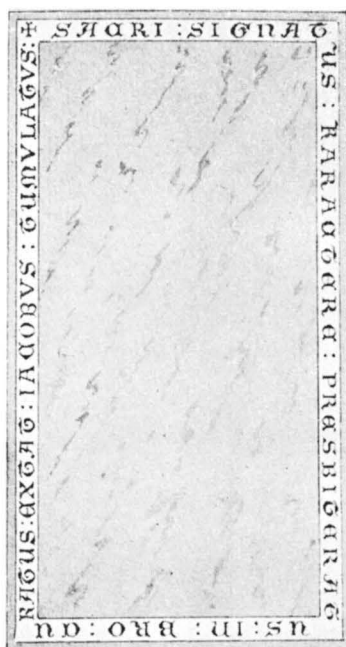

Fig. 320^{1/2}. Bro kyrka. Försvunnen gravsten, medeltida.
Mittelalterlicher Grabstein, jetzt verschwunden.

Värja, upphängd i koret vid sydfönstret. Omkr. 1700.

DIVERSE

Skepp, tvåmastare, »CARITAS», illa medfaret; ligger nu på södra sidoaltaret, bredvid predikstolen. Skrovets L. 57 cm. 1700-tals (?).

Skåp i sakristian på sex kulfötter, två dörrar, lika målat med läktarbröstningen (fig. 321). »1791» på ena dörrens insida, skåpet målat av Malmberg (Räk.).

Kista från 1500-talet med osirade beslag, H. 51 cm, L. 98 cm, B. 55 cm, och en dylik från 1700-talets början i sakristian med konturerade beslag, H. 56 cm, L. 94 cm, B. 51 cm. På samma ställe finns ock ett bord, X-ben, tvärså, rektangulär skiva, brunmarmorat, 1700-talet, samt en stol, 1700-talets början.

Klocka i tornet (fig. 322) med majuskler: »DAT HYLGE CRUCE TO RINGKLOCKA BRO DAT SYVES GENEDYCH DES WERDE WY VRO», enligt Lindströms

Fig. 321. Bro kyrka. Skåp i sakristian. 1791.
Schrank in der Sakristei. 1791.

översättning: Det helga kors i Bro, det vare oss nådigt, därför bliva vi glade.¹ Framför inskriften en avgjutning av en rund, myntliknande platta (18 å 19 mm i diam.) och en sittande man. H. (med kronan) 100 cm Vidd 99 cm. Mitt på klockans liv en gående apa, ovanför denna ett bomärke.² Klockan är säkerligen gjuten omkring 1440, enär den är lika de klockor som finnas i Lokrume (s. 353) och Vall, vilka äro daterade, den förra 1442, den senare 1443.

RINGKLUBBA Ringklubba av ek, äldsta årtal 1751 (inskuret), yngsta 1844 (skrivet med bläck). L. 20 cm.

Ovanpå kyrkogårdsmuren, väster om kyrkan, ligger den ovan (s. 251) omnämnda hakförsedda liggaren, som ursprungligen suttit i tornet;

¹ LINDSTRÖM, II, s. 59.

² Flera medeltida tyska bronsgjutare med namnet APEN(G)HETER torde ha signerat sina arbeten med en apa. Laurens Grave (eller Grove) Apengheter, verksam i norra Tyskland, dog i Hamburg 1478. Om Bro kyrkas och andra liknande klockor gjutits av Laurens i Tyskland eller av någon kringvandrande gjutare på Gotland kan f. n. icke sägas.

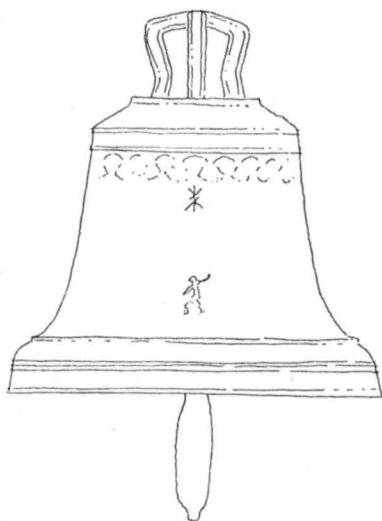

Fig. 322. Bro kyrka. Ringklocka,
omkr. 1440.
Glocke, um 1440.

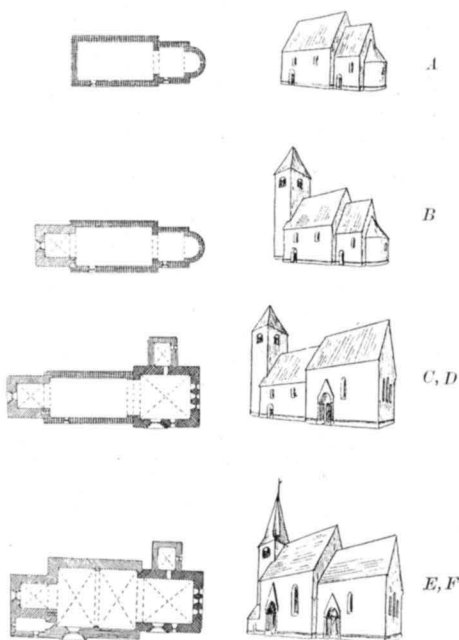

Fig. 323. Bro kyrka. Schematisk
utveckling. Jfr plan, fig. 268.
Schematische Entwicklung des Kirchen-
gebäudes. Siehe auch Grundriss, Fig. 268.

SPEGELS
INVENTARIUM

i muren, öster om kyrkan ligga de
s. 249 beskrivna sockelstenarna
med bågfront.

Vid SPEGELS inventering i Bro
kyrka 1682 förtecknades bl. a.:

»Een förgylt kalck och disc
Twå liustakar af then
Ett par messingsliustakar
Ett altarlakan med röt silke
besyet, förärat af Peer Lasseus (?),
befallningsmandens hustru
Altarkläde på altaret
Een altarbook och en psalmebook
T--- messehakar gamla
Een kalck och disc af then
Een sölfverbudicke till at gömma brödh utj
Een handklocka hengandes, och een anna liten klocka som icke
henger

— — — — —
Ett rökelsekäril
Ett brudesäte

Noch är tillagt:

Een ny fullkommen psalmebook

Een ny messehake af blåt taftt, förärat af captain von Vicken

Een thenflaska at henta wijn utj

— — — —

Et tjemglas til predickestoolen, förärat af borgmestare — — —

Een ny messesärk, förehret af Agneta von Streleborn

Noch een duck, af samma fru, medh silke utsyt at legga öfver kalcken

— — — —».

Sammanfattning av Bro kyrkas konsthistoria.

I. Långhus med absidkor; av dessa äro delar av grundmurar och rösten bevarade, likaså kalkstensreliefer och ett krucifix i bysantiniserande stil; skulpturen daterar perioden till 1100-talets mitt. (Fig. 323 *A*.)

II. Torn av Botvid, vartill anskaffas dopfunt av Sigraf; invigning troligen 1196 (STRELOW). Ett örnkapital hör också till perioden. (Fig. 323 *B*.)

III. Nuvarande kor och sakristia byggas på 1230-talet (BILEFELDS inv.: 1236). Portalen är ett med Lafrans' arbeten nära besläktat verk. Kalvariegrupp från omkring 1230—1240. (Fig. 323 *C*, *D*.)

IV. Nordmur till det nuvarande långhuset samt efter ett kort uppehåll sydmur, valv och botgöringscell. Långhusportalen är av Neoiconicus. Bevarade inventarier från denna period: Sittande Maria med barn och sittande Olof, båda träskulpturer. Omkring 1300. (Fig. 323 *E*, *F*.)

V. Murmålning i koret. 1400-talets mitt.

VI. 1688 altarpopsats.

VII. Murmålning i långhuset, predikstol och bänkinredning. 1723.

VIII. Läktare uppföres 1791.

Zusammenfassung.

Im Mittelalter war die Kirche Bro eine der bekanntesten der »Heilig-Kreuz-Kirchen« in Skandinavien. Der Überlieferung nach war der Platz, wo heute die Kirche Bro liegt, eine Opferstelle der vorchristlichen Zeit. Es gibt noch eine Quelle östlich von der Kirche, ausserhalb der Mauer, und eine solche war früher, laut sicherer Zeugnisse, auch in der Sakristei zu finden. Diese zwei Quellen und das heilige Kreuz der Kirche galten im Mittelalter als wunderbar, weshalb viele nach dem Ort pilgerten, nicht nur die Einwohner der Insel und des schwedischen Festlandes sondern auch viele aus anderen Ländern in Europa. Besonders Seefahrer opferten der Heiligtum, und die Inschrift

der mittelalterlichen Glocke (Fig. 322): »Das heilige Kreuz von Bro war uns gnädig, deshalb werden wir froh«, scheint darauf zu deuten, dass die Glocke eine Votivgabe ist. Noch in der letzten Hälfte des 19. Jhds opferte man der Kirche im geheimen, Münze wurden unter die Kirchentüren eingestochen u. s. w., und Auswanderer pfl egten sich Teile des Prozessionskreuzes (aus dem 12. Jhd, Fig. 296) der Kirche zu verschaffen.

Der Westturm ist der älteste oberhalb der Erdoberfläche beibehaltene Teil der Kirche, von demselben Baumeister wie der Turm der Kirche Hejnum, Botvid. Unter dem Kirchenboden und anderswo sind Überreste des Absidchores und des Langhauses. Diesem Gebäude gehörten die Reliefs von Kalkstein — dem Material, von welchem die Kirche gebaut wurde — welche nun in die Süd-mauer des Langhauses hineingesetzt sind. Diese Ikonen ordnen die Kirche unter die »ikonischen Kirchen« der Insel ein, nach Roosvals Terminologie. Die Absidkirche wurde Mitte des 12. Jhds gebaut, der Turm in den 1190:er Jahren (1196?). Der ältesten Periode, dem Absidchore und dem Langhause, gehört ein Triumphkruzifix in byzantinisierendem Stil (Fig. 295), der zweiten, dem Turme, gehören ein Taufstein (Fig. 308—310) von Meister Sigraf und ein Adlerkapital (Fig. 312).

Das heutige Chor mit der Sakristei ist wahrscheinlich in den 1230:er Jahren (Bilefeld: 1236) gebaut. In dieser Zeit gehört diejenige Kalvariengruppe, nach C. R. af Ugglas' Anschauung aus Schlesvig importiert, von welcher heute Maria und Johannes übrig sind (Fig. 297). Das Chorportal ist mit den Arbeiten des Meisters Lafrans verwandt. Das heutige Langhaus wurde in zwei Epochen gebaut, erst die Nordmauer, dann die Südmauer mit ihrem Portale und die Gewölbe; alles stand um 1300 fertig. Während derselben Periode wurde auch die sogenannte Pönitenz-Zelle an der Südseite des Turmes gebaut. Für die Nebenaltäre des Langhauses wurden angefertigt: eine thronende Madonna mit dem Kinde (Fig. 299^{1/2}), gotländische Arbeit unter französischem Einfluss, und ein thronender S. Olof (Fig. 299), ebenso eine heimische Arbeit, aber von der sächsischen Kunst beeinflusst.

Im 14. Jahrhundert wurde wahrscheinlich das Pfarrhaus westlich von der Kirche gebaut, wo noch ein Portal mit Treppengiebel zu sehen ist (Fig. 267). Ein silberner Kelch von 1485, der nun der Kirche Bro gehört, wurde zufolge der Inschrift ursprünglich der Nachbarkirche Fole geschenkt (Fig. 313).

Nicht nur das Äussere der von hochgewachsenen Bäumen umgebenen Kirche ist anmutig, die Farbenpracht des Inneren ist sehr schön. Die Wände des Chores und des Langhauses sind mit gelbroten, rotgeränderten Acanthusranken aus der Mitte des 18. Jahrhunderts geschmückt; zwischen den Ranken sieht man im Chore Spuren mittelalterlicher Malereien. Bischofs-, Chor- und andere Stühle sind mit lichtblauen und lichtgelben Ranken auf braun marmoriertem Grunde dekoriert, die Rankenfelder sind rot und grün gerändert (Fig. 293, 305). Diese Malerei wurde 1723 von Jöns Wulf ausgeführt. Die Westempore ist mit roten, weissen und dunkelblauen Rococoornamenten auf hellblauen Feldern geschmückt; die wurde 1791 gebaut.

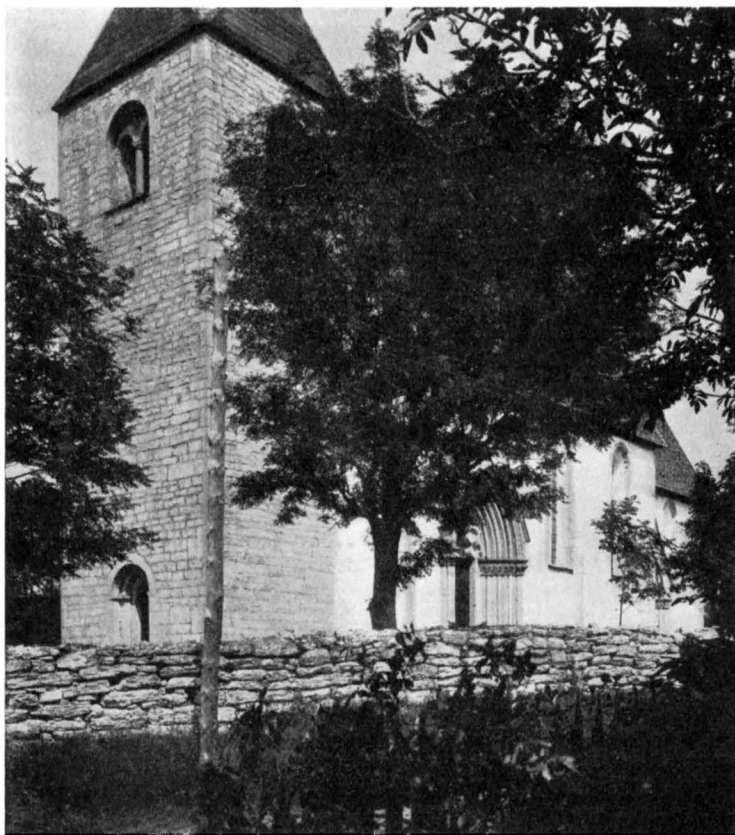

Fig. 324. Fole kyrka. Exteriör från söder.
Aussenansicht von Süden.

FOLE KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN, NORRA
TREDINGEN, BRO SETTING, BRO TING, VISBY STIFT,
NORRA KONTRAKTET.

Tryckta källor (se även föregående samt noter): BRUNIUS II. — ROOSVAL, Kirchen.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.: HILFELING, Fm. 57:7 och 8. — A. T. A.: Omkr. 20 fot.; teckn. P. A. SÄVE och A. T. GELLERSTEDT; uppmättningsritn., Gust. E. PETTERSON o. a. — B. St.: Ritn. till orgelfasad 1872 samt till restaur. 1923.

Kyrkans arkivalier: Arkivdepån: Räk., prot.

Kyrkogården.

Fole kyrka ligger något innanför de egentliga huvudvägarna, ej såsom t. ex. Tingstäde och Bro där vägarna korsar varandra. Möjligtvis har vägnätet fordom varit ett annat än nu.

Muren kring kyrkogården, som är lagd av kalkstensflisor i regelbundna skift utan bruk, är väl bibehållen. H. 100—170 cm, B. 100—200 cm.

MUR

Huvudingången till kyrkogården är genom portalen i öster (situationsplan fig. 327), som här spritputsade murar av kalksten och brädtak (fig. 325). Söder om kyrkan är en ingång genom trägrindar mellan murade pelare. En öppning i muren i norr, med trägrind, leder in till prästgårdens ägor. I nordöst är en enkel öppning med bräddörr. Strax innanför muren i detta hörn står en murad, oansenlig bod, möjligtvis den ammunitionsbod som enligt RÅK. byggdes 1846. Omedelbart norr om boden, mellan boden och muren, finnas lämningar av en nu riven medeltida bod. Kyrkogårdsmurens nordöstra hörnparti, som är tunnare uppmurat än muren i övrigt, har ingått i den medeltida boden som nord- och östväggar. Denna bod och kyrkogårdsmuren uppfördes således samtidigt.

INGÅNGAR

BOD

Ett tiotal meter nordväst om kyrkan sticker en sten upp ur marken, vilken sten är placerad så, att skuggan av tornets västkontur vid middagstid skär densamma. Stenen tjänstgör alltså som solur.

SOLUR

Kyrkogårdsrektangeln har här och var efter murarna träd av olika ålder, kastanj, lönn, rönn och ask.

PLANTERING

På kyrkogården hittades för några år sedan ett fragment av en bildsten. H. 56 cm, B. 61 cm. Fornsalen (C. 4366).

Den strax norr om kyrkogården liggande prästgården, en murad tvåvåningsbyggnad, uppfördes 1820. Under södra hälften av byggnaden finnas medeltida källarerum med triangulärt avtäckta vägnischer; åt väster äro ett par ljusöppningar med huggna omfattningar och järngaller. Med största sannolikhet har på platsen legat en medeltida prästgård, som, då den blev för liten, delvis revs, varefter den nu stående byggnaden uppfördes. Hur mycket av medeltida murverk, som är bevarat i 1820 års hus, kan f. n. ej sägas. I marken kring prästgården ligga flera större och mindre stenar, kalksten, med finhuggna hörn, som utgjort omfattningar till fönster- och dörröppningar. Här har tillvaratagits det fig. 328 avbildade ornerade portalöverstycket samt rundfönstret fig. 329. Dessa arkitekturdetaljer äro från 1200-talets sista årtionden, då således prästgård uppfördes

PRÄSTGÅRD

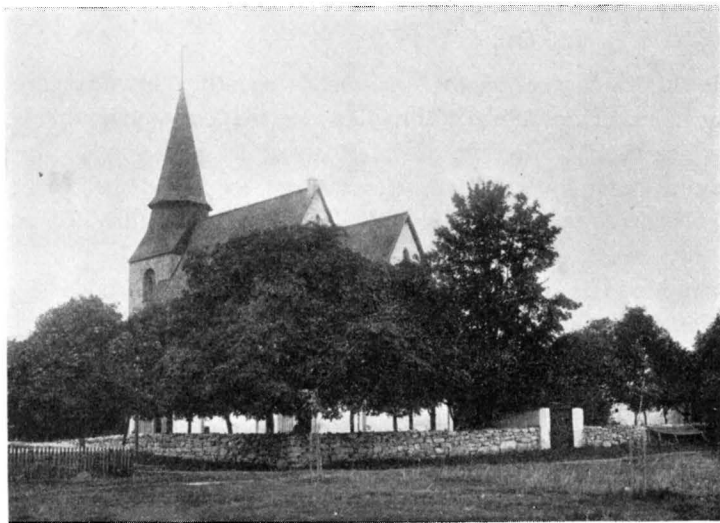

Fig. 325. Fole kyrka. Exteriör från sydost.
Aussenansicht von Südosten.

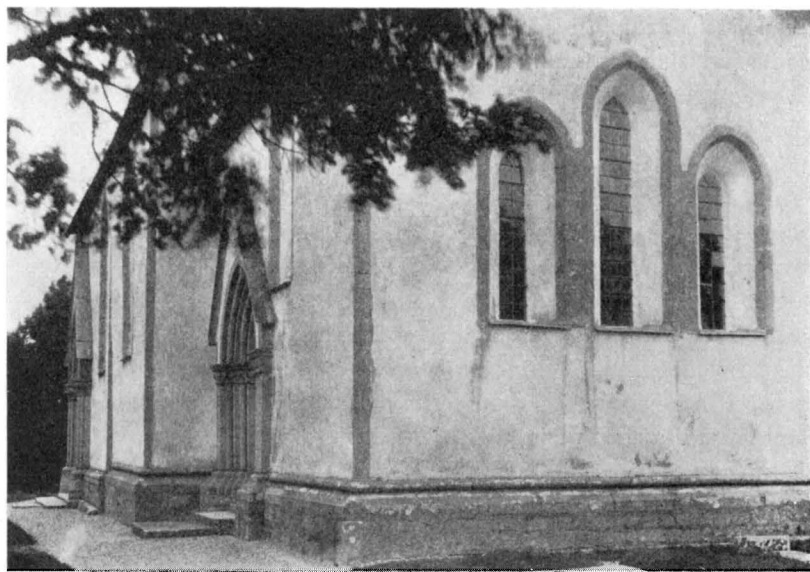

Fig. 326. Fole kyrka. Exteriör från öster.
Aussenansicht von Osten.

(eller utökades). En i trädgården likaledes funnen byggnadssten med årtalet 1678 inom sköldkontur är måhända från en till- eller ombyggnad detta år.

I nordöst ligger en medeltida, enkelt murad ekonomibyggnad, nu — och kanske även ursprungligen — använd som loge.

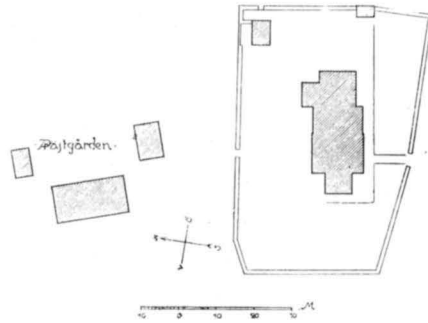

Fig. 327. Fole kyrka. Situationsplan 1:2000.
Lageplan.

PLAN, SEKTIONER

På planen fig. 330 synes, att kyrkan består av rektangulärt kor med sakristia i norr, rektangulärt långhus, som är uppdelat i två skepp och tre travéer av tvenne kolonner, samt kvadratisk torn i väster. Sektioner fig. 331—333.

Materialet, kalksten, ligger i hörn och omfattningar finhugget och oputsat. De yttre omfattningarna kring fönstren samt kor- och långhusportarnas rikt profilerade ramar äro lagda av omväxlande grå och rödspräcklig kalksten. Denna färgskiftning livar upp den just tack vare de höga vida portalerna så ståtliga sydfasaden. Utom tornets ytterväggar, som nu sakna puts, äro murytorna vitputsade. I långhusets västra del äro putsgränslinjer iakttagna.

MATERIAL

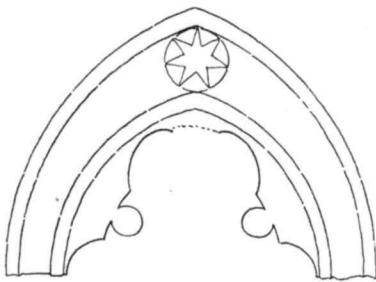

Fig. 328. Fole kyrka. Tympanon från en medeltida prästgårdsportal.

Tympanon vom Portal eines mittelalterlichen Pfarrhauses.

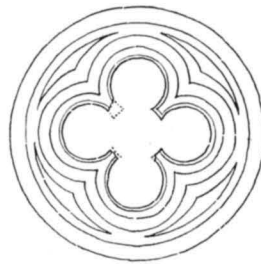

Fig. 329. Fole kyrka. Rundfönster från en medeltida prästgård.

Rundfenster eines mittelalterlichen Pfarrhauses.

SOCKEL

Sockellisten på koret, sakristian, långhusets östra del, sydsidan och långhusets hela nordsida är sammansatt av bred skråkant med överliggande kraftig vulst (fig. 335 B); den ingående vinkeln i söder mellan

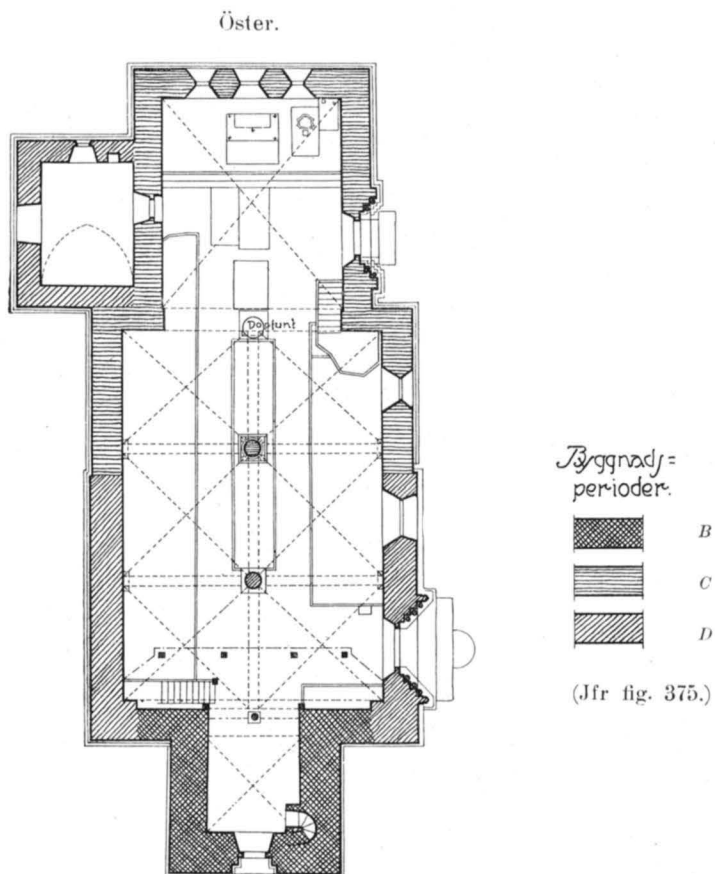
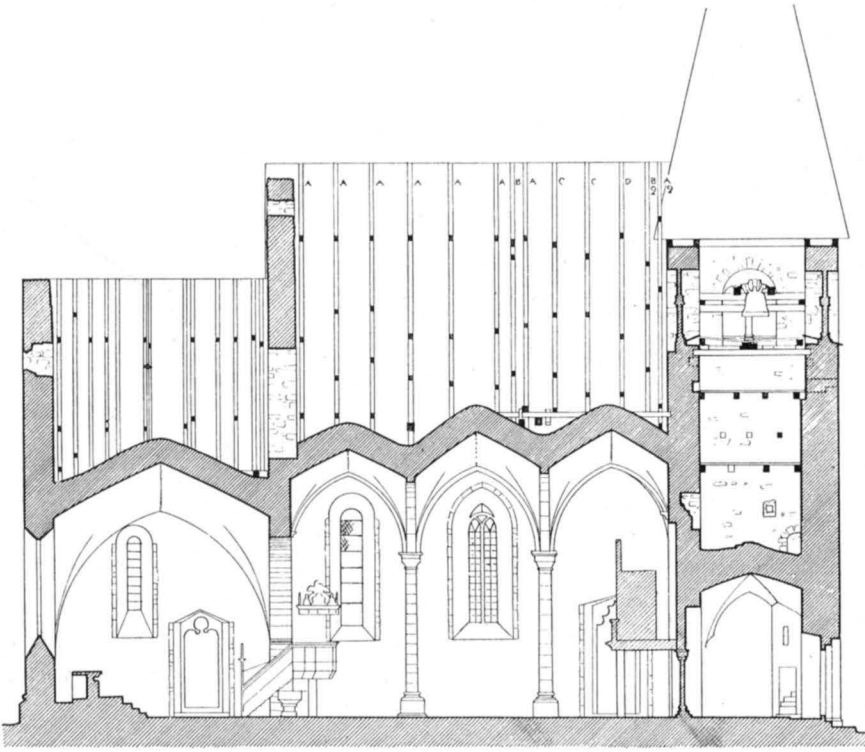

Fig. 330. Fole kyrka. Plan. Skala 1 : 300.
Grundriss.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 M

Fig. 331. Fole kyrka. Längdsektion mot söder.
Längsschnitt gegen Süden.

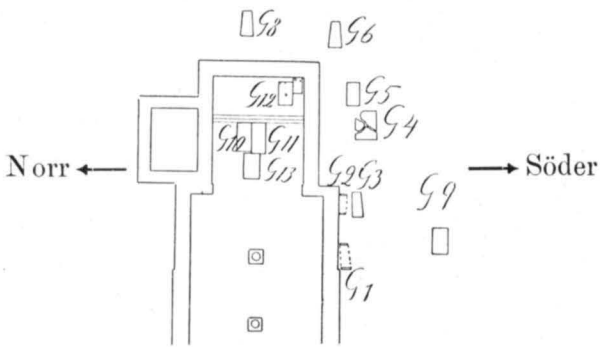

Fig. 331 1/2. Fole kyrka. Plan över gravstenarnas läge.
Lageplan der Grabsteine.

Fig. 332. Fole kyrka. Sektion genom sakristian och koret mot öster.
Querschnitt gegen Osten.

Fig. 333. Fole kyrka. Sektion genom långhuset mot väster.
Querschnitt gegen Westen.

korat och långhuset är förkroppad. Sockeln på långhusets sydsida, västra delen, har starkt framspringande attisk listprofil (fig. 335 A). Sockeln på tornet samt på långhuset i sydväst har smal skråfasprofil (fig. 335 C).

TAK Korat, sakristian — som har pulpettak — och långhuset ha spåntak, tornet har brädklädd spira, tjärad. I ett par takfotsbräder utanför remstycket på korets sydsida är inskuret årtalen »1582» och »1719».

GOLV Takstolarnas utseende, se fig. 334. Valvschema fig. 336.

Träggolv finnas överallt utom runt altaret, där golvet är lagt av kalksten. 1923 lades nytt golv i långhuset (några centimeter lägre än gamla brädgolvet; korgolvet höjdes något; nu ett trappsteg mellan långhuset och koret).

Det i förhållande till anläggningen i övrigt anspråkslösa tornet är kyrkobyggnadens äldsta bevarade parti. Yngst är den del av långhuset, som ligger väster om den tydliga sömmen på långhusets norra och södra väggar (fig. 324).

TORN- ELLER VÄSTPORTAL Tornets portal (fig. 337), i väster, har murhörn, hörn och post med rundbågar, vilka utgå från enkla vederlagslister. Invändigt rund-

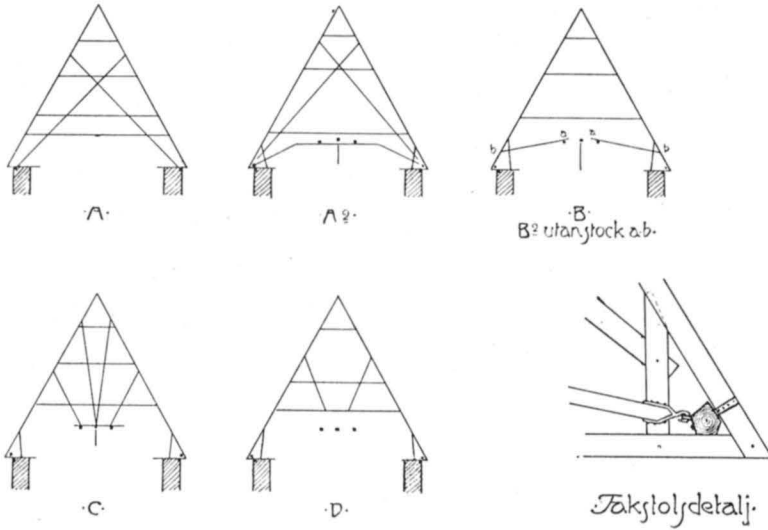

Fig. 334. Fole kyrka. Uppmätning av takstolarna.
Abmessungen der Dachstühle.

bågig avtäckning. Den skråkantade sockeln går fram till posterna. Dörren är av ek, tjärad, med medeltida beslag (fig. 338).

I sydvästra hörnet i tornet är inifrån uppgång till de övre våningarna. Ovan valvet synes i långhusets västmur en nu igensatt rektangulär öppning, som ursprungligen fört ut på vinden till ett äldre

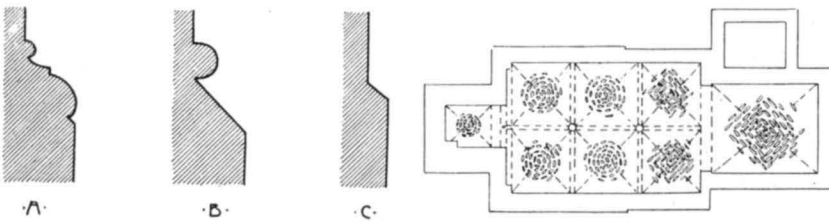

Fig. 335. Fole kyrka. Sockelprofiler.
Sockelprofile.

Fig. 336. Fole kyrka. Valvschema.
Gewölbeschema.

långhus. Från valvet leda stegar upp genom tvenne bjälklag till klockvåningen. På den nivån har tornet fyra rundbågiga, av kolonnetter tudelade ljudöppningar, den i öster under långhusets vattentak. Kolonnetterna i norr och söder ha attiska baser med hörnblad, de i öster och väster ha grovt profilerade baser med raxsidiga hörnfyllnader. I norra, östra och västra öppningarna finnas tärningskapitäl, i södra öppningen ett basliknande kapitäl (fig. 339).

Korets portal (fig. 340), på sydsidan, är uppbyggd på följande KORPORTAL

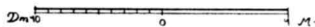
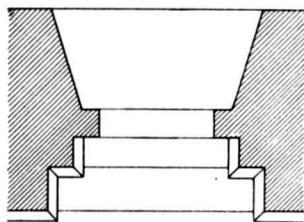
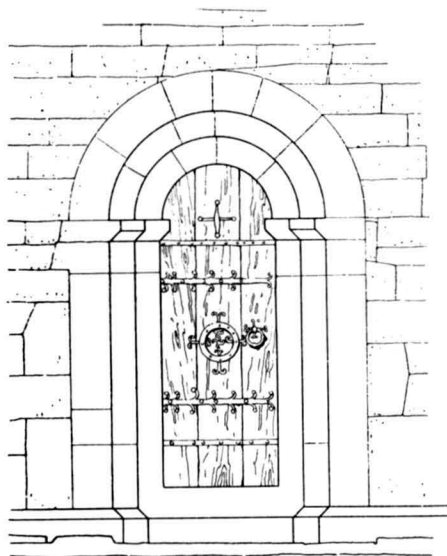

Fig. 337. Fole kyrka. Tornportal.
Turmportal.

KORFÖNSTER

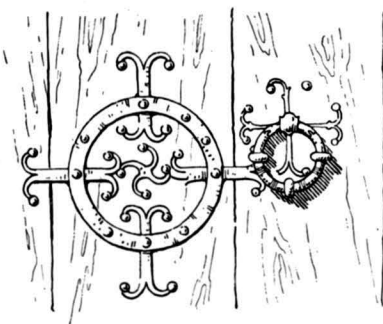

Fig. 338. Fole kyrka. Medeltida beslag å torndörren.
Mittelalterlicher Beschlag an der Turmtür.

sätt: Två kolonnetter o. två hörn mellan pilaster och post; den sistnämnda bär trifolieffisa, övriga leder gå upp i spetsbågar. Baserna ha ovan den breda skråkanten attisk profil; framför kolonnetterna ligga hörnblad. Dekorationen på kapitälerna utgöres av jämbreda, bandliknande bladstänglar med diamantnerv; bladen knyta hop sig framför hörnen (fig. 341, 342). Invändigt triangelbåge. De tjärade dörrarna ha medeltida beslag. På utsidan av västra poststenen löper en runinskrift:

»Þeta : ier · uitni : kirkiur : prest[a?] : ok : sokna : manna : et : halhuis : poar : aihu : kauptan : meþ : einn : kirkiur : fa<r>ueh : ginum : litlu : folboa : garþa» (Detta är kyrkprästernas och sockenmännens vittnesbörd, att Hallvisborna äga, på grund av överenskommen köp, kyrkväg genom Lilla Foles gårdar).¹ Inskriftens L. ca 128 cm, runornas H. 2,2 å 2,5 cm.

I korets sydmur, öster om portalen, sitter ett rundbågigt fönster. I östmuren sitta tre spetsbågiga fönster, i vars svicklar, på utsidan, finnas i låg relief

¹ Läsningen och tolkningen benäget meddelade av prof. OTTO VON FRIESEN. — Med stöd av denna runinskrift ansåg sig en kyrkoherde i Fole på 1640-talet, Simon Joh. Strelow, ha rätt till Lilla Foles gård; LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., s. 178.

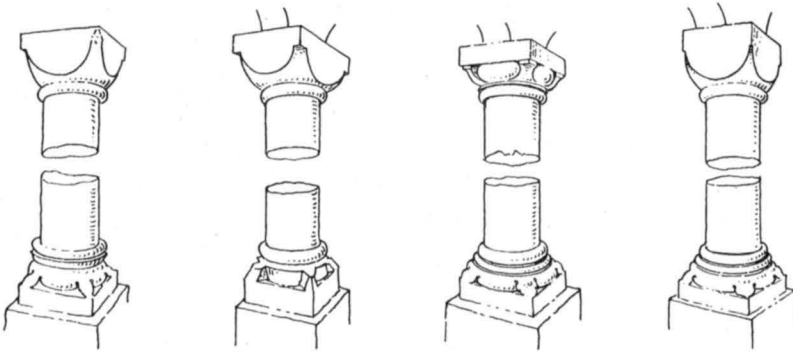

Fig. 339. Fole kyrka. Kolonnetter i tornets ljudöppningar.
Kolonnetten der Schallöcher des Turmes.

huggna blommor. Ett mindre, rundbågigt fönster högst upp i östra gavelfältet med huggen omfattning — bågen huggen i en sten — har troligtvis hört till ett äldre kor. SAKRISTIA

Sakristians ingångsöppning i norra kormuren (fig. 343) har huggen omfattning, murhorn med smal skråkantlist som bas, samt poster, som stå på tröskelstenen. Murhörnen fortsätta ovan vederlagslister i rundbåge. På posterna vilar ett tympanon med djurskulpturer, tvenne med svansarna hopbundna, fyrfota djur. Öppningen har invändig triangelbåge. I sakristians östra mur är en triangelformigt avtäckt nisch samt en rektangulär ljusöppning. Ett kvadratisk fönster i norra muren är upptaget eller förstorat i nyare tid. Sockeln på korets nordsida är synlig i sakristian. Detta, jämte oregelbundenheterna kring dörröppningen samt den tydliga sprickan från valvet ned till golvet i sydvästra hörnet, tyder på, att sakristian tillkommit först sedan koret byggts färdigt.

Långhusets portal (fig. 344), i söder, är sammansatt enligt schema: Tre kolonnetter och tre hörn mellan kolonnettknippe och post; de båda innersta leden bära en flertaggig flisa, de övriga fortsätta ovan kapitälraderna i spetsbågar. Baserna ha samma profilering som sockeln på sidorna om portalen; hörnleden gå nedanför basernas profilering ihop till i låg relief huggna klöverbladsbågar. Ur kapitälens astragal växa stramt sträckta stjälkar eller bladskaft i knippen med hopvikta blad (fig. 345). Invändigt triangelbåge. Medeltida beslag på tjärade dörrar, på insidan med årtalet 1716 inskuret. LÅNGHUS-PORTAL

Det östra av de båda fönsterna i långhusets sydmur är rundbågigt, det västra spetsbågigt; detta senare är tudelat med spröjsverk av kalksten. LÅNGHUS-FÖNSTER

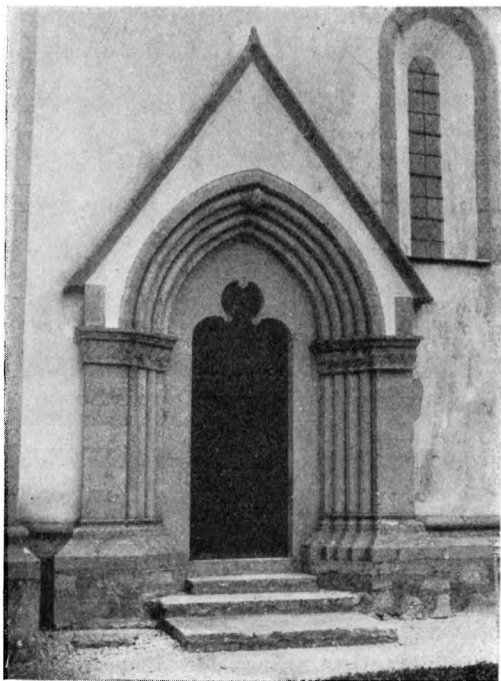

Fig. 340. Fole kyrka. Korportalen.
Chorportal.

Alla fönster i kyrkan ha ofärgat glas i blyspröjsar, utom det östra långhusfönstret, som har katedralglas, samt stenkarmar.

Samtliga valv äro spetsbågiga. Dock ha de båda östligaste valven i långhuset trubbigare spetsbågar än de fyra valven i långhusets västra travéer. Sakristian har spetsigt tunnvalv med hjässlinjen i öster—väster. Tornvalvet ter sig nedifrån som ribblöst kryssvalv med stigande hjässlinjer, uppifrån sett visar sig hjässan kupollikt murad; för övrigt kan icke iakttagas, hur stenarna äro lagda (valvschema fig. 336).

Valvbågarna i långhuset vila dels på konsoler i väggarna, dels på de båda kolonnerna. De östra konsolerna (fig. 316) äro enklare än de västra (fig. 347). Den östra kolonnen har kapitäl med ur ringen växande, utbredda mångflikiga blad, den västra har »kapitäl i likhet med fyra sammansatta kragstenar» (BRUNUS), kapitäl med fyrpassformig plansektion tätt belagt med tunglika blad med diamantnerv (fig. 348). Basen på den östra kolonnen är attisk med hörnblad i normala proportioner, basen på den västra är visserligen profilerad

Fig. 341. Fole kyrka. Korportalens västra kapitälrad.
Die westliche Kapitälreihe des Chorportals.

Fig. 342. Fole kyrka. Korportalens östra kapitälrad.
Die östliche Kapitälreihe des Chorportals.

efter attiskt schema och belagd med hörnblad, men former och mått äro förgrovade (fig. 349).

Triumfbågen och sköldbågen mot långhusets västra mur — sköldbågen möjligen tänkt som tornbåge till ett nytt torn — äro spetsbågiga, de båda små tornbågarna rundbågiga. På södra sidan i triumfbågen, 150 cm ovanför golvet, är en ej uttydd signatur (1600-tals?) inhuggen.

Tornbågskolonnen, av röd, flammig sten, har attisk bas, vars nedre vulst är prydd med en rundbågsfris, som förenar hörnbladen sinsemellan (fig. 352); kapitälet har hörnfigurer: Kvinna med krona på huvudet och bok i skötet, sittande i stol, man som står på huvudet, tvenne fyrfota djur med människohuvuden samt örn (fig. 351).

Fig. 343. Fole kyrka. Sakristians ingång från koret.
Der Eingang der Sakristei vom Chor.

Kor- och långhusportalerna samt de båda rundbågiga fönstren i koret och långhuset ha endast vertikala hörnskoningar invändigt, de spetsbågiga fönstren ha huggen kantskonig även i bågarna. De rundbågiga fönstren, korportalen, de tre inre bågar som bära östligaste långhustravéns valv samt östra långhuskolonnen ha enfärgat stensmaterial (så när som på ett par stenar). Övriga innerbågar och västra långhuskolonnen äro av omväxlande gråa och rödspräckliga stenar.

Innerväggarna äro vitputsade. På norra kormuren, öster om sakristidörren, finns en i svart målad inskrift, som alldeles tydligt blivit flera gånger påbättrad och då även delvis förvanskad (fig. 353): »ESKILLUS — — — ANNO D. —12— (ELLER 17) VISITAVIT — — — —».

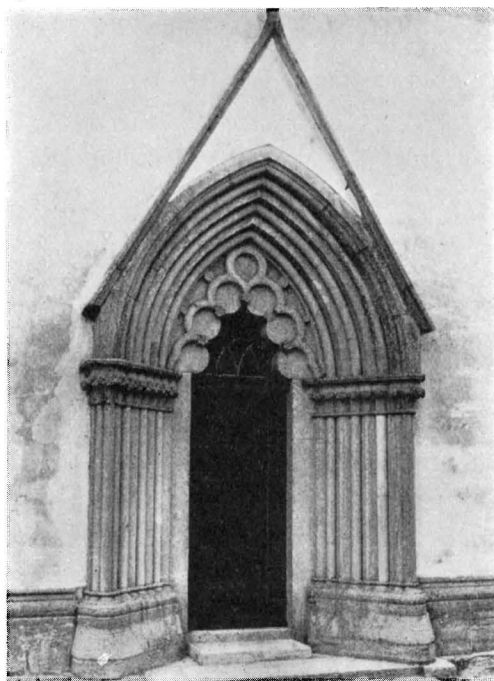

Fig. 344. Fole kyrka. Långhusportalen.

Das Langhausportal.

I sakristian äro väggar och tak dekorerade med storbladiga akantusrankor, ljusröda, blåa och gula med svarta konturer; mycket vackert målat (fig. 354). På västra väggen finns följande inskrift: »TILL LITET TACKSAMHETZ BEWIJSZ FÖR GUDZ GODHEET. SÅ HAFWER THENNE SACRISTIAN UTSTOFFERA LÅTIT H:R IOHANES HERLITZ MED SIN KÄRE HUSTRÛ METTA JÖRANS DÅTTER BRYGGER, SOM SKEDDE A:O 1707». På de övriga väggarna äro bibelspråk insatta mellan rankorna.

Vid restaurering av kyrkan 1923 framtogs ett på norra korväggen målat invigningskors samt rester av troligen medeltida kalkmålning på norra väggen i långhuset.

Byggnadshistoria.

På tornets östsida, strax ovan långhusvalven, finnas tydliga spår av ett äldre takfall och en taknock (fig. 356, 357). Inifrån tornet synas i östmuren tydliga gavellinjer, som motsvara de spår som synas från långhusvinden (fig. 355). Dessa gavelkonturer visa, att det nuvarande

Fig. 345. Fole kyrka. Långhusportalens östra kapitälrad.
Die östliche Kapitälreihe des Langhausportals.

tornet tillbyggt till en nu riven kyrkanläggning, som stått färdig, då tornet påbörjades. Tornet var dock säkerligen avsett från början, varför man icke putsat kyrkans västgavel, som är lagd av nödortfigt tuktad sten. Under förf:s arbete 1913 konstaterades förekomsten av grundmurar till ett äldre långhus, ca 100 cm innanför det nuvarande långhusets nordmur. Vidare påträffades, inmurade i altaret och i korets båda gavlar samt i långhusets östgavel, stenar med bågfront, finhuggna i äldre medeltida maner. Det nedbrutna långhuset har således varit smalare och lägre än det nuvarande samt haft kor med absid.¹

ABSIDKYRKA Denna absid jämte kor och möjligen en del av långhuset (i öster) fick lämna plats för det nuvarande koret, som byggdes med rektangulär plan, samt för östra hälften av det nuvarande långhuset (första travén, intill triumfbågen, med en mittkolonn). Absidkorets portal blev sakristiportal. Det nuvarande korets sydfönster och den första långhustravéns fönster fingo bågstenarna från de rivna partierna. Troligtvis är det ett äldre korfönster, som nu sitter som gluggomfattning i det rektangulära korets östra gavelfält.

Som kyrkan nu stod, med det nuvarande koret, östra delen av det nuvarande långhuset och väster därom det gamla låga långhuset (helt eller delvis) jämte torn, torde den ha sett ut som Vallstena kyrka än i dag gör. Detta provisorium i Fole varade icke länge. Det gamla långhuset revs och ersattes med tvenne nya långhustravéer med ytterligare en mittkolonn; i den östra hälften av långhuset fanns

¹ 1923 byggdes nytt altare, varvid absidstenarna tyvärr försvunno. — STRELOW anför årtalet 1096 som byggnadsår för Fole kyrka; detta årtal kan avse den ovan rekonstruerade absidkyrkan i ett äldre skede än det som dateras med ledning av sakristians dörromfattning (s. 302).

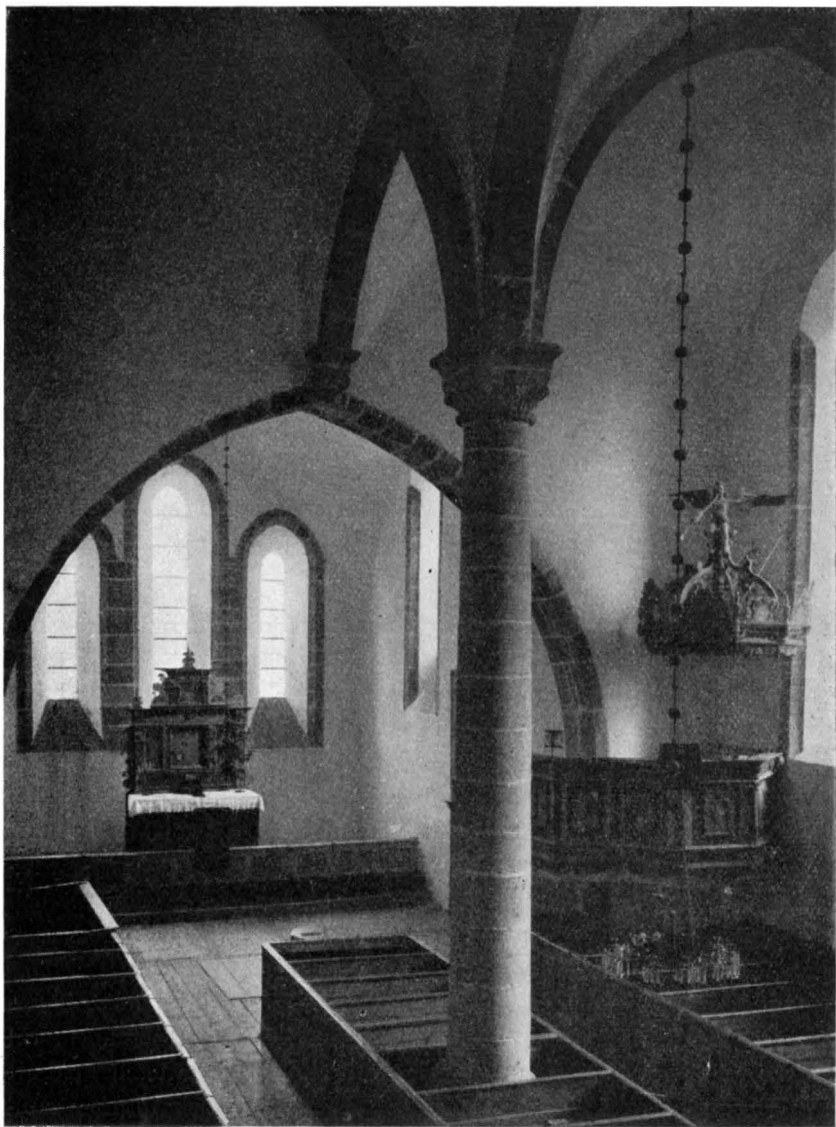

Fig. 346. Fole kyrka. Interiör mot öster 1913.
Innenansicht gegen Osten 1913.

Fig. 347. Fole kyrka. Interiör mot väster 1913.
Innenansicht gegen Westen 1913.

ju förut en kolonn. De nya murarna uppfördes med lutning inåt för att uppbära valvtrycket bättre.

DATERING

Dateringen av absidkoret och dess långhus kan göras med ledning av sakristians dörromfattning, som enligt vad ovan sagts härstammar från absidkoret. Tympanonskulpturen är besläktad med ikonskulpturen i Endre kyrka, Gotland (hörndraken och lejonreliefen), som kan ha tillkommit omkring 1150. Till den tiden, 1100-talets mitt eller något senare, höra ock de tärningskapitäl, som sitta i ljudgluggarna; tornet synes sålunda vara uppfört strax efter absidkoret och långhuset, vilket stämmer med iakttagelsen ovan, att långhusets västgavel icke putsats, enär tornet var planerat från början.

Tornbågskolonnen med dess skulpterade örn- och människofigurkapitäl föres av ROOSVAL till omkring 1200.¹ Genombrytningen till det äldre långhuset har sannolikt förändrats då, i samband med att ny dopfunt anskaffades (jfr nedan s. 310). Kapitälskulpturen sammanställs av Roosval med Calcarius och hans stilriktnings alster, basen jämföres med en kolonnbas i Olofs ruin i Visby.

Enligt anteckning av Bilefeld i Visby domkyrkas inventarium 1585 blev Fole kyrka byggd 1280: »ANNO 1280 ÆDIFICATUM FUIT TEMPLUM FOLENSE»² (1280 byggdes Fole kyrka). Detta årtal gäller förmod-

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 94.

² Ang. anteckningens värde se: LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., s. 168 o. f.

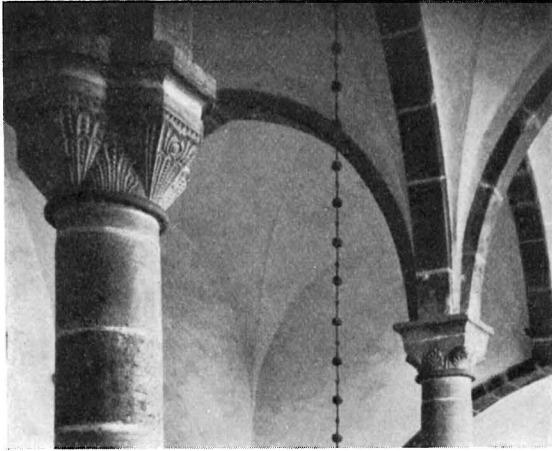

Fig. 348. Fole kyrka. Kolonnernas kapitäl.
Die Säulenkapitäl des Langhauses.

ligen färdigbyggandet av långhusets västra parti. Nuvarande koret och dess portal samt östra långhuskolonnen äro i arkitektur och skulptur besläktade med bl. a. Öja kyrkas långhus, tornet i Stenkyrka, ett par pelare i Örebro domkyrkas kor och i Linköpings domkyrka m. fl., vilka alla tillskrivas den anonyme mästare Neoiconicus. Korportalen i Fole återgår på brudportalen till Visby domkyrka. Långhusets östra parti och koret dateras till mitten av 1270-talet.¹

Skillnaden mellan västra hälften av långhuset och de östra delarna framträder tydligast i västra kolonnens kapitäl och de motsvarande väggkonsolerna, men även i olikheten i de inre omfattningarna kring västpartiets fönster och östpartiets (se ovan s. 298). Murarnas lutning inåt är också ett yngre drag och så betydelsefullt för byggmästaren, att han hellre låter sömmarna på syd- och nordmurarna bli synliga och t. o. m. förser de utskjutande kanterna med huggen kalkstensskoning än avviker från sin byggnadsplan. Portalen har en viss likhet med arbeten av signaturen Ronensis. Att observera är, att den för Neoiconicus så typiska, starkt framspringande sockelprofilen på Endre och Bro kyrkors långhus, sydfasaderna, även finns på Fole långhus i västpartiet och indragen i långhusportalen.

Inredning och lösa inventarier.

Altaret är (1913) murat av huggen sten, täckt av korsmärkt kalkstenshäll, slipad. På framsidan finns relikgömma med en kors-

ALTARE

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 94.

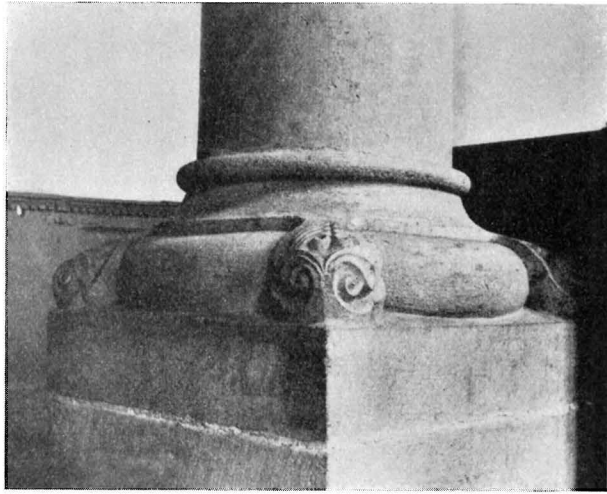

Fig. 349. Fole kyrka. Västra långhuskolonnens bas.
Die Basis der westlichen Langhaussäule.

ristad sten i öppningen, på baksidan är en större nisch. Uppe på tornvalvet ligger en ganska förstörd dörrhalva av ek med medeltida beslag, vilken troligen hört till väggskåp. — 1923 ombyggdes altaret; jfr ovan s. 300¹. Ett sidoaltares skiva är bibehållen som gravsten över J. Herlitz, se s. 318, en annan försvann 1923 (s. 310).

I sydöstra kornörnet ligger en sten med ett genomgående hål samt bredvid detta en musselformig försänkning. Tydligt har på denna sten, som ej ligger på sin ursprungliga plats, stått en piscina.

ALTAR-
UPPSATS

Altaruppsats av trä (fig. 358). I mittfältet en målad framställning av nattvarden med årtal och målarens namn i nedre vänstra hörnet: »1654. JOHAN BARTSCH PICTOR.»; på sidorna Simon och Anna (enligt underskrifter); i överstyckets mittfält lamm med korsfana; i tvenne fält längst ned: »OMNIA IN DEI GLORIAM HAFFR HEDERLIG OCH VELLÆRDE MAND, H. SIMON HANSON STRELOU MED SIN K. HUSTRU ANNA IENSDATTER SAMPT KIRCKEVERGENE HANS VATLINGS, LAFFERITZ RYFFTERS, PAUEL STOR HELVIGS, RASMUS LAURI, LILLE FOLE OCH GEMENE SOGNEFOLCHET LAADET DENNE TAFFULE OPSETTE OC RENOVERE». Färger: Blått, vitt, rött, svart, guld och grönt.

Altarringen, har en 1923 framtagen och restaurerad målad dekoration, blågrön och cinnoberröd akantus på vitgul botten i fyllningarna, kastanjebrun omfattning. Röd plyschdyna.

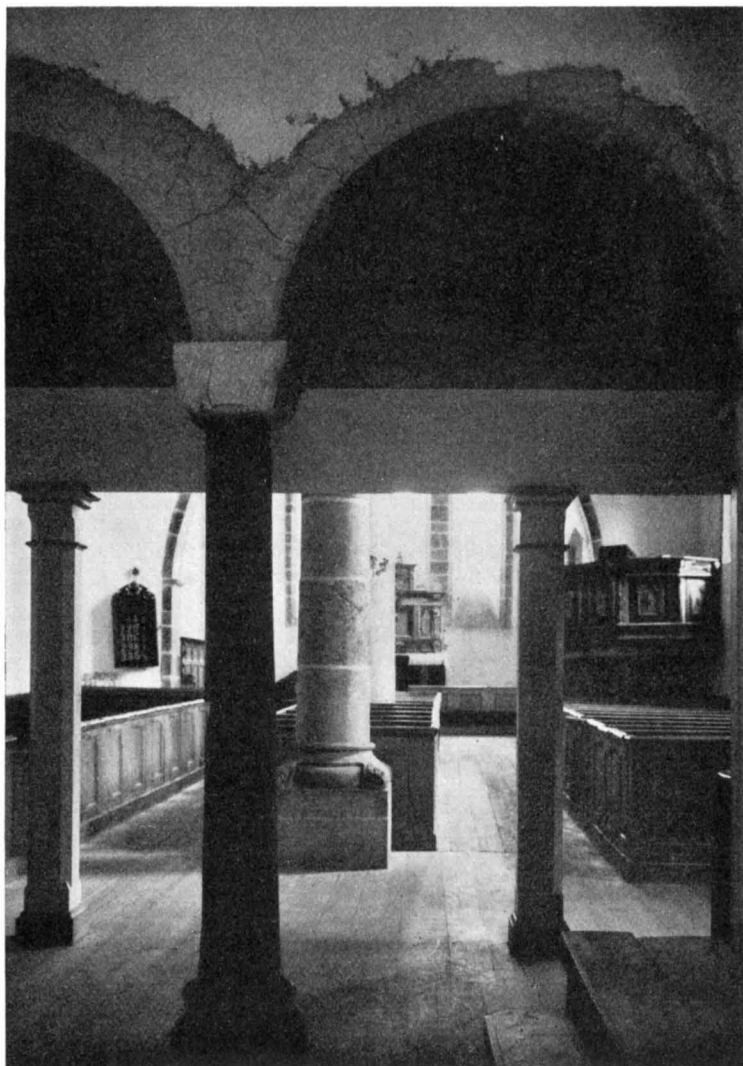

Fig. 350. Fole kyrka. Interiör mot öster (från tornet) före restaureringen 1923.

Das Innere gegen Osten, vom Turme aus gesehen, vor der Restaurierung 1923.

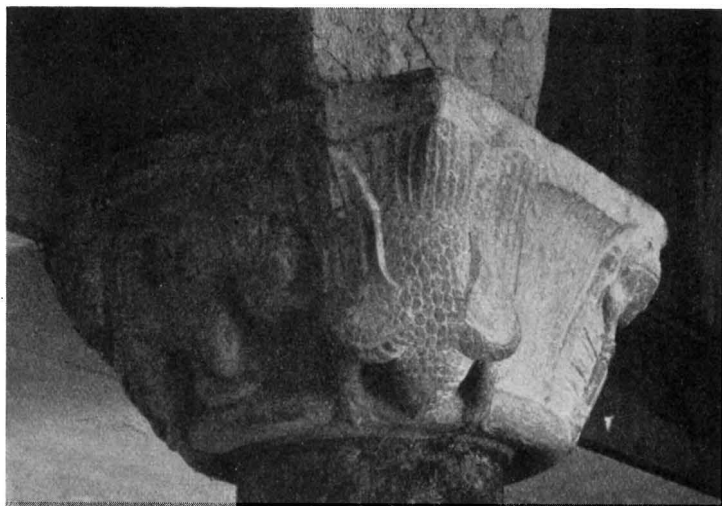

Fig. 351. Fole kyrka. Tornbågskolonnens kapital.
Das Kapitäl der Turmbogensäule.

TRIUMF-
KRUCIFIX

Triumfkrucifix (fig. 359) hänger på korets norra vägg, ovan ingången till sakristian. Figuren, med krona på huvudet, har svagt rosafärgad kropp med gråmålat ländkläde; på det brunmålade korset en påskrift om att krucifixet målats 184(0?). H. ca 385 cm. 1200-talets mitt eller tredje fjärdedel.¹

PREDIKSTOL

Predikstol (fig. 360) i långhusets sydöstra hörn. Målad i flera ljusa färger samt guld och silver. Kring korgen (nedtill) finns följande inskrift målad: »ÅHR 1751 DÅ WARANDE PASTOR HR JOH. HERLITZ

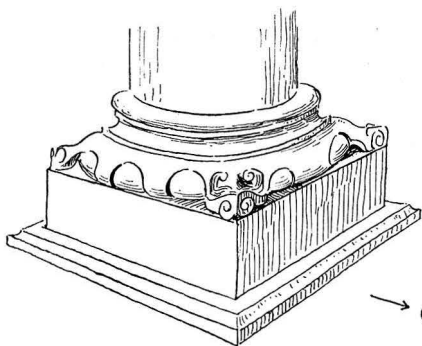

Fig. 352. Fole kyrka. Tornbågskolonnens bas.

Die Basis der Turmbogensäule.

MED DESS FÖRSORG GUDI TILL ÄRA OCH KYRKAN TILL PRYDNAD, SAMT FÖRSAMLINGEN TIL HEDER, LÅTIT BYGA DENNA PREDIKESTOL SAMT MÅLA.» Runt ljudtaket kartuscher med bibelspråk. Överst på taket en domsängel med basun i högra handen, i vänstra språkband. Svart, vitt, rött, blått, grönt, guld och silver. På predikstolstrappan över dörren målats: »CHRISTUS ÄR MIT LIF OCH DÖDEN ÄR MIN

¹ Jfr AF UGGLAS, Träskulptur, s. 284 o. f.

Fig. 353. Fole kyrka. Medeltida, målad inskrift å norra korväggen.

Mittelalterliche Inschrift an der nördlichen Chormauer.

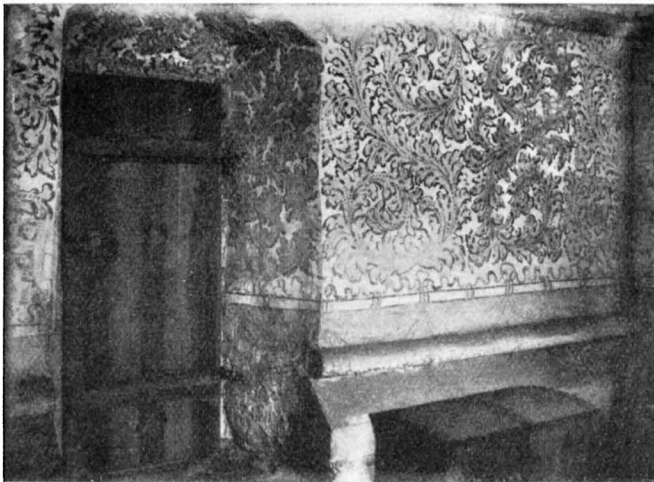

Fig. 354. Fole kyrka. Målad dekoration i sakristian, 1707.

Wanddekoration vom Jahre 1707 in der Sakristei.

BÄNKAR

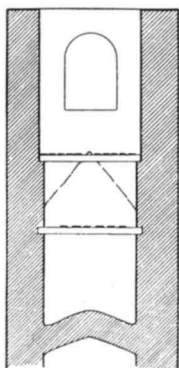

Fig. 355. Fole kyrka. Spår av äldre takfall å östra tornmurens västsida.

Spuren einer älteren Dachschrägung an der westlichen Seite der östlichen Turmmauer.

i judisk dräkt på nordsidans bänkdörrar, vilka synas ha varit daterade

WINING. JOH. HERNELL». Enligt RÄK. har Joh. Hernell, känd som målare och bildhuggare, tillverkat predikstolen. Insidorna av dörren, trappan och korgen ha rokokomönster i blått och rött på vit botten. Insidan av dörren är numera övermålad, men undermålningen lyser igenom.

Korbänk (fig. 361) från 1600-talets slut, målad i smutsgult.

Bänkinredningen (fig. 347, 350) är sluten. På nordsidan äro de femton främsta bänkarna från 1700-talets förra hälft; på dessa bänkars dörrar fanns ännu

på 1830-talet femton »Heliga qvinnor i judisk drägt (1740)»;¹ de två bortersta bänkarna (innan läktartrappan kom till: tre bänkar) äro från omkring 1800.

Bänkarna på sydsidan äro från 1700-talets förra hälft och ha på dörrarna haft »alla profeter»;¹ dessa målningar voro troligtvis utförda samtidigt med figurena

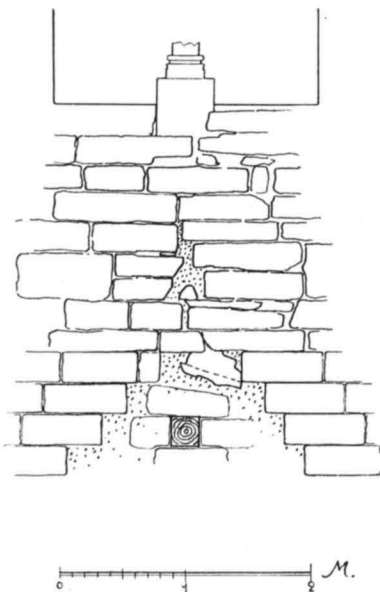

Fig. 356. Fole kyrka. Detalj av tornets östmur, östsidan.

Detail der Ostseite der Ostmauer des Turmes.

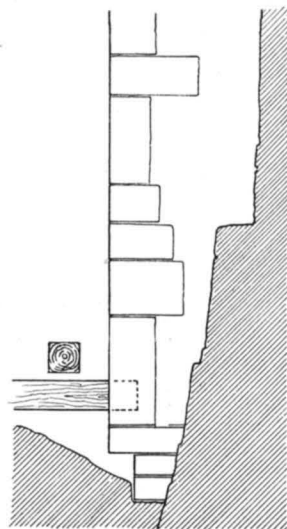

Fig. 357. Fole kyrka. Detalj av tornmuren, sektion.

Detail von der Turmmauer, Querschnitt.

¹ M. GUSTAFSON, S 170:e, U. B.

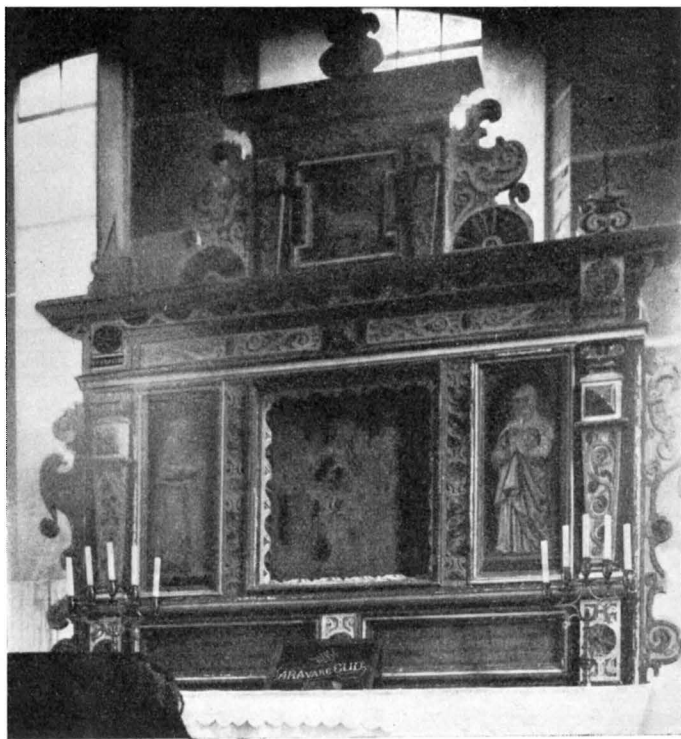

Fig. 358. Fole kyrka. Altaruppsats av trä med målning av Johan Bartsch, 1654.

Altaraufsatz, Holz, mit Malerei von Johan Bartsch, 1654.

1740. Norra och södra bänkkvarteren målades 1923 i stil med främlingsbänken (se nedan) med akantusrankor. Som panel i nedersta tornrummet sitter nu (sedan 1923) dörrarna till de bänkar, som förr stodo i mittkvarteret. De ha marinblå rokokokartusch med vit och blå empirrosett i mitten på blågrå botten, vackra, klara färger. Enligt RÄK. gjordes dessa bänkar 1800—1802; målningen utfördes 1802—1803 (fig. 362).

I långhusets sydvästra hörn står en främlingsbänk med ursprunglig (restaurerad) målning, bladgrön akantus på vitgul botten; på skärmen är målat: »TU SOM RESANDE OCH FREMMANDE ÄR GACK HÄR IN. BEKOSTAD OCH SKIÄNKT AF KYRKIOHERDEN HR JOHAN HERLITZ A:O 1740».

Omkring 1870 fanns (enligt muntlig uppgift) mellan långhuset och tornet en skiljevägg av bräder. På sidorna om denna fanns skåp med olika föremål, bl. a. kyrkstötekäppar med bilder, vilka av barnen

NUMMER-
TAVLOR

DOPFUNT

Fig. 359. Fole kyrka. Triumfkruzifix från omkr. 1250—1275.
Triumphkruzifix. Um 1250—1275.

ovanför samt flykten till Egypten, på undersidan rankmotiv; halsen har fyra hörnhuvuden med människoansikten samt djur- och människofigurer; foten, i ett stycke med halsen, är profilerad: Hålkäl, vulst och plint. Enligt inuti skålen målad inskrift är funten målad 1707. Funten, ett arbete av Calcarius omkring 1200² står mitt under triumfbågen; 1913 stod den på en korsmärkt sten, som ursprungligen varit skiva till sidoaltare; denna altarskiva försvann 1923. Ursprungligen har funten stått i nedersta tornrummet. Funtens ursprungliga podiesten, med hål, är till hälften bevarad som trappsten utanför södra långhusportalen.

Dopskål av mässing, förtent. H. 8 cm. Diam. 28 cm. 1600-talets mitt.

NATTVARD-
KÄRL

I 1682 års inv. förtecknas »Een förgylt sølwerkalk och disk» (nedan s. 320). Denna kalk finnes nu i Bro kyrka — patenen är nu

användes som käpphästar. Vid läktarens uppbyggnad 1872 kastades allt detta ut. På läktaren står en orgel med fasad i gotiserande stil, efter ritning av J. F. Åbom, 1870-talet.

Nummertavla (fig. 363) med skulpterad träram, solros- och bladmotiv, senare målad i guld och svart. Nedtill på ramen är målat, ursprungligt ehuru påbättrat: »PAWEL HANSSON NYGÅRD. MARGRETA REICK ANO 1736 DEN 12 JUNI» (»3» ej tydligt, utfyllt efter M. Gustafson).¹ Nummertavlan är sannolikt skulpterad av Johan Hernell. H. 68 cm.

Nummertavla av ek, nutida arbete, enkelt skulpterat överstycke. H. 140 cm.

Dopfund (fig. 364--366) av kalksten, med uttömningshål. På skålens yttersidor i jämförelsevis hög relief de tolv apostlarna med sina namn

¹ S 170:e, U. B.

² ROOSVAL, Ciceronen, s. 94.

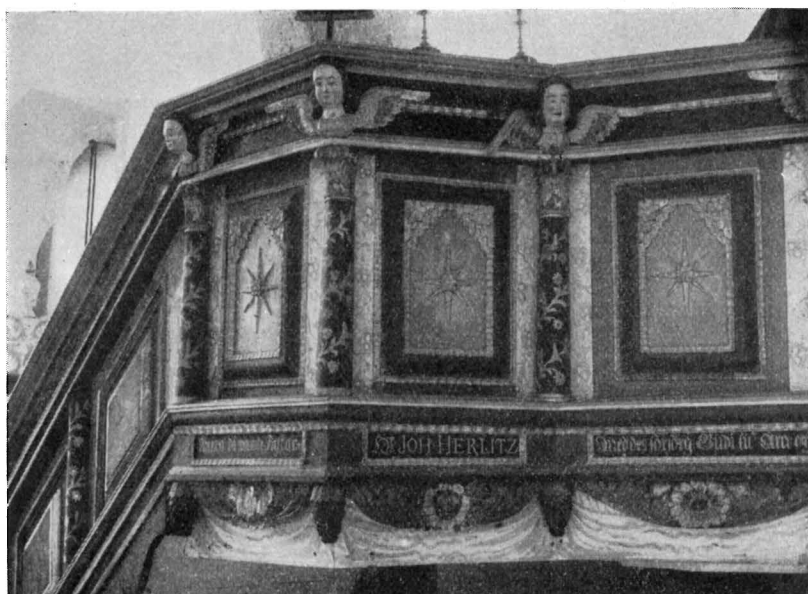

Fig. 360. Fole kyrka. Predikstol, 1751.
Kanzel, 1751.

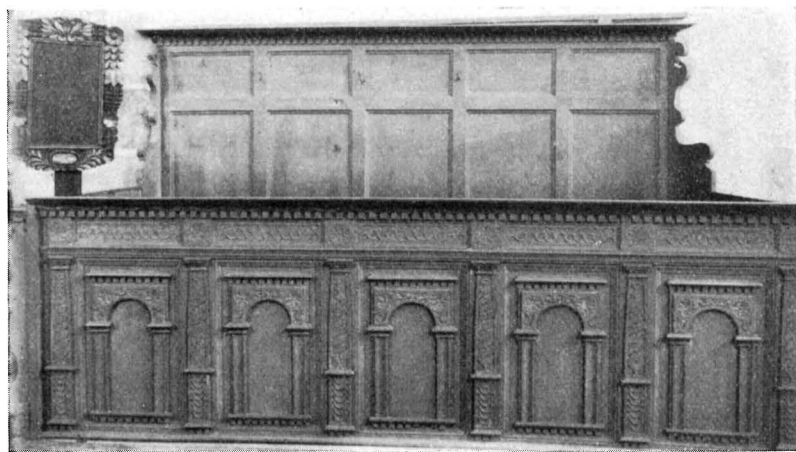

Fig. 361. Fole kyrka. Korbänk, 1600-talets slut.
Chorgestühl, Ende des 17. Jahrhunderts.

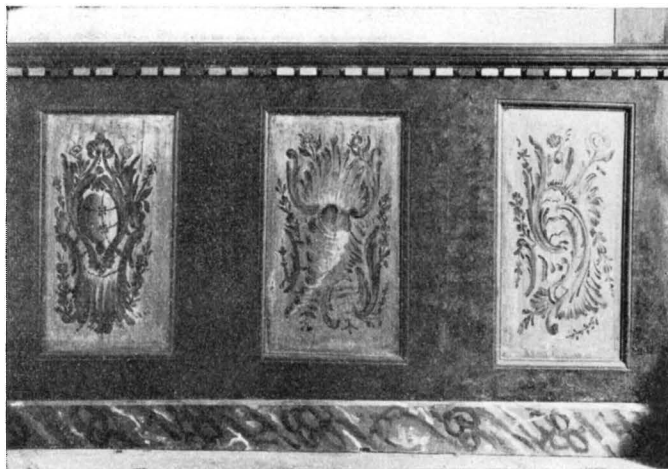

Fig. 362. Fole kyrka. Bänkskärmar, målade 1802—1803.
Gestültüren, 1802—1803 gemalt.

försvunnen — dit pjäsen kommit på obekant sätt. Kalken, som är av silver, förgylld, har på foten en inskrift i minuskler: »IHS MARIA M CCCC LXXXV GATTWEDER OSTRIFTE ET OLEF OSTRIFTE DEDIT IN EC-

CLESIE FOLE ORATE DEŪ PRO EO CŪ UXORE EA» (Jesus Maria — 1485 gav Gottfrid Ostrifte jämte Olof Ostrifte denna till Fole kyrka; bed Gud för honom och hans hustru); den beskrives och avbildas bland Bro kyrkas övriga inventarier ovan s. 275.

Fig. 363. Fole kyrka. Nummertavla. 1736.
Verstafel, 1736.

Kalk (fig. 367) av silver, delvis förgylld; cylindrisk skål, skaftknapp i hoptryckt kulform, konisk fot med ett par profilavsatser. Stämplar: CAB (= Carl Anders Bahr) — tre kronor — W (= Visby) — H4 (= 1838). H. 28 cm. Paten till kalken, silver, förgylld, lika stämplar. Diam. 16 cm.

Sockenbudskalk (fig. 367) av silver, delvis förgylld; i formen lika föregående. Stämplar: CAB (Carl Anders Bahr) — tre kronor — K4 (= 1840) — W (= Visby). H: 14 cm. Paten av silver, förgylld, med lika stämplar. Diam. 8 cm.

Vinkanna av tenn. Djupt nedskuren snås på bukidg kannan, vid

Fig. 364. Fole kyrka. Dopfund av Mäster Calcarius, omkr. 1200.

Taufstein von Meister Calcarius, um 1200.

grepe, urneliknande lockknapp. Stämplor: Figur med våg — träd med krona över (=Eksjö vapen) — Ekesjö — X4 (=1852). I botten uppstucket: »FOHLE KYRKA ÅR 1852». H. 30 cm. Lika kanna i Lokrume (fig. 411, s. 349).

Oblatskål av tenn. Oval skål med bladkvistar som öron på rombisk fot med lagergirland. Stämplor: Ekesjö—NEJ — X4 (=1852). H. 18 cm. Lika skål i Lokrume (fig. 412, s. 349).

Ljuskrone (fig. 368) av mässing. 16 pipor i två kransar. Stammen krönes med kvinnofigur hållande en palmkvist. Inskrift på den stora kulan nedtill: »FÖRFÄRDIGAD AF ELI SANDBERG I STOCKHOLM ÅR 1795.»

BELYSNINGS-
REDSKAP

Ljuskrone av mässing, pressad plåt och dragna rör, 12 pipor i två kransar, och en dylik av gjuten mässing, 16 pipor i två kransar, båda i 1600-talsstil, nutida arbete. H. ca 130, resp. ca 85 cm.

Fig. 365. Fole kyrka. Dopfunten. Flykten till Egypten.
Der Taufstein. Die Flucht nach Ägypten.

Ljuskrone, mässing och glasprismor, 1800-talets mitt. H. ca 110 cm.

Ljusstakar (fig. 369 *b*) av mässing, ett par, 5-pipiga, platt rund fot. H. 44 cm. 1600-talet.

Ljusstakar (fig. 369 *a*) av tenn, ett par. Åttasidig, platt fot. Stämplor: ML (= M. Leffler) på ömse sidor om ängel med kvist — otydlig stämpel med kunglig krona över. H. 30 cm. 1700-talets början.

TEXTILIER

Antependium av röd sammet med kors av påsydda guldgaloner samt broderier i gult silke på ljusgrå botten, brödets och vinets symboler. Obetydligt arbete från omkring 1900.

Tvänne håvar klädda med röd sammet, fransar av linnetråd, tofsar av röda och vita trådar. I den ena tofsen en klocka av metall i

Fig. 366. Fole kyrka. Dopfunten. Apostlar.
Der Taufstein. Apostel.

halvkuleform med uddig kant och ornerad i låg relief med sköld av 1600-talstyp samt kvistar. Svarvade skaft med släta beslag av mässing. 1700-talet.

Under inventariseringen 1913 påträffades under golvet, liggande som underlag till en golvbjälke i långhuset, hälften av en trapetsformad gravsten med skråfasade kanter, utan inskrift. Denna sten är av samma typ som Botrefs sten i Klemens' ruin, Visby, vilken kan dateras till omkring 1100, senast 1100-talets första årtionde;¹ stenen i Fole är från samma tid. Alldeles intill långhusets sydmur, utanför kyrkan, finnas gravar med kantställda sidostenar, delvis ra-

GRAVSTENAR

¹ LUNDMARK, Botrefs sten i St Clemens, i G. A., 1914, nr 298.

Fig. 367. Fole kyrka. Kalk av silver, 1838 (t. v.); sockenbuds-kalk av silver, 1840 (t. h.).
Kelch aus Silber 1838 (links); Kelch aus Silber für Krankenkommunion 1840 (rechts).

serade. G 1 å fig. 331 $\frac{1}{2}$ är byggd av på kant stående kalkstenschällar samt täckt av en nu i flera stycken söndersprängd stenplatta; L. 215 cm, B. i västra ändan 82 cm, i östra ändan 71 cm. G 2 å fig. 331 $\frac{1}{2}$ markerar en grav byggd på enahanda sätt som föregående, liksom den raserad; L. 165 cm, B. ca 70 cm. G 3—G 6 å planen beteckna gravar, vilkas täckhällar ligga ca 20 cm under markytan. De ha ej undersökts beträffande innehållet. G 3 täckes av häll med 14,5 cm högt latinskt kors mitt på samt tvenne försänkta linjer utefter kanterna; L. 214 cm, B. 122 och 103 cm. G 4 har brusten häll; L. ca 215 cm, B. ca 175 cm. G 5:s häll har ett ca 155 cm högt latinskt kors på trappfot med två steg, dubbla försänkta linjer utefter kanterna; L. 186 cm, B. 103 och 97 cm. G 6 har häll utan ornering; L. 209 cm, B. 102 och 72 cm. En av Liljegren (nr 1722)¹ omtalad sten med runor, mitt på botgörarris, pilgrimsstav och bokpåse,² har ej påträffats. Ovan jord, strax öster om kyrkan ligger en sten (G 8; fig. 370) med inskrift med majuskler: »HALGWI HALDIAVDIS JACET HOC TUMULATA SEPVLERO DONA SUE LAVDIS DE HVIC DET IN ORDINE PVLERO», hvilket Lindström tyder: Helvigs (namn på gård i socknen) Haldiaud ligger jordad i denna grav och tillägger: »Det öfriga ger ingen begriplig mening»,³ av äldre författare har upptagits en sten, varå inskrift med majuskler: »ANNO DOMINI M CCC VI OBIIT PETRUS DE FOLE CVIUS ANIMA REQVIESCAT IN PACE» (Herrens år 1306⁴ dog Petrus från Fole, vars själ må vila i frid).³ Stenen synes nu vara försvunnen (fig. 371).

G 9, rektangulär sten med oläslig inskrift i ring. Söder om kyrkan.

G 10 (fig. 372), inskrift med majuskler: »HIC EGO BOTEDIS HALGWI JACET TUMVLATA CELESTIS REGIS VTINAM SANCTIS SOCIATA OBIIT ANNO DOMINI M CCC XXVII IDUS MAII» (Här vilar jag Botedis Helvigs jordad,

¹ LILJEGREN, Runurkunder, s. 201; Monumenta runica I, s. 80.

² LINDSTRÖM, II, s. 48; jfr HILFELING, Fm. 57:7, s. 17; Atlas, tab. 4.

³ LINDSTRÖM, s. 74.

⁴ HILFELING, Fm. 57:7, s. 17. LINDSTRÖM uppger, förmodligen av misstag året 1316.

Fig. 368. Fole kyrka. Ljuskrone av mässing, 1795.
Kronleuchter aus Messing, 1795.

Fig. 369. Fole kyrka. *a* ljusstake av tenn, 1700-
talets början; *b* ljusstake av mässing, 1600-talet.
Leuchter: *a* Zinn, Anfang des 18. Jhds; *b* Messing, 17. Jhd.

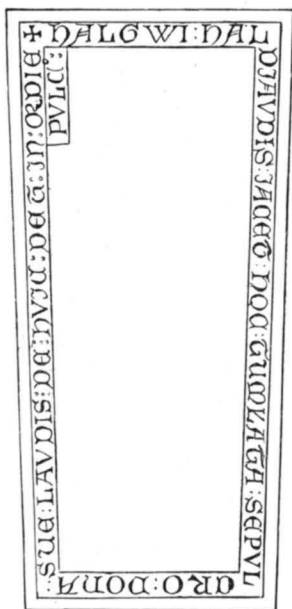

Fig. 370. Fole kyrka. Gravsten,
1300-talet.
Grabstein, 14. Jahrhundert.

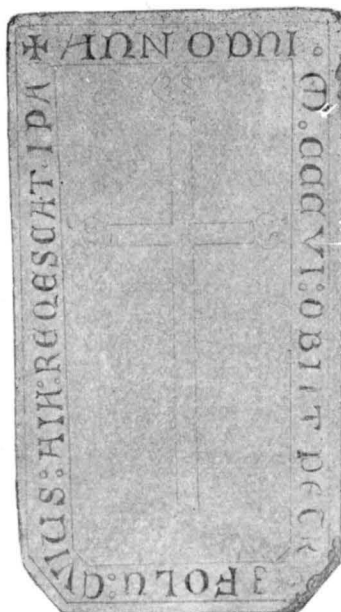

Fig. 371. Fole kyrka. Försvun-
nen gravsten, 1316.
Grabstein 1316.

give Gud förenad med den himmelske konungens helige; hon dog Herrens år 1327 den 15 maj).¹ På 1700-talet har stenen försetts med gravskrift över pastor Georg Brygger. Inne i kyrkan, i koret.

G 11 (fig. 373), inskrift i minuskler: »HIC IACET IN TUMBA OLAUS NOMINE BUTTA CON DAM CURATUS UTINAM SANCTIS SOCIATUS ANNO DOMINI M CD LXXX IX OBIIT DIE ALEXI» (Här vilar i graven Olof med namnet Butta, fordom kyrkoherde, give Gud förenad med helgonen; Herrens år 1489 dog han på Alexi dag [den 17 juli].² Mitt på stenen kalk med oblat. Inne i kyrkan, i koret.

G 12 Gravsten med inskrift i versaler på kartusch: »HÄR UNDER HWILAR KYRKIOHERDEN HR JOHAN HERLITZ DÖD A:O 1729». Denna gravsten har ursprungligen varit skiva på sidoaltare, varom såväl fem små ristade kors som hål för relikgömma vittna. Nära ena kanten finnas tvenne hål, 3 cm diam., som äro fyllda med blyrester; troligtvis har en järnställning för något ändamål varit fastsatt i dessa hål på altarskivan. I koret, söder om altaret.

¹ LINDSTRÖM, II, s. 75.

² LINDSTRÖM, II, s. 75.

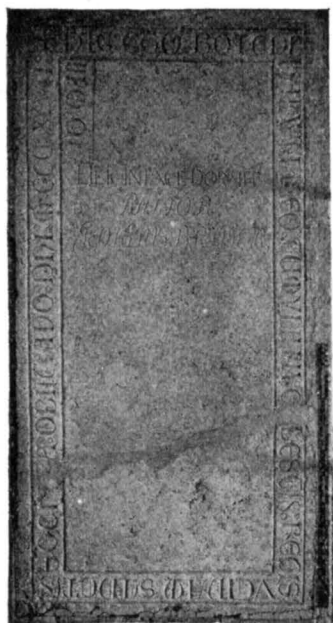

Fig. 372. Fole kyrka. Gravsten, 1327.
Grabstein 1327.

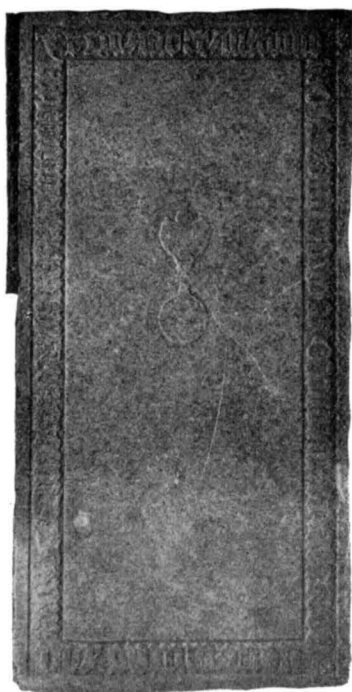

Fig. 373. Fole kyrka. Gravsten, 1489.
Grabstein 1489.

Mitt i koret ligger en gravsten över en annan kyrkoherde Johan Herlitz, f. 1700, d. 1779, samt hans två hustrur, döda resp. 1741 och 1779. Markerad G 13 å fig. 331 $\frac{1}{2}$.

Fattigstock, innanför långhusets sydportal, av trä, kastanjebrun, med tiggare och hund i enkel målning på en tavla, daterad 1652.

Fattigbössa, i cylinderform, av gjutjärn, gråmålad, märkt »BS 1819». H. 30 cm. I sakristian.

I sakristian står en plåtbeslagen kista med smidda ornerade beslag. H. 60 cm. B. 53 cm. L. 100 cm. 1700-talet. På samma ställe finns också ett enkelt bord, en stol från 1600-talets slut och fem stolar från omkring 1700 och 1700-talets början. Möblerna gråmålade.

Under kyrkgolvet tillvaratogs vid inventariseringen 1913 sjutton stycken Visby-brakteater, en Visby-skilling av år 1535 samt en del kopparmynt av sent datum. Vidare en klädeshäkta av silver, medeltida, och en s. k. nöt till armborst, av ben. Nu i Fornsalen (C. 2553—2559).

FATTIG-
STOCK,
KISTOR

KLOCKA

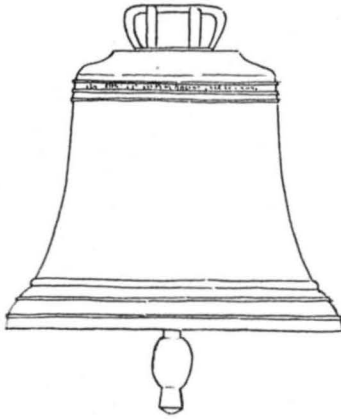

Fig. 374. Fole kyrka. Ringklocka, 1400-talets mitt.
Glocke, Mitte des 15. Jhds.

Klocka i tornet (fig. 374) med inskrift i minuskler: »AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINUS TECUM BENEDICTA TU IN MULIERIBUS ET BENEDICTUS FRUCTUS VENTRIS TUI AMEN.» Mitt på klockan är ett bomärke i relief, enligt LINDSTRÖM Lill-Ryftes bomärke. H. (med kronan) 105 cm. Vid 107 cm. 1400-talets mitt.

Ring-, transport- och fattigklubbör av furu: En med inskuret årtal 1751 för första ringningen, sista ringningen 1889; en med årtal 1786 och bomärken; en märkt 1802 samt med anteckningar om vedtransporter; en med inskuret årtal 1814 och bi-

belspråk rörande omsorgen om de fattiga. L. ca 12 à 16 cm. I sakristian.

SPEGELS INVENTARIUM

Vid SPEGELS visitation 1682 intogs i kyrkans inventarium bl. a.:

»Een förgylt sölwerkalk och disk

Een thenkalck

Een messehake

Een chorkappa

Twå stykken röckljner

Een gammal messingskittel uti funten (överstruket och bredvid står: »bäcken»)

Een gammal altarbook, dansk

ett rökelsekäril

ett brudesäte

Twå liustakar af then

— — — —

ett altarkläde och lakan

Een swensk psalmebook köpt

Een swensk Catechismus,

Lutheri den större

Kyrkians kista, beslagen med jern och 3 lås.»

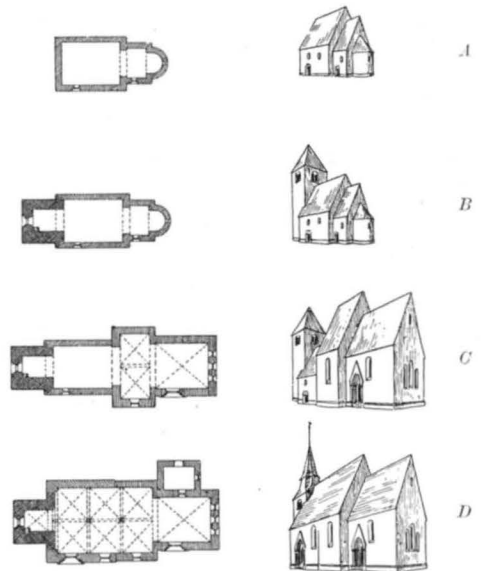

Fig. 375. Fole kyrka. Schematisk utveckling. Jfr plan, fig. 330.
Schematische Entwicklung. Siehe auch Grundriss, Fig. 330.

Sammanfattning av Fole kyrkas konsthistoria.

I. Fragment av gravsten från omkr. 1100 visar, att kyrka — uppförd 1096 enligt STRELOW — fanns på platsen redan då.

II. Absidkyrka av sten — jfr ovan s. 300, not — med ett något yngre torn. 1100-talets mitt eller något senare. (Fig. 375 *A, B*.)

III. Tornbågen utvidgas och i denna insättes en mittkolonn med örncapital; omkr. 1200. Dopfont samtidigt av Calcarius.

IV. Nuvarande kor och östra delen av nuvarande långhus av Neoiconicus; Triumphkrucifix; 1200-talets mitt eller tredje fjärdedel. (Fig. 375 *C*.)

V. Västra delen av långhuset, sakristia; omkr. 1280 (BILEFELDS inv.: 1280). Vid denna tid ny- eller ombygges prästgård. (Fig. 375 *D*.)

VI. Nattvardskalk (1485) och tornklocka; 1400-talet.

VII. Altaruppsats av trä med figurmålning av Johan Bartsch 1654.

VIII. Målning i sakristian 1707. — Predikstol 1751 av Johan Hernell.

IX. Kyrkan vitkalkas invändigt 1848. — Läktare 1872. — Restaurering 1923.

Zusammenfassung.

Ein Bruchstück eines Grabsteines, der um 1100 gehauen ist, zeigt, dass eine Kirche schon damals auf dem Platze stand. Einige in dem oberen Teil des Ostgiebels festgemauerte, bogenförmig gehauene Steine mit fein gehauener Vorderseite deuten darauf, dass die Kirche von Stein, die der ältesten folgte, mit Absis abgeschlossen war; Teile der Langhausmauer der Absiskirche sind bei Ausgrabungen angetroffen. Dieser zweiten Kirche gehörte das heute als Einfassung des Sakristeieinganges verwendete Portal (Fig. 343); um 1150. — Der noch stehende Turm wurde um ein Jahrzehnt später gebaut. Der Turmbogen wurde vergrößert und eine Säule mit figurengeschmücktem Kapital wurde darin hineingesetzt; um 1200. Diese Veränderung hängt ohne Zweifel mit dem Anschaffen des Taufsteins (Fig. 364—366) zusammen.

Das noch stehende Langhaus ist in zwei Perioden aufgeführt. Erst wurde die östliche Travée gleichzeitig mit dem heutigen Chore vom anonymen Meister Neoiconicus gebaut. Für dieses Interieur wurde der Triumphkrucifix (Fig. 359) gemacht; Mitte oder drittes Viertel des 13. Jahrhunderts. Die mittlere und die westliche Travée wurden wahrscheinlich 1280 gebaut, ein im 16. Jahrhundert aufgezeichnete Baudatum.¹ Gleichzeitig wurde auch die Sakristei an der Nordseite des Chores aufgeführt.

Dem 15. Jahrhundert gehören einige interessante Inventarstücke, der silberne Kelch (1485 datiert), jetzt der Nachbarkirche Bro gehörig (Fig. 313) und die Glocke mit Minuskelinschrift (Fig. 374).

Der Altaraufsatz (Fig. 358) ist eine einfache Tischler-Arbeit; seine Figuren sind von Johan Bartsch 1654 gemalt. — 1707 wird das Innere der Sakristei gemalt (Fig. 354). — Die Kanzel (Fig. 360) ist ein Werk des Tischlers Johan Hernell 1751. — Die Empore ist 1872 gebaut. 1923 wird die Kirche mit ihren Mobilien restauriert.

¹ LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc. S. 179 u. f.)

LOKRUME KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN, NORRA
TREDINGEN, BRO SETTING, BRO TING, VISBY STIFT,
NORRA KONTRAKTET, ANNEX TILL FOLE.

Tryckta källor (se även föreg. samt noter): BRUNIUS II. — ROOSVAL, Kirchen.
Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.: HILFELING, Fm. 57: 10 och 11. — A. T. A.: P. A. SÄVES berätt. 1864; ca 50 fot.; teckn. av P. A. SÄVE; uppmättningsritn. av GUST. HOLMDAHL. — B. St.: Kopior av ritn. till bänkar, orgelfasad och läktare 1889 av GUST. E. PETTERSON.

Kyrkans arkivalier gemensamma med Foles.

Kyrkogården.

Kyrkan ligger på slätten, och det jämförelsevis låga tornet skymmes lätt bort för den vägfarande av skogsdungarna. Då man kommit så nära, att kyrkan och någon av dess kyrkogårdsportaler bli synliga, får man intryck av kyrkan som en tungt proportionerad anläggning. De på det kraftiga, trubbigt avslutade tornet högt sittande galleriöppningarna med de vita murflaken nedanför ge tornet karaktär av befästad trygghet.

MUR Mitt på det kvadratiske begravningsområdet ligger kyrkan (situationsplan fig. 377). Den omgärdas av en mur lagd av kalkstensflis, utan bruk. H. 120—160 cm, B. 90—100 cm. Av de båda kyrkogårds-
INGÅNGAR portalerna, vilkas kalkstensmurar äro spritputsade, användes endast den i väster (fig. 380) för sitt ändamål. Avtäckningen är gjord med bräder. Öppningen utåt stänges med tjärade brädportar; den har liksom öppningen inåt rak överliggare av trä. Intet valv eller annat innertak. Portalen i öster (fig. 381) är likaledes av kalksten med spritputsade väggar. De båda öppningarna, den inre rundbågig, den yttre spetsbågig, med omfattningar och vederlagslister av huggen kalksten, äro tillslutna med tjärstrukna brädportar; portalen tjänstgör numera som vagnbod. Invändigt finnas tvenne med triangelbågar övertäckta sittnischer. Ett tunnvalv vilar på portalens nord- och sydmurar. Bräddtak. Den östra portalen torde vara uppförd under 1200-talets sista årtionden. I västra murportalens mot kyrkogården vettande omfattning är ett hugget block använt, som kan ha tillhört lång-

Fig. 376. Lokrume kyrka. Exteriör från sydost.
Aussenansicht von Südosten.

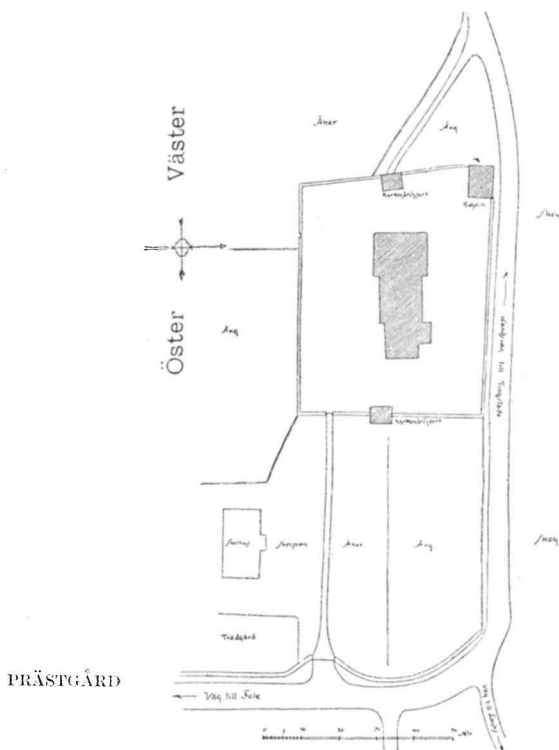

Fig. 377. Lokrume kyrka. Situationsplan. Skala 1 : 2 000.
Lageplan.

husets sockel. Detta synes tyda på, att portalen byggdes samtidigt med tornet, då en del av långhusets sockelstenar blevo obehövlige, alltså 1200-talets sista årtionden. I varje fall är dock denna lucka i senare tid förändrad. Den mest använda ingången till kyrkogården är den i sydöst (fig. 384), som har träportar i enkel omfattning av stolpvirke, tjärat. I omfattningen är årtalet 1795 inskuret. En träport i söder leder ut till en sopbacke. En bod i nordvästra hörnet av kyrkogården är till och med första våningen uppförd av kalksten och spritputsad. Andra våningen är av bräder, grönmålad, med gulbruna knutar och fönsterluckor. Spåntak.

HILFELING omtalar¹, att det vid hans besök 1801 syntes lämningar av en stenbyggnad omkring 100 alnar öster om kyrkan; man antog att här legat en prästbostad.

Utefter kyrkogårdsmuren växa ask, hästkastanj, lönn och oxel. Förutom ett genombrutet gjutjärnskors med änglafigur, som är modellerad av K. G. Qvarnström, i mitten på 1800-talet, och en i låg tumbaform uppmurad grav över husbonden Lars Larsson Thomasse och hans hustru, 1840-talet, är det mest moderna tingestar av polerad granit, som göra sig gällande på den vigda jorden söder om kyrkan. En 1300-talssten ligger nätt och jämnt uppe i markytan, ett par 1600-tals äro resta mot kyrkogårdsmuren i söder. Två stora hällar (utan inskrift) äro lyckligtvis bevarade i sitt läge under stora långhusfönstret.

Kyrkobyggnaden.

Ehuru man i exteriören (fig. 376) avläser byggnadsperioderna — rundbågiga öppningar i koret, rund- och spetsbågiga i långhuset och tornet — är detta dock intet för helheten störande. De olika delarna

¹ Fm. 57: 10, s. 20.

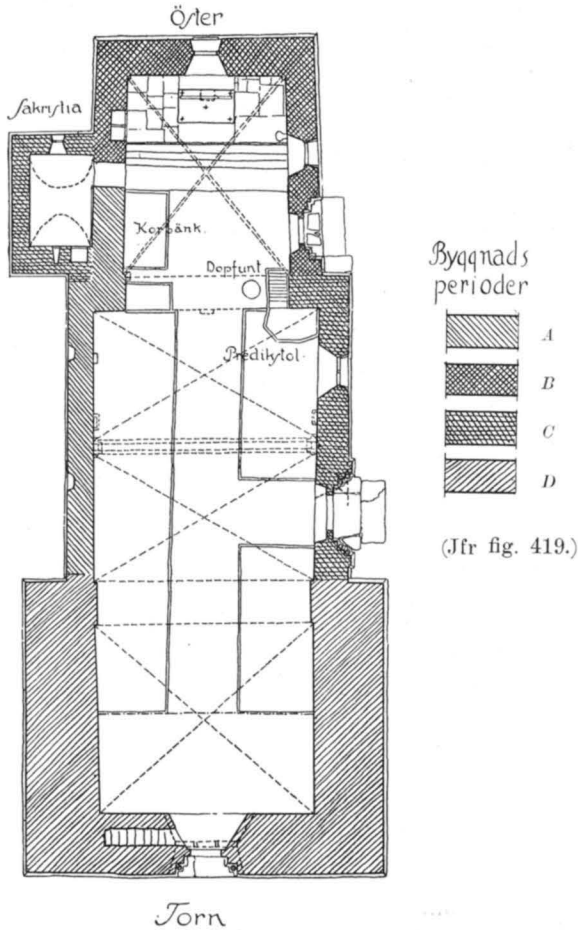

Fig. 378. Lokrume kyrka. Plan. Skala 1:300.
Grundriss.

sammanhållas väl av den överallt i det yttre ensartade behandlingen av de av kalksten uppförda murarna, spritputsning, avfärgad vit, med putsfria hörn och omfattningar. Även taken, överallt svarttjärade brädtak, bidraga till anläggningens homogena utseende.

Det i planen (fig. 378) fyrkantiga koret har som sockelgesims kraftig rundstav ovanpå bred skråkant, långhuset på sydsidan och tornet ha bred skråkant, långhuset på nordsidan har smal skråkant (fig. 382). Sektioner (fig. 385, 386). Takstolarna över långhuset (fig. 383) äro tillkomna 1775 (inskuret i västligaste takstolen), tornspirans resning är från 1752 (inskuret i en bräda i spirans nedre del, där även konstruk-

MATERIAL

PLAN, SEKTIONER

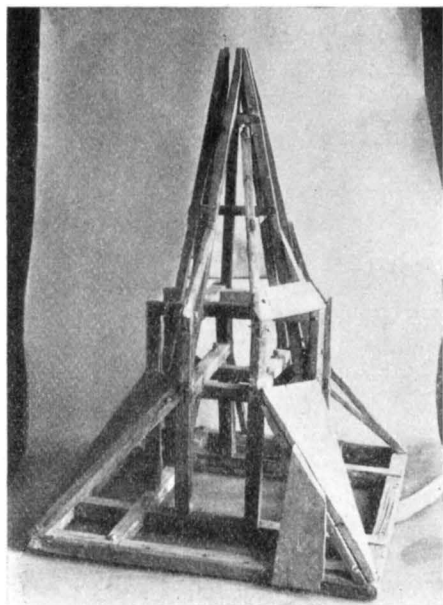
KORPOR-
TAL

Fig. 379. Lokrume kyrka. Modell av tornspirans konstruktion.

Modell der Turmspitzekonstruktion, im Museum Gotlands Fornsal, Visby.

med yttre smygar av huggen kalksten. I förhållande till sin höjd äro fönstren ganska breda (jfr det rundbågiga fönstret ovanför långhusets sydportal). Båda fönstren ha stenkarm och blyinfattat, ofärgat glas i kvadratiske bitar. I korets norra mur är en rundbågig ingång till sakristian, som kan stängas med bräddörr. Sakristian får dagsljus genom en rektangulär öppning i östra muren med utvändigt huggen omfattning; i västra muren finns en smal, nu igenmurad fönsterspringa. Söder om denna finns ett väggsåp med dörr från 1500-talet.

LÅNGHUS-
PORTAL

Långhusets portal (fig. 389), på sydsidan, är spetsbågig. Schemat för den rikare än korportalen profilerade portalen är: Två kolonnetter, och två rätvinkliga hörn mellan pilastrar och post. Posterna och hörnen närmast dessa bära upp var sin fyrbladigt konturerade flisa. Kapitälsviterna prydas med skulpterat nätverk av jämntjocka stänglar. Grenverket är komponerat utan organiskt sammanhang med kolonnett- och pilasterkapitälerna, det ligger som en grovt flätad spets mellan kapitälens platta och astragal (fig. 390). Baserna ha degenererad attisk profil med hörnblad framför de rätvinkliga hörnen; hörnbladen, som äro uppåtböjda i kulform, förbindas på östra basräckan

törens namn står: »HANS LOVZ»; modellen till spiran finns i Fornsalen (fig. 379). Östra delen av koret är lagd med stengolv, ett par trappsteg högre än kyrkans golv i övrigt, som är av trä.

Korets portal (fig. 387) är uppbyggd med post, rätvinkligt hörn, kolonnett och murhörn, vilka delar alla gå upp i rundbågar. Kapitälerna äro skulpterade endast ovan kolonnetterna; tre- och femflikiga blad med diamantnerv följa tätt efter kapitälens form och täcka ytorna helt (fig. 388). Baserna ha attisk profil. Den brunmålade bräddörren har delvis medeltida beslag. Bomhål. Invändigt låg triangelbåge. I öster har koret ett fönster och i söder ett, båda rundbågiga och

Fig. 380. Lokrume kyrka. Exteriör från nordväst.
Aussenansicht von Nordwesten.

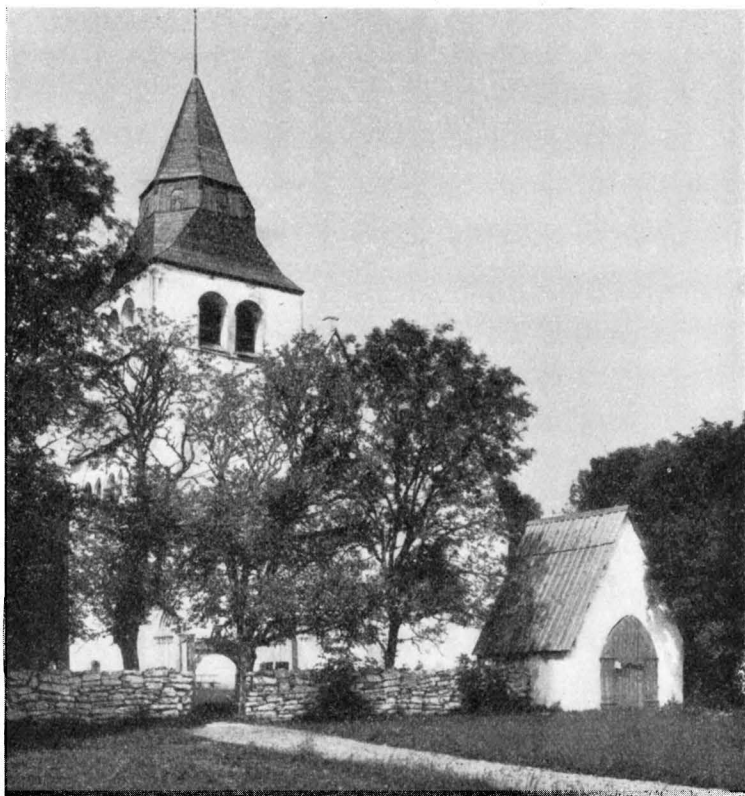

Fig. 381. Lokrume kyrka. Exteriör från öster.
Aussenansicht von Osten.

sinsemellan av en bladlikekrans (fig. 391). Portalöppningen stänges med brunmålade brädportar med delvis medeltida beslag. Bomhål. Invändigt nära rätvinklig triangelbåge. Snett ovanför portalen sitter ett rundbågigt fönster och öster om detta ett tvådelat spetsbågigt, det sista med masverk. Båda ha utvändiga smygar av huggen sten, och båda ha blyinfattat, i kvadrater skuret glas. Utifrån synas i långhusets nordmur tvenne små igenmurade rundbågiga fönster (fig. 397), vilka tydligen tillhöra en äldre period än det rundbågiga fönstret i sydmuren. De igenmurade fönstren ha huggen kantskoning, möjligen hel smyg av huggen sten, som nu är dold under putsen.

TORN- ELLER
VÄSTPORTAL

Tornets portal (fig. 392), i väster, är rundbågig med undantag för den innersta av de bågar som vila på de olika profillederna, post, rätvinkligt hörn, kolonnett och murhörn; denna innersta båge är svagt

spetsig. Portalens allmänna karaktär gör det klart, att den spetsiga bågen tillkommit i ett senare skede, t. ex. vid portalens förflyttning och ombyggnad. På

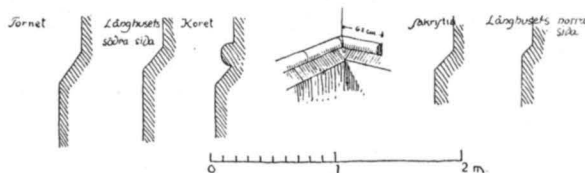

Fig. 382. Lokrume kyrka. Sockelprofiler.
Sockelprofile.

kapitälen ligga stora flerflikiga, mjukt veckade blad med smala diamantnerv utbredda. Från södra kolonnettens kapitälhorn nedhänger ett hoprullat skyddsblad (fig. 394), motsvarande horn på norra sidan prydes av ett ur ett hölje av blad framväxande ansikte (fig. 393). Baserna ha attisk profil och hornblad. Brunmålad bräddörr med medeltida beslag. Bombhål. Invändigt mycket låg triangelbåge. Ovanför portalen sitter ett tredelat spetsbågigt fönster med masverk av kalksten; enfärgat glas som i de andra fönsterna i kyrkan. Upp till torngallerierna leder den i västportalens norra innersmyg börjande trappan, hvilken löper i västra och norra tornmurarna till norra galleriet. Detta liksom det södra har tvenne par spetsbågiga öppningar, varje par inom spetsbågig blinding med huggen kalkstensomfattning; det mellersta stödet i varje par utgöres av en knippekolonn. I nivå med gallerierna ligger valvet över tornets nedersta rum, ett kryssvalv. Från detta fortsätter trap-

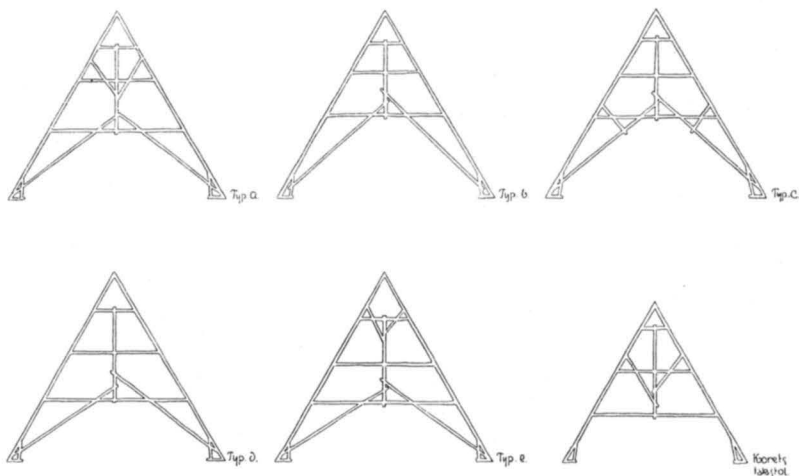

Fig. 383. Lokrume kyrka. Uppmätning av takstolarna.
Abmessungen der Dachstühle.

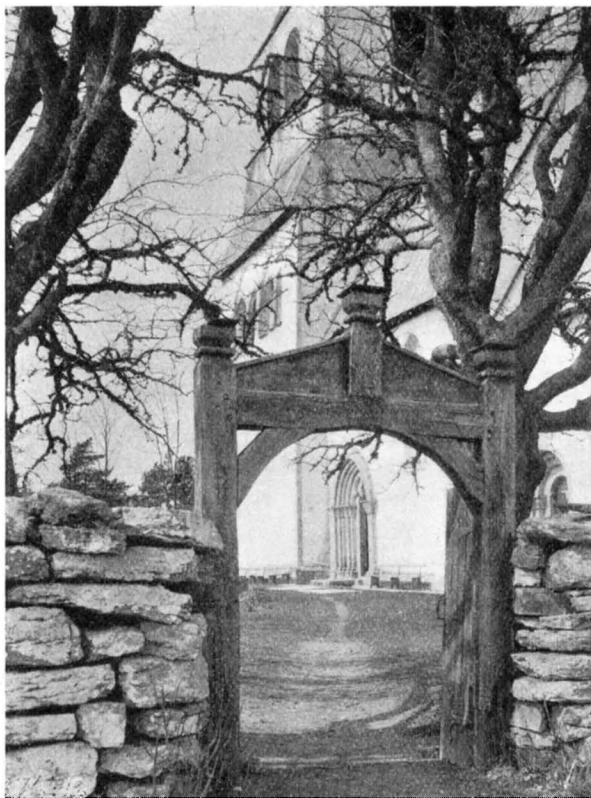

Fig. 384. Lokrume kyrka. Kyrkogårdsport i sydöst, 1795.
Foto Anders Roland 1925.
Südöstlicher Kirchhofseingang, 1795.

pan genom västra muren upp på ett bjälklag, klockvåningen. Denna har tvenne rundbågiga ljudöppningar i varje väderstreck, vilka otvivelaktigt äro från nyare tid, troligen 1752, då tornspiran uppfördes. Av de i murarna varande bjälkhålen synes, att ett bjälklag, troligen klockvåningen, legat ungefär en meter lägre än den nuvarande klockvåningen. För att icke få ljudet att stanna i huven måste man, då man 1752 placerade klockbocken högre upp än förut, förstora ljudhålen. Det synes att bågarna äro förändrade, förmodligen ha här varit tudelade spetsbågiga öppningar. De på kyrkogården liggande fyra baserna (eller kapitälerna) ha förmodligen hört hit. Överst i ett par av tornhörnen finnas lämningar av vattenkastare; tornet har således aldrig varit högre. På kyrkogården ligga delar till tre vattenkastare av kalksten (fig. 415, 416).

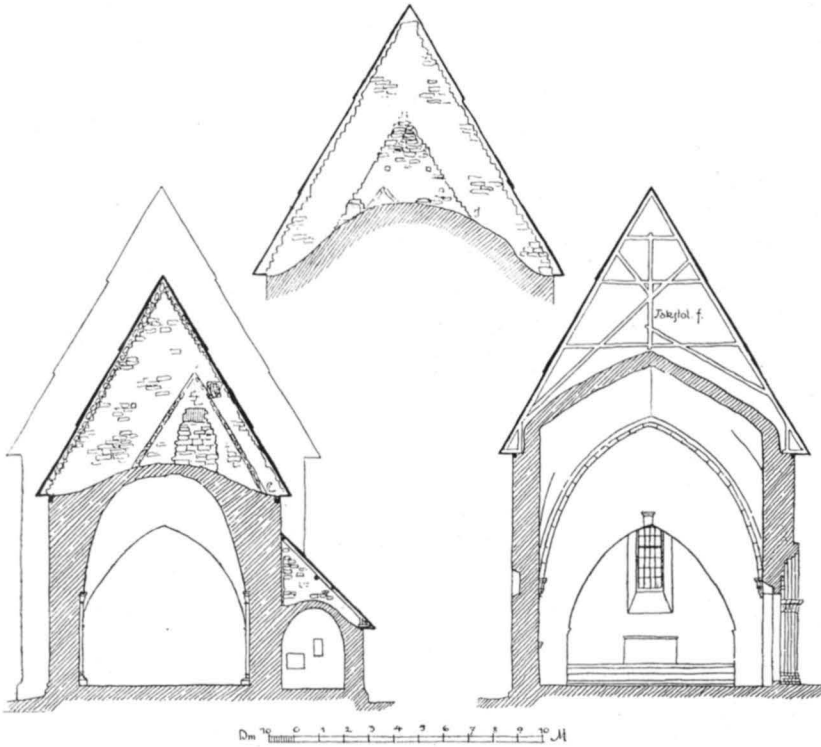

Fig. 385. Lokrume kyrka. Tvärsektioner. T. v. kor och sakristia mot väster.
T. h. långhuset mot öster. Överst triumfbågeröstets västra yta.
Querschnitte. Links: Chor und Sakristei gegen Westen. Rechts: das Langhaus gegen Osten.
Oben: die westliche Fläche der Giebelmauer oberhalb des Triumphbogens.

På Hilfelings tid användes en av de tre stenarna som fot för solvisare, uppställd vid ingången till kyrkan. Samma sten skall tidigare ha tjänstgjort som fattigstock; pengarna uppsamlades i bildens »mage» och uttogos genom en järnlucka på bildens rygg.

Samtliga valv i kyrkan äro kryssvalv av konisk form¹ med spetsiga bågar. Korvalvet har valvribbor av huggen kalksten, mer än en halv rundstav, som i hörnen stödja på kolonner med bägarformade kapitäl; de västra kolonnerterna ha baser med attisk profil samt spår av nu avslagna hörnblad; kolonnerterna i öster ha förmodligen också de haft baser, men altargolvet har troligtvis höjts vid någon omläggning. Långhusets båda valv vila inåt varandra på en gördelbåge av huggen sten; bågen utgår från konsoler av huggen sten, rikt profilerade. Öster

¹ Valven äro överputsade, varför stenarnas läge icke kan iakttagas.

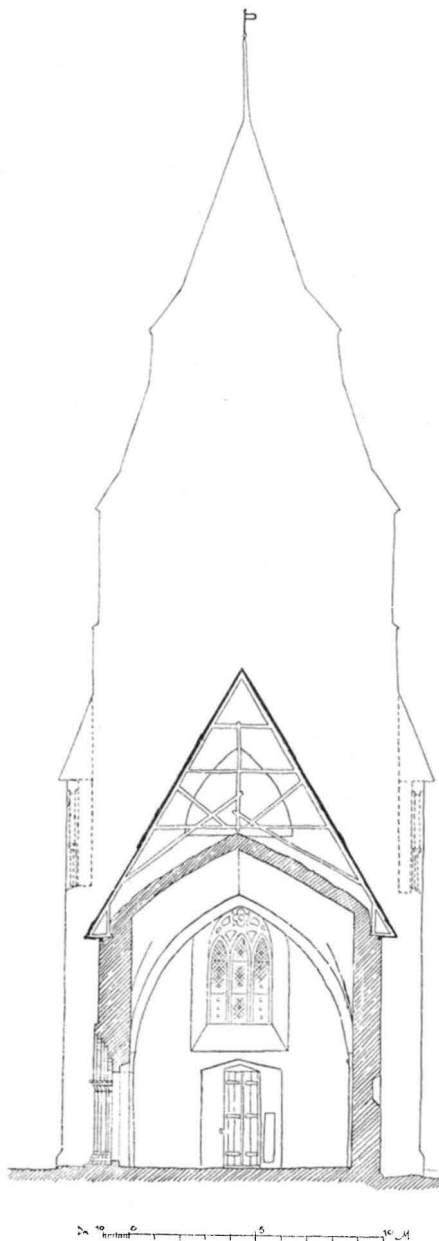

Fig. 386. Lokrume kyrka. Tvärsektion
av långhuset mot väster.
Querschnitt des Langhauses gegen Westen.

Fig. 387. Lokrume kyrka. Korportal.
Das Chorportal.

om dessa konsoler samt högre upp på nord- och sydmurarna än dessa sitta två enklare profilerade konsoler, vilka jämte en tredje ovan triumfbågens hjässa ej längre göra någon nytta. De tre »döda» konsolerna härstamma utan tvivel från en period, då långhuset var tvåskeppigt. En fjärde konsol i långhuset, på nordmuren, ett par meter ovan golvet och lika långt från östmuren, är en lämning av ett baldakinaltare (mera därom nedan s. 342).

Både triumf- och tornbågarna (fig. 395, 396) äro spetsbågiga och så vida valven tillåta. Då tornet invändigt har samma bredd som långhuset, och valven ligga lika högt, får man vid inträdet i kyrkan den uppfattningen, att långhuset har tre travéer, i synnerhet som möbleringen är lika under de tre valven.

Invändigt äro alla murytor vitputsade utom i sakristian, där väggar

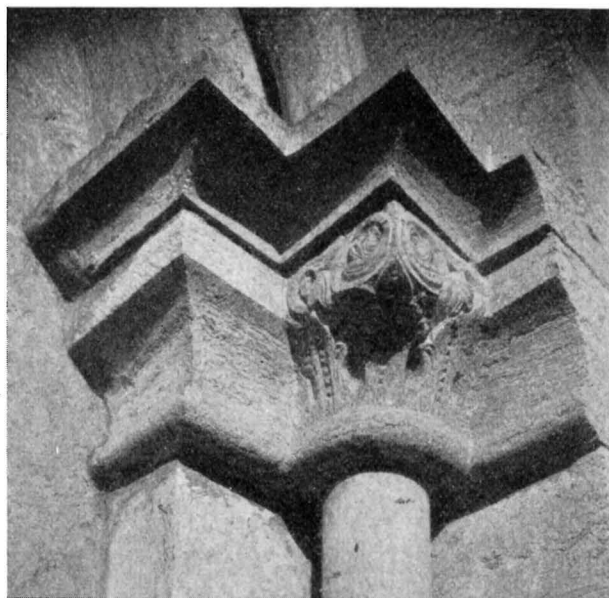

Fig. 388. Lokrume kyrka. Korportalens östra kapitälrad.
Die östliche Kapitälreihe des Chorportals.

och valv äro dekorerade med kalkmålningar i samma stil som i sakristian i Fole: storbladiga gula och röda akantusrankor med svarta konturer. Fole-målningen är daterad 1707; vid denna tid torde också dekorationen i Lokrume sakristia vara utförd. På korets östra innervägg, bakom altaret, finns en målad inskrift, som upplyser om, att kyrkan rappades, klistrades och vitlimmades ut- och invändigt 1849, samt att den reparerades ånyo 1903.

1801 fanns »På södra väggen öfver funten — — — i kalken måladt kg Frederiks chiffré med krona öfver och årtalet 1747, då kyrkan blifwit målad och reparerad.»¹

I norra korväggen, ca 4,5 m ovan golvet, nästan rakt över sakristiangången, sitter en ljuspigg av järn, vilket tyder på, att där ursprungligen funnits ett invigningskors; måhända finns detta kvar under putsen.

Byggnadshistoria.

Vid beskrivningen av kyrkobyggnaden har omnämnts en och annan detalj, som härstammar från kyrkan i äldre skeden.

¹ HILFELING, Fm. 57:10, s. 18.

Fig. 389. Lokrume kyrka. Långhusportalen.
Das Langhausportal.

På långhusets nordsida finnas rundbågiga (igenmurade) fönster, av betydligt mindre format än något av de andra rundbågiga fönstren i nuvarande byggnad. På samma sida finns också sockellist av äldre typ, smal skråkant. Denna sträcker sig icke ända fram till tornet utan viker om hörn och försvinner inne i nuvarande långhusmuren ca 30 cm från tornets östmur. Inne i sakristian synes samma smala skråkant på korets nordsida, från sakristians västra innervägg fram till dörröppningen. I gaveln mellan kor- och långhusvindarna är en äldre gavel inbakad; dennas hjässpunkt ligger ungefär en meter norr om nuvarande taknock. Denna äldre gavels östsida är av huggen kalksten och finflammad, västsidan är belagd med murbruk, gulvitt finputsat. I östsidan, fig. 385, vänstra bilden, syns en rektangulär försänkning, en glugg

Fig. 390. Lokrume kyrka. Långhusportalens östra kapitälrad.
Die östliche Kapitälreihe des Langhausportals.

Fig. 391. Lokrume kyrka. Långhusportalens basräcka.
Basenreihe des Langhausportals.

som täppts till inifrån av det nuvarande långhusets valv. Utanför västsidans finputsade triangelfält, fig. 385, översta bilden, skönjas gavel-linjerna till det nuvarande koret. Korgaveln är byggd av tuktad sten. På korgaveln rider den nuvarande långhusgaveln. På ett par ställen ovan valven — i östligaste gavelfältet — ha iakttagits stenar med bågformad godsida, absidstenar.

ABSIDKYRKA Av det ovan anförda framgår: På platsen har tidigare funnits en mindre kyrka med absidkor, byggd av huggen kalksten, med vit-slämmade ytterväggar och fint putsade, vita eller gulvita innerväggar; sockeln har haft smal skråkant; långhuset har haft fönster på nord-sidan, små, rundbågiga, och väl även på sydsidan (jfr Follingbo

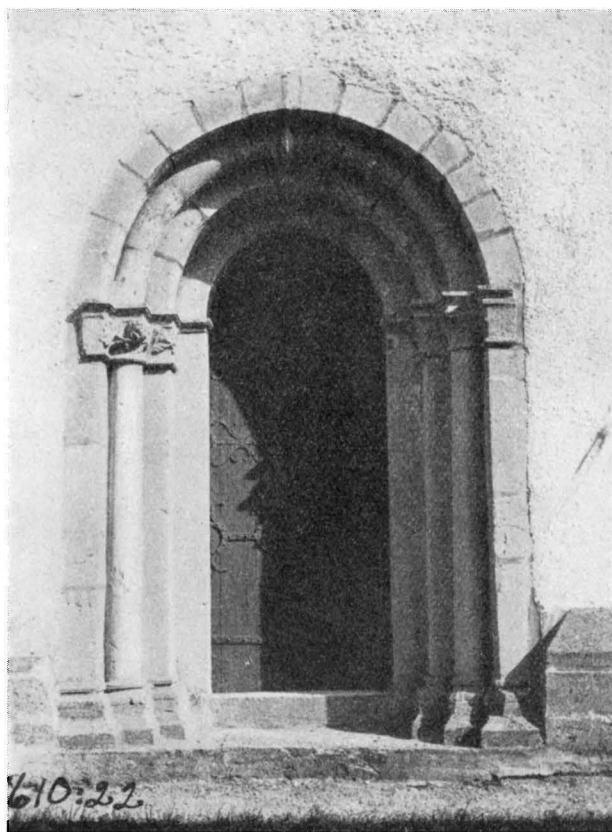

Fig. 392. Lokrume kyrka. Tornportal.
Das Turmportal.

kyrka, Gotland). Koret har haft tunnvalv, den bevarade norra kormuren är tillräckligt tjock för att bära upp ett dylikt, absiden hjälmvalv; långhuset har sannolikt haft öppna takstolar, kanske av samma smäckra typ som bevarats i Garde kyrka, Gotland, enär insidan av den äldsta långhusgaveln är finputsad.

Det är redan sagt, att det nuvarande långhusets östgavel rider på korets västgavel; koret är således byggt först, långhuset sedan. Då korets sockel sattes med bred skråkant och överliggande kraftig rundstav, förkroppades sockeln på nordsidan för den där planerade sakristian. När långhuset uppfördes, byggdes också sakristian (som icke ligger i förband med koret) och med lika sockellist som långhuset på sydsidan, bred skråkant. I det nya långhuset ingick det gamlas nordmur, endast

NYTT, RAK-
SLUTET KOR

Fig. 393. Lokrume kyrka. Torn(väst)portalens norra kapitälrad.
Die nördliche Kapitälreihe des Turm(west)portals.

Fig. 394. Lokrume kyrka. Torn(väst)portalens södra kapitälrad.
Die südliche Kapitälreihe des Turm(west)portals.

påbyggd. Den gamla sydmuren återigen revs ned och en ny mur byggdes omkring en meter söder om den ursprungliga. De stående öst- och västmurarna till- och påbyggdes. I murarna insattes konsoler — tre av dessa äro ännu bevarade, se ovan s. 333, från vilka slogos transversal- och longitudinalbågar över till en mittkolonn. Troligtvis är det basen till denna, som numera ligger på kyrkogården (fig. 414 $\frac{1}{2}$); det i översidan huggna avloppet för vatten tyder måhända på, att basen en tid använts som funtpodium. Portalen till detta tvåskeppiga långhus är bevarad som torn(väst)portal; före flyttningen

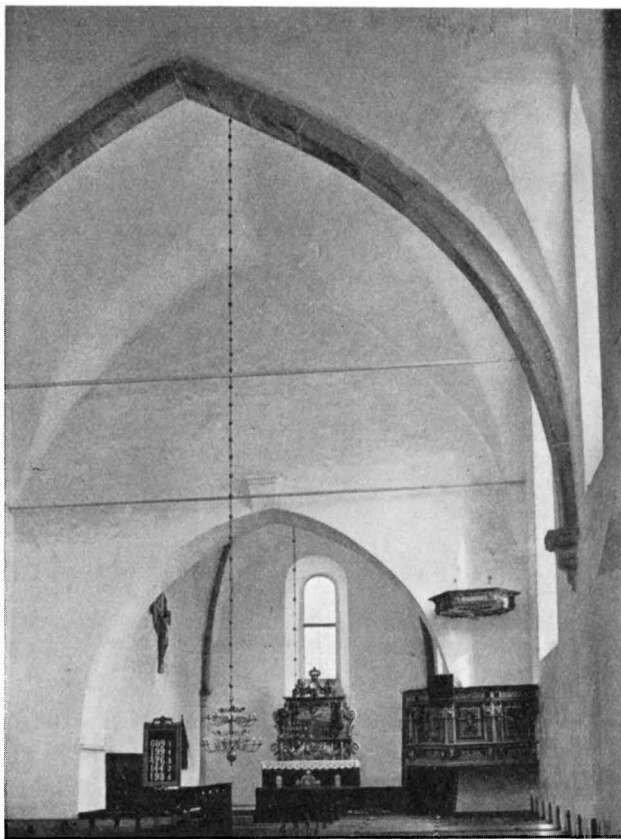

Fig. 395. Lokrume kyrka. Interiör mot öster.
Innenansicht gegen Osten.

hade den rundbåge även mellan posterna (se ovan s. 329). Långhuset fick dagsljus genom tvenne rundbågiga fönster på sydsidan; möjligen behölls de små fönstren på nordsidan också. Det västra av sydfönstren är ännu oberört, det östra är förstorat till tvådelat gotiskt. Sydfönstren sutto ett i var travé, mitt i.

Nästa byggnadsperiod började med tornets uppförande. Tornets östra mur förlades ca 30 cm väster om långhusets västmur, som revs ned. Dessförinnan måste dock långhusets båda västra valv tagas bort. Långhusets nord- och sydmurar förlängdes och förenades med tornet. De nu rundbågiga ljudgluggarna voro ursprungligen utan tvivel spetsbågiga, tvådelade, liksom galleröppningarna (förändringen till rundbågar torde ha skett 1752, då ny spira byggdes, vid vilket

TORN

Fig. 396. Lokrume kyrka. Interiör mot väster.
Innenansicht gegen Westen.

ENSKEPPIGT tillfälle de i tornhörnen befintliga takrännorna av sten nedtogos). Sedan
LÅNGHUS tornbågen slagits, slogs valv över nedersta tornrummet samt nya valv
över långhuset, lika vida som det i tornet. Långhuset blev således
enskeppigt. Triumfbågen vidgades och gjordes liksom tornbågen spets-
bågig. Långhuset fick ny portal, den gamla kom till användning i
tornet. Det östra av långhusets sydfönster förstorades. Kyrkan var nu
i huvudsak färdig och i det skick den än i dag befinner sig.

DATERING De bevarade delarna av absidkyrkan visa inga av de reliefprydnader
som bruka hänvisa på mitten av 1100-talet, Byzantios' och i allmän-
het ikonkyrkornas tid. Kyrkan bör alltså antingen tillhöra slutet
av 1100-talet (resp. början av 1200-talet), eller är den äldre än
Byzantios-tiden, ca 1100. STRELOW och BILEFELD uppges som byggnadsår
för Lokrume kyrka 1200 resp. 1277 (»ANNO 1277 LOCROMENSE TEMP-
LUM ÆDIFICATUM»)¹. Då triumfkrucifixet är från omkring 1200 (se
s. 345) är dateringen 1200 tänkbar. En kyrka, av trä eller sten, måste
dock funnits förut, ty dopfunten är äldre (se s. 346). 1277 torde
avse året, då tornet och nuvarande långhusportal tillkommo, och kyrkan
förändrades från tvåskeppig till enskeppig. Dessa ombyggnadsarbeten

¹ LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., s. 168.

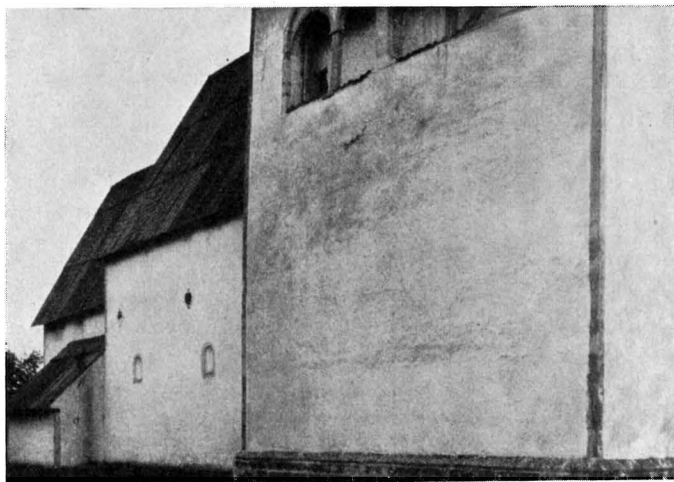

Fig. 397. Lokrume kyrka. Nordfasaden.
Die Nordfassade.

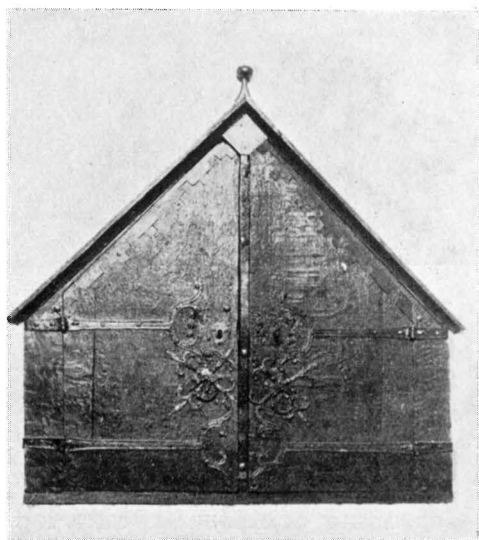

Fig. 398. Lokrume kyrka. Väggsåp.
Wandnische im Chore.

tillskrivas Elasticus; något tidigare, kanske omkr. 1260, byggdes långhuset i dess tvåskeppiga gestalt och ännu något tidigare det rakslutna koret med rundbågig portal. Då dennas kapitälskulptur erinrar

22*. *Sveriges kyrkor. Gotland I.*

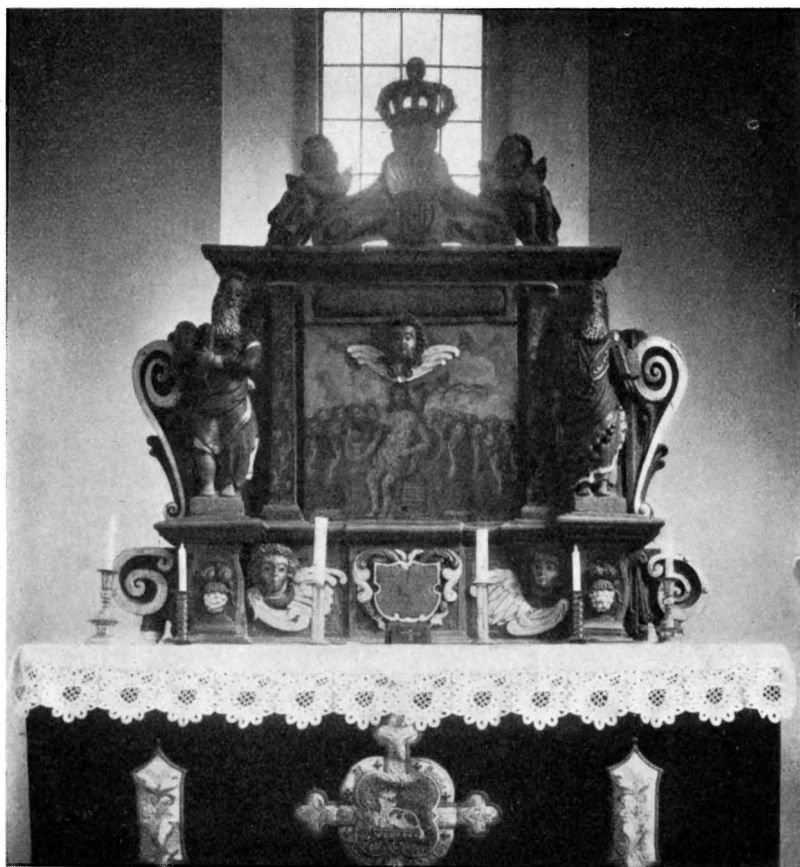

Fig. 399. Lokrume kyrka. Altaruppsats av sandsten. 1707.
Altaraufsatz. Sandstein. 1707.

om brudportalens i Visby domkyrka (invid 1225) kan koret svårigen ha skapats före 1230-talet.¹

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE

Det murade altaret är täckt med slipad kalkstensskiva. I altarets baksida finns en nisch. Det förut, s. 333, omnämnda baldakinaltaret i långhusets nordöstra hörn byggdes troligen samtidigt med långhus II (ovan s. 341), således vid mitten av 1200-talet. Då långhus III,

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 116. I Ciceronen är ingen skillnad gjord mellan koret och det tvåskeppiga långhuset och båda dateras därför till »c:a 1260».

Fig. 400. Lokrume kyrka. Triumphkruzifix, omkr. 1200.
Triumphkruzifix, um 1200.

d. v. s. nuvarande långhus byggdes, förstörades triumfbågen, varvid baldakinens stöd i triumfbågsmuren togs bort och därmed altaröverbyggnaden i sin helhet. En konsol lika den kvarsittande ligger nu på kyrkogården. I en av golvstenarna söder om huvudaltaret finns ett igenmurat hål, vilket tyder på, att här stått en piscina.

I norra korväggen är ett skåp (fig. 398), en triangulärt avtäckt nisch med dörrar. Dessa, av ek med medeltida beslag, äro utefter överkanten prydda med ett trappstegsornament, inlagt med mörkare trä; dörrarnas övre hälft är ornerad med ristade halvcirklar mellan horisontella linjer, varannan rad svärtad.

VÄGGSKÅP

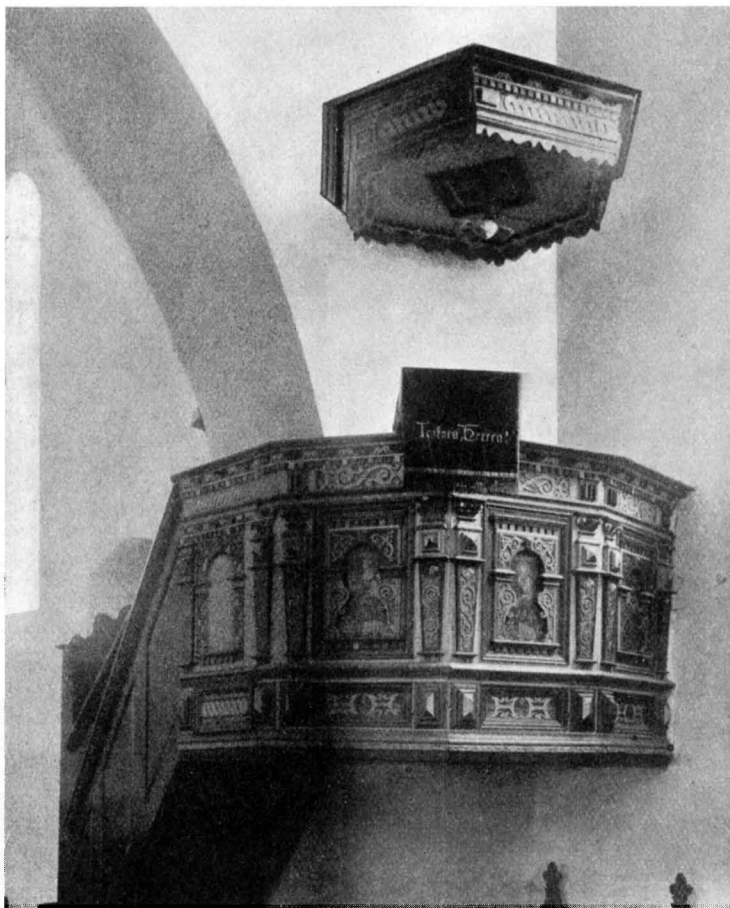

Fig. 401. Lokrume kyrka. Predikstol, 1600-talets senare hälft.
Kanzel, zweite Hälfte des 17. Jahrhunderts.

ALTAR-
UPPSATS

Altaruppsatsen (fig. 399) är av sandsten. Målningen i mittfältet föreställer den kristna församlingen tillbedjande den törnekrönte Kristus, vilken i sin vänstra hand håller ett kors och i den högra en kalk, som fylles av det ur sidosåret strömmande blodet. På ömse sidor stå i stenen huggna figurer, överstepräster i röda guldkantade mantlar, den ena prästen med lagens tavlor, den andra med de översteprästerliga insignierna samt rökelsekar. Krönet utgöres av ett Karl XII:s-chiffer garderat av änglar. Nedtill på uppsatsen finns följande inskrift målad: »TILL GUDZ NAMNS ÄHRA, ÄHR DENNA ALTARTAFLA OCH KYRKIAN TILL PRYDNA FÖRSAMBLINGEN TILL HUGNADH UPPSATT OCH

STOFFERAD SOM SKEDDE A:O CR. 1707». Uppsatsen är målad övervägande i rött samt dessutom i blått, grönt, guld, silver och vitt.

Altarringen, enkelt snickeri, troligtvis 1600-talets slut, med släta speglar i listramar, är målad i ekfärg.

Triumfkrucifix (fig. 400), en smärt kropp med lutat huvud och böjda knän hängande på ett kors med jämförelsevis bred stam och breda armar; dessa sammanbindas av en bladkantad ring, inom vilken evangelistsymbolerna i genombrutet arbete äro insatta. Kroppen är målad ljusröd, ländklädet med guld och silver. På huvudet sitter en guldglänsande krona, ansiktet inramas av svartbrunt skägg. Korset är målat med röda och blåa färger. H. ca 215 cm, B. ca 155 cm. Omkr. 1200.¹

Enligt muntliga upplysningar på platsen fanns för omkring 40 år sedan ett 15-tal träbilder på långhusvinden; dessa äro nu försvunna.

Predikstolen (fig. 401) är ett typiskt gotländskt snickararbete från 1600-talets senare hälft, med arkader mellan pilastrar, beslagsornamentik, listverk, äggstav och tandlist, målat i flera färger. I tre av arkadspeglarna äro figurmålningar, Johannes, Markus och Matteus. Predikstolshimmeln, med svävande duva, är dekorerad på samma sätt som korgen. På Hilfelings tid stod predikstolen på stora gången nästan mitt i kyrkan.²

Utmed korets norra vägg står en korbänk med arkader mellan pilastrar på skärmen samt i övrigt prydd med samma renässansornament som predikstolen. Vid ändarna av bänken äro snidade gavelstycken, genombrutet grenverk, och ett lejon i relief, bevarade (fig. 402); de ha hört till en korbänk, som funnits på denna plats; 1200-talets slut.

På norra sidan i triumfbågen står en prästbänk med dekoration

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 117.

² HILFELING, Fm. 57 : 7.

TRIUMF-
KRUCIFIX

PREDIKSTOL

Fig. 402. Lokrume kyrka. Korbänks-gavel, 1200-talets slut.

Chorgestühlwange, Ende des 13. Jahrhunderts.

BÄNKAR

liknande predikstolens, liksom korbänken målad i ekfärg; daterad med inskurna siffror: »1659».

Den övriga bänkinredningen (fig. 396) i långhuset och tornets nedersta rum är från 1903 av ek och furu, fernissad. Bänkinredningen är liksom läktaren, uppförd 1889, i en smaklös blandstil. På läktaren står sedan 1891 en orgel, vars blindpipor i fasaden sammanhållas av ett guldbronserat metallbeslag i romansk stil; fult. — 1779 byggdes en läktare, som 1850 flyttades.

Fig. 403. Lokrume kyrka.
Nummertavla, omkr. 1800.
Verstafel, um 1800.

Fig. 404. Lokrume kyrka.
Nummertavla, omkr. 1800.
Verstafel, um 1800.

NUMMER-
TAVLOR

Vid korbänken sitter en nummertavla med simpel guldlistram; 1800-talets slut. I Fornsalen förvaras en nummertavla (Dep. C. 218), svart ram med vita lister och snidade förgyllda växtornament (fig. 403); H. 99 cm, omkring 1800. En annan nummertavla i Fornsalen (Dep. C. 219) har tredelat fält och enkel svart listram med vita lister och målade rankornament (fig. 404); daterad 1830 men är troligen något äldre. H. 62 cm. Till den senare höra sifferbrickor av trä, 14,5 × 10 cm, vita siffror på svart botten, 0—9, fyra satser.

DOPFUNT

På södra sidan i triumfbågen, bredvid predikstolstrappan, står en dopfunt (fig. 405—407), skålen och halsen av sandsten, fotstenen av kalksten. H. 100 cm. Uttömningshål. Över funten, som är i senare tid målad blågrå, ligger ett enkelt trälock med svarvade prydnader, brunmålat. Figurframställningarna runt skålen återge: Kristus i härlighet inom mandorla; på denna senare latinsk inskrift: »HEC MEA MAIESTAS MEA VIATVS AD QVEM POTESTAS», på grund av förvittring

Fig. 405. Lokrume kyrka. Dopfund av Magister
Majestatis, 1100-talets mitt.

Taufstein vom »Majestatis-Meister«, mit Darstellung der Maiestas Domini, um 1150.

ganska svårläst; Lindström¹ översätter: Detta är min Herre (egentl. mitt majestät), min vägkost i vilken ligger kraft. På ömse sidor om mandorlan evangelistsymboler och änglar med språkband; bebådelsen; Marias och Elisabets möte; Jesu födelse; Josef mottager en uppenbarelse om natten att fly; uppenbarelsen för herdarna; de tre vise männen eller konungarna hos Herodes; de tre vise männen hos Maria med barnet och Josef. På skålens undersida i arkader: en fågel framför ett flät Kors, som är uppställt på en bänkliknande tron, vilken är avsedd för världsdomaren Kristus, den s. k. etimasia-framställningen²; de fyra evangelistsymbolerna; två fasaner (eller påfåglar). På foten fyra panterliknande djur med ormar i käftarna. Funten är enligt Roosval utförd av Magister Majestatis vid mitten av 1100-talet.²

¹ LINDSTRÖM II, s. 91.

² ROOSVAL, Ciceronen, s. 117.

Fig. 406. Lokrume kyrka. Dopfunten.
Der Taufstein, Herodes und die Könige.

NATTVARDS-
KÄRL

Nattvardskalk (fig. 408) av silver, förgylld. Sexpassig fot med inskrift: »HERSTENBILDE HEREN NEVOLD». På foten fastnitad en fläkt fågel (örn?, duva?). På nodens sex knappar, en bokstav på varje: »IHESVS». Skålen ungefär halv sfär, vid upptill. Fornsalen (Dep. C. 135). H. 19,5 cm. 1400-talet.

Paten (fig. 409) av silver, troligtvis avsedd för den ovan beskrivna kalken; i mitten är ett krucifix och i brädden ett kors inom ring i blankgravyr; Diam. 14 cm. 1400-talet. I kyrkan.

Nattvardskalk (fig. 409) av silver, delvis förgylld. Foten rund, trattformad, enkelt profilerad nedtill, skaftknappen tillplattad kulform med pärlstav, skålen cylindrisk, obetydligt vidare upptill. Stämplrar: Tre kronor — M S B (= M. Söderberg) — T2 (= 1801) — W (= Visby). På bottensidan uppstucket: »1801». H. 27,5 cm. Paten till kalken, av silver med förgylld översida. Stämplrar och datering som på kalken. Diam. 15 cm.

Fig. 407. Lokrume kyrka. Jungfru Maria
med barnet. Relief å dopfunten.
Die Madonna. Relief am Taufstein.

Sockenbudskalk av nysilver, försilvrad och förgylld; omkring 1900. H. 14,5 cm.

Vinkärl (fig. 410) av tenn. Kärlet, som är firsidigt med rektangulär botten, har skruvlock och söljor för bärrem. På ena breddsidan uppstucket: »PASTOR HER: JOH. HÄRLITZ — KIÖRKO WÄRDARE M. O. S. H. T. — J. T. S. — 1771.» (Fornsalen, Dep. C. 132). H. 29 cm.

Vinkanna (fig. 411) av tenn. Rund, bukig form med djupt nedskuren snås och kraftig grepe, lockknappen i urneform. Stämplrar: Ekesjö — X4 (= 1852) — figur med våg — träd med krona över (= Eksjö vapen) och »Nicolaus — — —». I botten uppstucket: »Lokrume kyrka år 1852». H. 30,5 cm.

Oblatskål (fig. 412) av tenn, oval skål med bladkvistar som öron, rombisk fot med lagergirland; på locket liggande lamm med fana. På undersidan: »Super fin composition». Stämplrar: Ekesjö — NEJ — X4 (= 1852). H. 18 cm.

Sked av silver, daterad 1846. L. 21,5 cm.

BELY-
NINGSRÉD-
SKAP

Fig. 408. Lokrume kyrka.
Kalk av silver, 1400-talet.
Kelch aus Silber, 15. Jahr-
hundert.

Ljuskrone av malm med 12 pipor i två kransar. Stammen krönt med tvehövdad, fläkt örn. H. ca 65 cm. 1600-talet.

Ljuskrone av malm med 16 pipor i två kransar. Uppstucken inskrift: ÅR 1846 BEKOSTAD AF KYRKAN J LUTTEMAN D: V: V: PASTOR PEHR OLOFSSON STORA HALTARFVE NILS OLOFSSON GANARVE D: V: KYRKOVÄRDAR». H. ca 95 cm. Gjuten av Kullberg, Visby (RÄK.).

Ljuskrone av mässing med 16 pipor i två kransar. Enligt uppstucken inskrift skänkt 1910. H. ca 105 cm.

Ljusstakar (fig. 413 *b*) av tenn, ett par. Den jämförelsevis höga sexsidiga foten vilar på trenne liggande lejon. Ytorna prydda med uppstuckna fåglar, blommor och frukter. Stämplar: Fläkt fågel — ros (?). H. 27 cm. 1600-talets senare hälft.

Ljusstakar (fig. 413 *a*) av tenn, ett par, 8-sidig fot. Stämplar: M L (= M. Leffler) — öppen krona — ängel med kvist — otydlig stämpel med kunglig krona över. I botten ristat: »LXX». H. 29,5 cm. 1700-talets början.

Fig. 409. Lokrume kyrka. Kalk av silver, 1801 (mitten);
paten av silver, 1400-talet (t. h.); paten av silver 1801 (t. v.).
Kelch aus Silber, 1801 (in der Mitte); Patén aus Silber, 15. Jahrhundert
(rechts); Patén aus Silber, 1801 (links).

Fig. 410. Lokrume kyrka.
Vinkärl av tenn, 1771.
Weinbehälter aus Zinn, 1771.

Fig. 411. Lokrume kyrka.
Vinkanna av tenn, 1852.
Weinkanne aus Zinn, 1852.

Ljusstakar (fig. 414 *b*) av tenn, ett par. Kvadratisk fot på kul-fötter, kannelerad pipa. Stämplor: Tre kronor i sköld — två bokstäver inom ring, den sista »W.» H. 21 cm. 1700-talets slut.

Ljusstakar (fig. 414 *a*) av mässing, ett par. Rund fot med drivna frukter och blad, vridna pipor. H. 24,5 cm. 1600-talets slut.

Tre par ljusstakar av mässing, Skultuna fabrikat. H. resp. 27,5 — 22,5 — 18,5 cm. 1800-talet.

Antependium av röd sammet med liggande gudslamm och kors av brodyr och påsydda galoner. Omkring 1900.

Två håvar, svart sammet med silvergaloner. 1800-talet.

Ovan s. 324 är talat om en medeltida gravsten, på kyrkogårdens södra del. Inskriften på densamma med upp-

lösta förkortningar lyder (fig. 417): »ANNO DOMINI M CCC LXXX IN DIE AGATE VIRGINIS OBIIT GERWIDUS LAVK TERRE IVDEX EIUS ANIMA SIT IN PACE» (översatt: Herrens år 1380 den 5 februari dog Gervid Lauks, lantdomare, vars själ må vila i frid).¹ Mitt på stenen finns en sköld med bomärke och ros.

I sakristian finnas tvenne bord, det ena 1600-tals, det andra från 1788 (?); det första har skivan vilande på två med tvärså

Fig. 412. Lokrume kyrka.
Oblatskål av tenn, 1852.
Oblatendose aus Zinn, 1852.

¹ LINDSTRÖM, II, s. 91.

sammanhållna T-formade ben, det andra har fällskiva på sarg med fyra ben samt tvärsålar.

Fem stolar från 1700-talet, därav två med årtal 1754.

Tre enkla pallar, 1800-talet.

Fig. 413. Lokrume kyrka. *a* ljustake av tenn, 1700-talets början; *b* ljustake av tenn, 1600-talets senare hälft.

Leuchter aus Zinn: *a* Anfang des 18. Jhds; *b* zweite Hälfte des 17. Jhds.

Fig. 414. Lokrume kyrka. *a* ljustake av mässing, 1600 talets slut; *b* ljustake av tenn, 1700-talets slut.

Leuchter: *a* Messing, Ende des 17. Jhds; *b* Zinn, Ende des 18. Jhds.

KISTOR,
FATTIGSTOCK

Kista av ek och furu, framsidan prydd med stjärnmönster, i karvsnitt, 1400-tals. L. 106, B. 60, H. 81 cm. Annan kista av ek, beslag från 1812 (?), hänglås från 1500-talet. H. 53, L. 97, B. 46 cm.

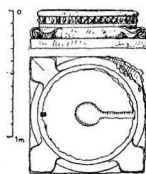

Fig. 414 1/2. Kolonnbas. Söulenbasis.

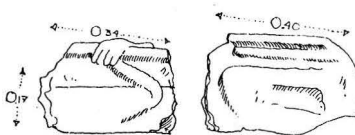

Fig. 415. Lokrume kyrka. Fragment av tackrännor, på kyrkogården. Fragmente von Dachrinnen auf dem Kirchhof.

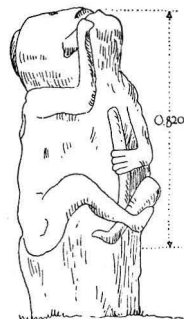

Fig. 416. Lokrume kyrka. Fragment av vattenkastare, på kyrkogården.

Fragment eines Wasserspeiers auf dem Kirchhof.

Kista, med sinnrikt lås i locket, helt plåtbeslagen och tätt belagd med släta plattjärnsband från 1846 (?). H. 47, L. 61, B. 48 cm.

Fattigstock av ek, gulmålad. Fyrsidig stock med enkel profilering, från 1734 (?) och järnbeslag från 1500-talet. H. 61 cm. Fornsalen (Dep. C. 220).

Kollekttavlor, två av björk, båda med spår av medeltida målning. Den ena, som saknar skaft, har haft skulpterad figur; L. 20,5 cm. Den andra, inklusive skaft, L. 32,5 cm.

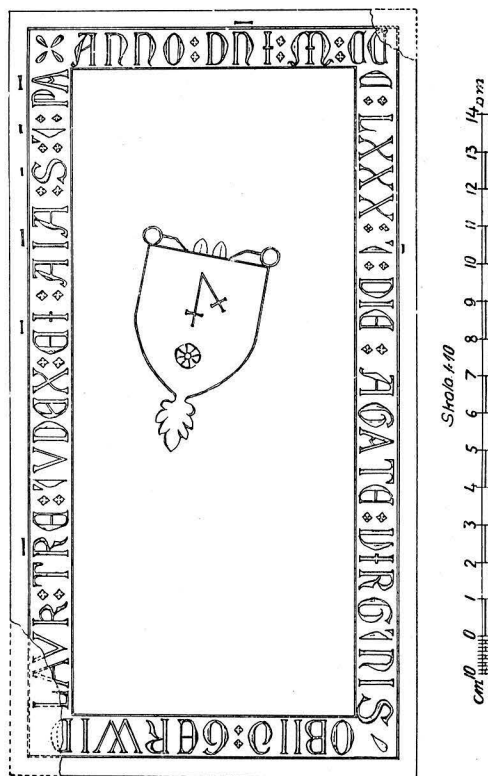

Fig. 417. Lokrume kyrka. Gervidus
Lauks gravsten, 1380. Delin. Joh.
Fardelin 1912.
Grabstein 1380.

Tornklocka med inskrift i majuskler: »NA GODES BORT M CCCC RINGKLOCKA XLII YN DER VASTE WART YK GEGOTEN» (fig. 418), efter Guds börd 1442 i fastan blev jag gjuten.¹ I bokstavsraden mellan inskriftens slut och början, finnas följande figurer: Ett lejon med ett blad i munnen, som förföljes av man med pilbåge, en gående man med jaktbyte på ryggen, en sittande man med fiolliknande musikinstrument. Mitt på klockans liv är en gående apa; klockor med dylika gjutarmärken finnas i flera gotländska kyrkor, bl. a. i Bro (s. 281 o. f.) och i Vall (1443). H. (med kronan) 92 cm. Vid 92 cm.

Två ringklubbor, den ena daterad 1836, L. 19 cm. (Dep. C. 133), den andra med en inskuren notis, som visar, att den användes sista

¹ LINDSTRÖM, s. 91.

gången vid ringningen efter prinsessan Eugenie, den 8 maj 1889; L. 16 cm. Fornsalen (Dep. C. 134).

Den ovan nämnda modellen till kyrkans tornspira (s. 326, fig. 379) finns i Fornsalen (Dep. C. 131). H. 65 cm.

På kyrkogården ligger: En hel samt delar av tvenne takrännor (s. 330), en kolonn-(dopfunts-)bas med diamantstav (s. 338), ett tärningskapital och tre kolonnnettbasen, allt av kalksten. I sydöstra delen

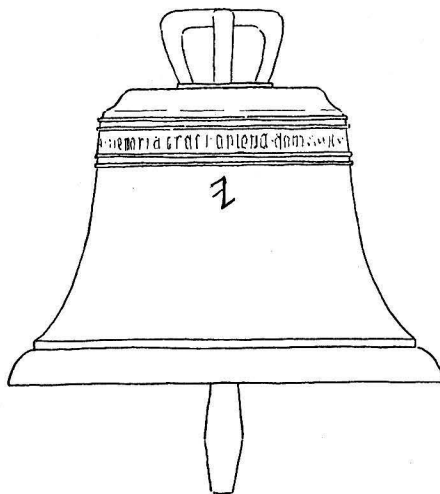

Fig. 418. Lokrume kyrka. Ringklocka, 1442.
Glocke, 1442.

av kyrkogårdsmuren ligger en täcksten till fönsterglugg med triangulär avslutning.

I sakristian ligger en rest av en skulptur i kalksten, tvenne fågel-(örn?)ben, vilkas klor gripa om en rundstav, placerade på en platta med skråfas. Omkring 1200. $11 \times 17 \times 22$ cm. Möjligen återstoden av ett bokstöd (boken har lagts mot fågelns rygg).

SPEGELS
INVENTARIUM

Inventarium vid SPEGELS inventering 1682:

- »Een altarbook
- Een sölfwerkalck och discck med korssklåde därtill
- Een thenkalck och discck
- Een messehake
- Ett röckljn

Två liusstakar af then
 Een thenflaska
 Ett handlakan
 Een handklocka, henger nu
 utj prästegården
 Een messingskittel till at
 döpa barn utj om wintertjd —
 är nu it bäcken
 Een liusekrona af järn

 Een swärfwet eller dräijat stool
 Een svensk handbook in 4: to.
 Een svensk handbook.»

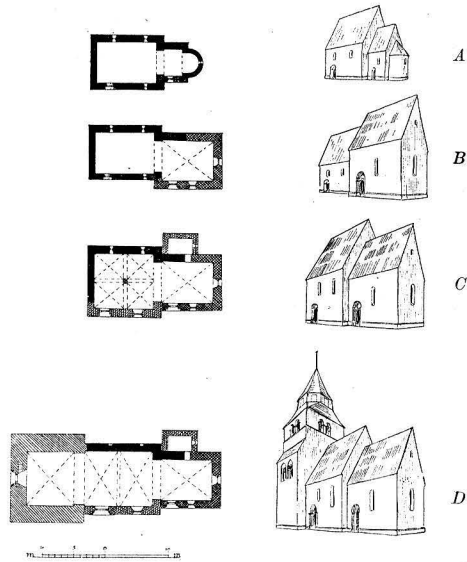

Fig. 419. Lokrume kyrka. Schematisk utveckling. Jfr plan, fig. 378.

Schematische Entwicklung. Siehe auch Grundriss, Fig. 378.

Sammanfattning av Lokrume kyrkas konsthistoria.

I. Dopfont av mästaren Majestatis i kyrka av okänt utseende, kanske av trä; ca 1150.

II. Absidkyrka av huggen sten med öppen takstol i långhuset, triumfkrucifix, invigning troligen år 1200, ett årtal som STRELOW anger. (Fig. 419 A.)

III. Nytt kor, rakslutet, med portal av samma skola som brudportalen i Visby domkyrka. Färdigt troligen omkr. 1240. (Fig. 419 B.)

IV. Nytt långhus, tvåskeppigt, samt sakristia, portal — sedermera flyttad till tornet — av samma skola som Västkinde korportal. Omkr. 1260. (Fig. 419 C.)

V. Galleritorn uppföres med spetsbågiga ljudöppningar och skulpterade vattenkastare; långhuset förlänges åt väster samt förändras till enskeppigt (d. v. s. nuvarande utseende); långhuset får ny sydportal (av Elasticus), den gamla flyttas till tornets västsida; invigning troligen 1277 (BILEFELDS inv.). Skulpterad korbänk nu eller något senare. (Fig. 419 D.)

VI. Nattvardskalk 1400-talet, klocka 1442.

VII. Predikstol mot slutet av 1600-talet. Altaruppsats av sten 1707. Målning i sakristian omkr. 1707.

VIII. De spetsbågiga ljudgluggarna i tornet brytas upp och göras rundbågiga, vattenkastarna i hörnen borttagas; 1752. — Läktare 1779.

IX. Ny läktare 1889 samt restaurering av kyrkan; inredning i falsk gotik.

Tillägg: 1927, då nytt golv inlades i långhuset och tornet, kunde fastställas, att den ovan rekonstruerade absidkyrkan haft torn i väster. Även grunden till den ovan s. 338 antagna mittkolonnen påträffades.

Zusammenfassung.

Fig. 385 zeigt Teile eines Langhauses, älter als das jetzige. Das dazu gehörende Chor hatte Absis, was durch gefundene Steine mit Bogensektion deutlich gemacht wird; um 1150. Aus derselben Zeit stammt der Taufstein (vom Majestatis-Meister, Fig. 405—407); einige Jahrzehnte jünger ist der Triumphkruzifix (Fig. 400).

Das absidiale Chor wurde um 1240 durch das heutige, geradesgeschlossene ersetzt; Rippengewölbe und Portal von derselben Schule wie das Brautportal der Domkirche zu Visby. Neues Langhaus, das heutige, aber ein wenig kürzer und mit niedrigeren Mauern und zweischiffig, und Sakristei werden zu dieser Zeit gebaut. Aus dem Ende des 13. Jhds stammt der aus Eichen geschnittene Giebel eines Chorsessels (Fig. 402). Im Jahre 1277 — nach einer Aufzeichnung aus den letzten Jahrzehnten des 16. Jhds¹ — wird der Turm mit spitzbölgigen Gallerien und Schallöffnungen gebaut, etwa 30 Cm westlich von der Westmauer des Langhauses. Das Langhaus wird verlängert, die Mauern werden erhöht, und statt ursprünglich zweischiffig wird das Langhaus jetzt einschiffig, das heisst: es bekommt sein heutiges Aussehen.

Das Südportal wird gegen ein neues vom anonymen Meister Elasticus (Fig. 389—391) ausgetauscht. Das alte Südportal wird in die Westseite des Turmes versetzt (Fig. 387).

Während des 15. Jhds werden ein Communionkelch aus Silber (Fig. 408) und eine Glocke, 1442 gegossen (Fig. 418), angeschafft.

Gegen Ende des 17. Jhds wird die heutige Kanzel angefertigt (Fig. 401). Die aus Sandstein skulptierte Altartafel (Fig. 399) trägt die Jahreszahl 1707. Dasselbe Jahr werden wahrscheinlich die Wände und Gewölbe der Sakristei dekoriert.

Um 1750 wurde die Kirche repariert, und gleichzeitig wurden die Schalllöcher des Turmes vergrössert und rundbölgig gemacht (die Glockenstühle wurden um etw. ein M erhöht, und damit der Schall nicht in der Turmhaube bleiben sollte, wurden die Schalllöcher vergrössert). Die an den Turmecken angebrachten skulptierten Wasserspeiern aus Kalkstein (Fig. 415, 416) wurden abgebrochen.

Die heutige falsch gotische innere Ausstattung stammt aus dem Jahre 1889.

¹ LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc.

Av
SVERIGES KYRKOR

föreligga följande delar:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, västra delen. Pris 13 kr.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Väddö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting*. (Tingstäde). Pris 5: 50.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
» (4) Band I, h. 2. *Källands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
» (15) Band I, h. 3. *Källands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
» (16) Band I, h. 4. *Källands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
- STOCKHOLMS KYRKOR. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med register till Bd VI. Pris 12 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
» (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
- MEDELPAD. (30) Band I, h. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.

Under utgivning äro:

- UPPLAND. Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*.
- STOCKHOLMS KYRKOR. Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Byggnadshistoria o. inventarier.
» Band VII, h. 1. *Maria kyrka*.
- DALARNE. Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. 1. (Stora Tuna.)
- MEDELPAD. Band I, h. 2. *Medelpads västra domsagas tingslag*.
- GOTLAND. Band I, h. 4. *Endre ting*.
» Band I, h. 5. *Dede ting*.

Utdrag ur recensioner:

Arbetet är, kan man säga, ett led i det väldiga verk som påbörjades av Arthur Hazelius.

August Brunius i Svenska Dagbl.

Det stora företaget är att anse som en allmän nationell kulturangelägenhet av vittomfattande betydelse.

Axel M. Romdahl i Göteborg. Handelstidn.

Ett betydelsefullt arbete och en viktig insats i svenska kyrkans gärning just nu har tagit sin början i och med utgivandet av det stora verket »Sveriges kyrkor».

Svensk kyrkotidn.

Sådant det första häftet över Sveriges kyrkor, konsthistoriskt inventarium nu föreligger, är det ett ämne till både stolthet och tacksamhet ur såväl kyrklig som nationell synpunkt.

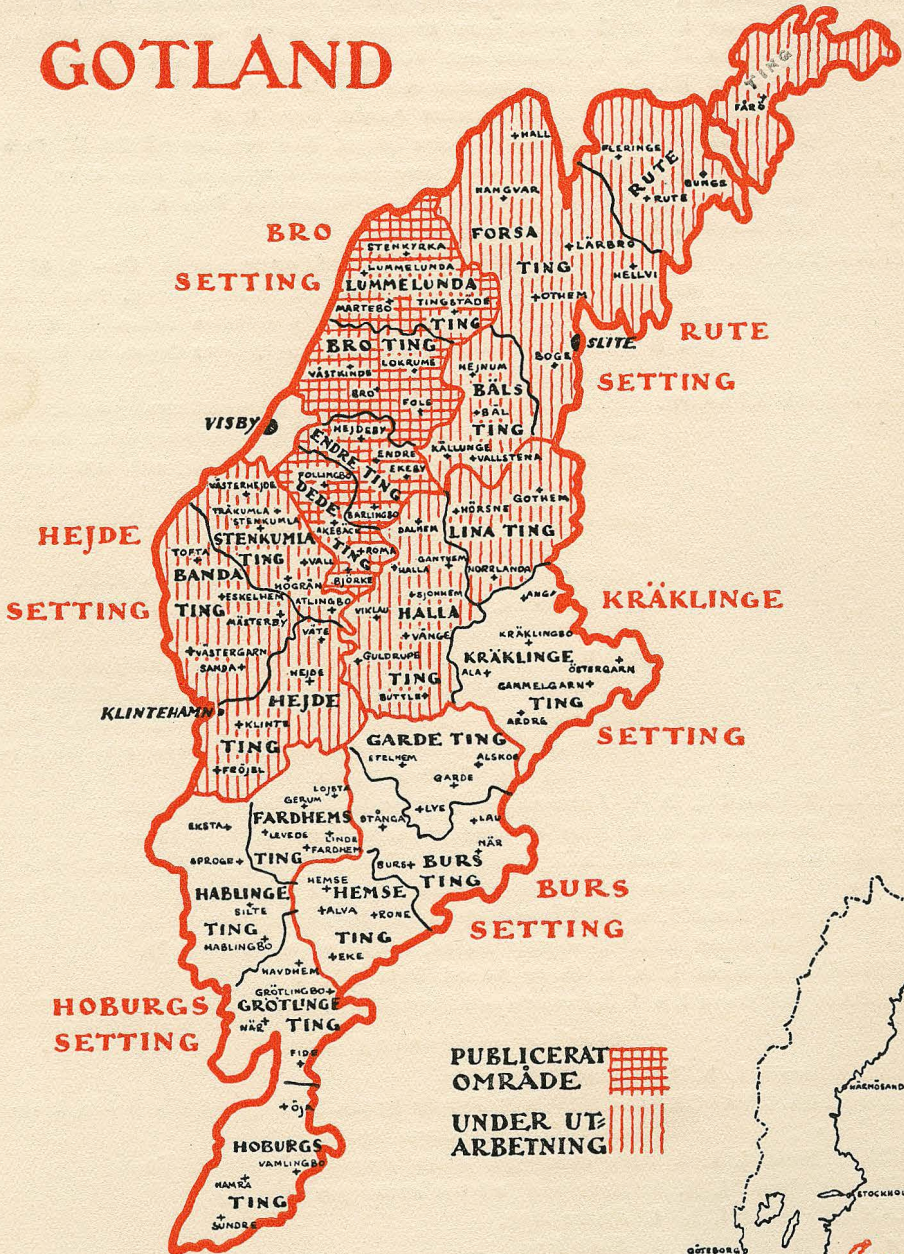
Ny. tidn. f. kyrka och skola.

— — — Det är antagligt, att verket för att nå sin fulländning är beroende av allmänhetens intresse. Troligt är också, att »Sveriges kyrkor» skall, då det en gång föreligger färdigt, vara ytterst svårt att komma över och betinga ett fruktansvärt antikvariskt pris. — — —

Birger Mörner i Södermanlands Läns Tidning.

SVERIGES KYRKOR

GOTLAND

BAND 1. HÄFTE 3.